

**VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS KATEDRA**

Neakivaizdinės studijų formos
V kurso baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės
Rasos Krikštaponytės

MAGISTRO DARBAS

**Asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą
nusikalstamą veiką, statuso problematika**

**Problems of the status of person who testify on criminal act possibly
made by himself/herself**

Vadovas: Asist. Vidas Kilinskas

Recenzentas: Asist. Gintaras Jasaitis

Vilnius, 2010

TURINYS

IŽANGA	3
I. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, SAMPRATA	4
1. Asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikaltamą veiką, atsiradimo baudžiamajame procese priežastys	4
1. 1. <i>Nemo tenetur se ipsum accusare</i> principas.....	6
1. 2. Asmenų, turinčių imunitetus nuo baudžiamosios jurisdikcijos, apklausos ypatuma	12
2. Asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą, procesinis statusas.....	14
2. 1. Santykio tarp liudytojo ir liudytojo, turinčio Lietuvos Respublikos BPK 82 str. 3 d. numatytus liudijimo ypatumus, nustatymas	16
2. 2. Santykio tarp įtariamojo ir liudytojo, turinčio Lietuvos Respublikos BPK 82 str. 3 d. numatytus liudijimo ypatumus, nustatymas	24
II. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, APKLAUSOS TEISINIO REGULIAVIMO PROBLEMA	30
1. Procesinio momento, nuo kada asmuo turi būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, nustatymo problema.....	30
2. Atsakomybės už melagingų parodymų davimą netaikymo problema.....	38
3. Asmenų, kurių atžvilgiu baudžiamasis procesas yra užbaigtas, apklausos problema	42
4. Nepilnamečių asmenų, sutinkančių duoti parodymus, apie jų galimai padarytas nusikalstamas veikas, apklausos problemos	45
5. Asmenų, kurie negali būti apklausiami kaip liudytojai apie jų galimai padarytas nusikalstamas veikas, problema	48
III. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, APKLAUSOS PRAKTINIO TAIKYMO YPATUMAI	50
IŠVADOS	60
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63
LITERATŪROS SĄRAŠAS	64
PRIEDAI	68

IŽANGA

Tyrimo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (dar kitaip – specialaus liudytojo), statusą Lietuvos baudžiamajame procese ne tik teoriniu, bet ir praktiniu aspektu. Nustatyti teisinio reguliavimo trūkumus, siūlyti identifikuotų trūkumų optimizavimo būdus.

Tyrimo objektas – tyrimo objektą sudaro asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, samprata, probleminių aspektų bei praktinės medžiagos analizė.

Tyrimo metodai – lingvistinis, sisteminis, lyginamasis, loginis.

Nagrinėjamos temos originalumas ir naujumas – baudžiamojo proceso teisėje juntama mokslinės analizės stoka nagrinėjama tema. Lietuvoje nebuvo atlikta konkrečių mokslinių tyrimų, skirtų asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, statuso analizei. Nors šiandien esama kai kurių monografijų, tačiau jose tik fragmentiškai atkartojama tai, kas yra parašyta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I – 8 patvirtintose rekomendacijose “Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka”, tačiau to nepakanka, siekiant išsamiai atskleisti minėto asmens statuso esmę. Teismų patirties nagrinėjamu klausimu taip pat kol kas nėra. Taigi šio tyrimo mokslinį naujumą ir originalumą sąlygoja tai, kad bene pirmą kartą bus atlikta gilesnė ir išsamesnė nagrinėjamos temos analizė, neapsiribojant vien tik teoriniu lygmeniu, bet ir atskleidžiant, kaip specialaus liudytojo instituto taikymas pasireiškia praktikoje bei kokios iš to kyla problemos.

Nagrinėjamos temos aktualumas – nagrinėjama darbo tema yra aktuali tuo, jog yra susijusi su žmogaus teisių apsauga. Žmogaus įvardijimas įtariamuoju gali nulemti ne vieną itin reikšmingą tiek jo paties teisinio statuso bei faktinių galimybių, tiek ir jį supančios socialinės aplinkos pasikeitimą. Tiek teorijai, tiek ir praktikai yra svarbu žinoti tai, jog žmogus negali tapti įtariamuoju nei per anksti, nei per vėlai, todėl svarbu yra atrasti ribą, skiriančią įtariamąjį bei asmenį, duodantį parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tam, kad baudžiamasis procesas galėtų vykti sąžiningai.

I. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, SAMPRATA

1. Asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikaltamą veiką, atsiradimo baudžiamajame procese priežastys

Siekiant atlikti magistro darbo tyrimą, susijusį su asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, procesinio statuso problematika, iš pradžių yra tikslinga nustatyti šio subjekto atsiradimo Lietuvos baudžiamajame procese priežastis ir jas aptarti. Taip pat, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso subjektų sistemą, išsamiai apibrėžti jo procesinį statusą bei lyginant šį asmenį su kitais, turinčiais tam tikrų panašumų, baudžiamojo proceso dalyviais, svarbu nustatyti teisingą santykį tarp jų. Be abejo, asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, procesinio statuso probleminių aspektų analizei baudžiamajame procese itin svarbu pateikti užsienio valstybių doktrinos bei teisinio reglamentavimo šaltinius, nes Lietuvos teisės sistemoje šio tyrimo objektas yra įtvirtintas remiantis kitų šalių patirtimi. Šių aspektų aptarimas yra būtinas pateikiant asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, sampratą. Be to, svarbu akcentuoti, jog darbe iškelti tyrimo tikslai yra siejami su problemomis, kylančiomis dėl asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, procesinio statuso teisiniu reglamentavimu Lietuvoje.

2007 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau tekste - ir Lietuvos Respublikos BPK) 80 straipsnio 1 punkto redakcijai, nurodančiai, kad „kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant Baudžiamojo proceso kodekso 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus“, Lietuvos baudžiamojo proceso subjektų sistemos ratą papildė naujas proceso dalyvis (plačiaja prasme) – asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I – 8 patvirtintose rekomendacijose¹ „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“ (toliau tekste - ir Rekomendacijos) toks asmuo yra vadinamas specialiuoju liudytoju (toliau tekste bus vartojamas ir specialaus liudytojo terminas).

¹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I – 8 patvirtintos rekomendacijos „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 6 – 234.

Tuo pat metu įsigaliojo ir naujai papildyta Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnio 3 dalis, teigianti, kad „asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi teisę apklausos metu turėti įgaliojimą atstovą, reikalauti būti pripažintas įtariamuoju. Tokiam asmeniui netaikoma atsakomybė, numatyta Baudžiamojo proceso kodekso 83 straipsnio 2 ir 4 dalyse“.

Šie Lietuvos baudžiamojo proceso įstatyme padaryti pakeitimai buvo dėl to, kad iki 2007 m. rugsėjo 1 d. galiojusi Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcija² draudė liudytoju apklausti „asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką“, o tai sąlygojo ydingą baudžiamojo proceso eigą pirminėje jo stadijoje. Tuo metu ikiteisminio tyrimo praktikoje pasitaikė atvejų, kuomet tyrimo metu, išnaudojus visas proceso galimybes, nebuvo surenkama pakankamai duomenų, kurių pagrindu būtų galima pranešti asmeniui apie įtarimą, tačiau jį buvo būtina apklausti apie reikšmingas tyrimui aplinkybes³. Dėl to asmuo, apie kurį ikiteisminio tyrimo pareigūnas turėjo duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių, kurios vėliau galėjo būti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą („netiesioginis“ įtariamasis) buvo kviečiamas apklausai liudytojo procesiniu statusu, tokiu būdu pažeidžiant Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą konstitucinį draudimą versti asmenį duoti parodymus prieš save. Toks asmuo baudžiamojo proceso metu negalėdavo pasinaudoti jo teisių apsaugą užtikrinančiomis priemonėmis, kurias procese turi įtariamasis, t. y. nuo pirmosios apklausos turėti gynėją, atsisakyti duoti parodymus ar duoti melagingus parodymus⁴. Be to, procesą vilkino asmenų, kurie pagal tarptautinės teisės normas turėjo imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos bei asmenų, dėl kurių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn turėjo būti gautas kompetentingos institucijos leidimas, kai toks leidimas buvo būtinas pagal Lietuvos įstatymus (pavyzdžiui, Seimo narių, teisėjų ir t. t.), apklausa. Todėl toliau tyrimas atliekamas, remiantis šiais dviem aspektais.

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37 – 1341.

³ Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 801, 3741, 3742, 4121 straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto“ (interaktyvus). <<http://www.lrs.lt>> (Žiūrėta 2010 m. vasario 1 d.).

⁴ KILINSKAS, Vidas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamąjo apklausa. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 55.

1. 1. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principas

Viena iš priežasčių, lėmusių Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo pakeitimą, taip pat naujojo subjekto, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose įvardinto kaip specialusis liudytojas, baudžiamajame procese atsiradimą, yra Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimas versti duoti parodymus prieš save (*lot. nemo tenetur se ipsum accusare*). Šio principo, kuris dabartiniu metu yra tapęs beveik procesine aksioma, ištakos siekia dar Talmudo teisę. Pasak jos reiškėjo Raba, „kiekvienas pats sau yra artimiausias, tad negali tapti pats sau piktadariu (priešininku)“⁵. Pažymėtina, kad viena pirmųjų valstybių, kurios XIX amžiaus pradžios baudžiamojo proceso įstatymuose buvo įtvirtintas šis principas yra Vokietija⁶. Kaip teigia mokslininkas M. Maksimaitis, „romėnų teisės poveikis, teisės institutų ir sąvokų, net teisinės minties recepcija Vokietijoje buvo gerokai spartesnė ir stipresnė, nei kur nors kitur Europoje“⁷, todėl galima iškelti prielaidą, jog draudimas versti duoti parodymus prieš save buvo pripažįstamas ir senovės Romoje. Iš to sektų išvada, jog *nemo tenetur se ipsum accusare* principo susiformavimas yra susijęs su skirtingų civilizacijų raida bei plėtotas skirtingų epochų metu. Taigi žvelgiant nuo naujųjų amžių istorijos laikotarpio, įdomu pastebėti, jog nuo 1871 m. Vokietijos imperijos baudžiamojo proceso kodekse teisė atsisakyti duoti parodymus buvo suteikta ir liudytojams. O tai kelia nuostabą, nes jau prieš porą amžių buvo aiškiai suvoktas draudimo versti duoti parodymus prieš save principo turinys ir jo įgyvendinimo mechanizmui neprilygo Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo teisinis reglamentavimas, iki sukuriant specialaus liudytojo institutą.

Laikotarpyje po nepriklausomos Lietuvos atkūrimo, Pagrindiniame įstatyme įtvirtintas *nemo tenetur se ipsum accusare* principas buvo plėtojamas Lietuvos teisės mokslo dėka, nustatant svarbiausius šio principo turinio elementus. Atskleisdami konstitucinio draudimo versti duoti parodymus prieš save principo turinį, Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaro autoriai pabrėžia, kad⁸:

- Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis įtvirtina “kiekvieno žmogaus teisę pačiam nuspręsti – duoti parodymus savo byloje ar atsisakyti tai padaryti” bei “užtikrina galimybę ginti savo teisę saugoti savo paties, savo artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, asmens nepriklausomybę, žmogaus orumą”;

- Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis įtvirtina draudimą “parengtinio tyrimo organams, prokuratūrai, teismui versti liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius ne tik

⁵ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 472.

⁶ JURKA, Raimundas. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2009, p. 191.

⁷ Ibid., p. 191.

⁸ PRAPIESTIS, Jonas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis. Vilnius, 2000, p. 246 – 247.

įtariamąjį, kaltinamąjį, teisiamąjį, bet ir kiekvieną kitą asmenį, susijusį su baudžiamąja byla; Vertimu duoti parodymus Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis pripažįsta „tiek tiesioginį faktinį poveikį į apklausiamo žmogaus kūną ar psichiką (pvz., mušimą ar grasinimą tuoj pat panaudoti fizinę jėgą), kai tuo siekiama daryti įtaką žmogaus valiai apsispręsti prievartą naudojančio asmens norima linkme (*lot. vis absoluta*), tiek teisinių ar faktinių priemonių ar būdų naudojimą netiesiogiai signalizuojant apklausiamajam, jog, apsisprendęs tylėti, jis rizikuoja patirti papildomus teisinius ar faktinius nepatogumus (pvz., parodymų neduodančiam įtariamajam taikoma griežčiausia kardomoji priemonė suėmimas – *lot. vis compulsiva*), tiek teisės tylėti – neduoti parodymų bei aktyviai nedalyvauti savęs įkaltinimo procese – neišaiškinimą, nesavalaikį ar netinkamą išaiškinimą“⁹.

Taigi “valstybės institucijos privalėtų tardymo veiksmuose dalyvaujantiems asmenims išaiškinti kiekvieno žmogaus teisę savarankiškai apsispręsti – duoti tokio pobūdžio parodymus ar atsisakyti tai daryti”;

- “Atsisakymas liudyti prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, kaip ir nepateikimas įtikinamų savo nekaltumo įrodymų, negali būti vertinamas kaip savo kaltės prisipažinimas”;

- „[vertinant Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatų ryšį su baudžiamuoju, baudžiamojo proceso įstatymais, galima tvirtinti, kad toks asmens turimas imunitetas atsakomybei už atsisakymą duoti parodymus kartu yra ir garantija, jog jam neiškils baudžiamoji atsakomybė ir už nusikaltimus padariusių šeimos narių, artimųjų giminaičių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą ar padarytą nusikaltimą, už melagingų parodymų apie save, savo artimuosius giminaičius davimą, nepateikimą apie juos teisėsaugos, teisingumo institucijoms turimos kompromituojančios medžiagos”. Nors Lietuvos teisės doktrinoje šis principas atrodytų ir yra aiškiai išanalizuotas, tačiau, kaip jau minėta, pagrindinė problema iškilo dėl netinkamai įgyvendinto konstitucinio draudimo įstatymo lygmenyje.

Be to, derėtų paminėti, kad Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas *nemo tenetur se ipsum accusare* principas yra pripažįstamas tarptautiniu mastu, nes numatytas pagrindinių tarptautinių organizacijų priimtuose dokumentuose tiek pasauliniu, tiek ir regioniniu lygmenimis. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁰ 14 straipsnio 3 dalies g punkte yra nurodyta, kad kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurį jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę į garantiją, kad jis nebūtų verčiamas duoti parodymų prieš save arba prisipažinti esąs kaltas. Tai, kad teisės neduoti parodymų prieš save patį neužtikrinimas pažeidžia teisingo (sąžiningo)

⁹ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 555.

¹⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77 – 3288.

proceso principą¹¹ yra konstatavęs ir Europos Žmogaus Teisių Teismas dar 1993 m. byloje *Funke prieš Prancūziją*.

Draudimo versti duoti parodymus prieš save principą yra nagrinėjusi ir viena žymesnių baudžiamojo proceso teisės tyrinėtojų V. D. Karpovičia, kurios pateikti šio principo koncepciją pagrindžiantys aspektai iš dalies sutampa ir su aukščiau minėtais Konstitucijos komentaro autorių. Pasak jos, „ a) kiekvienas asmuo turi teisę pats savarankiškai nuspręsti, liudyti prieš save <...> ar atsisakyti tai daryti; b) ši teisė jam užtikrina galimybę ne tik atsisakyti duoti parodymus, bet ir pasirinkti, į kuriuos pateiktus klausimus atsakyti, o į kuriuos ne; c) teisėsaugos institucijų pareigūnams draudžiama įpareigoti asmenį viena ar kita forma liudyti prieš save <...>. Šios institucijos neturi teisės panaudoti prievartos prieš tokį asmenį; d) parodymai, kurie prievartiniu būdu buvo gauti iš asmens apie jo paties <...> padarytą nusikalstamą veiką, byloje laikytini neatitinkančiais leistinumo reikalavimų;“¹².

Taigi pirminis *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinio elementas – asmens teisė atsisakyti ir nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save. Iš to seka, kad baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigūnai turi pareigą išaiškinti asmeniui šią teisę. Kalbant vokiečių mokslininkės Gabriele Wolfslast žodžiais: „baudžiamajame procese niekas negali turėti galimybės save apkaltinti pats to nežinodamas“¹³.

Tačiau Lietuvoje iki 2007 m. rugsėjo 1 d. buvusios problemos, susijusios su draudimu versti duoti parodymus prieš save, priešzastis, manytina, buvo dėl netinkamo konstitucinės normos įgyvendinimo įstatymo lygmenyje, o būtent draudimą versti duoti parodymus prieš save priskyrus liudijimo imunitetams (ankstesnės redakcijos Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punktą), buvo aiškiai susiaurintas *nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinys. Norint tai pagrįsti visų pirma tikslinga aptarti liudijimo imunitetų esmę.

Terminas „imunitetas“ (lot. *immunitas*) teisiniu požiūriu yra suprantamas kaip „kai kurių bendrųjų įstatymų netaikymas atitinkamų asmenų atžvilgiu“¹⁴. Teisės mokslininkai teigia, kad „imuniteto esmė siejama su asmens teise į neliečiamumą, kuri asmenį apsaugo nuo to, jog įtraukus į baudžiamąjį procesą jo negalima būtų „atkirsti“ nuo už proceso ribų esančių asmeninių (šeiminiai santykiai, santuokiniai ryšiai ir pan.) ar dalykinių (pareiga saugoti kito asmens patikėtą ir profesinę tapusią paslaptį, užimamos pareigos ir pan.) saitų“¹⁵. Bendrąją imuniteto sampratą yra apibrėžęs ir

¹¹ Case of Funke v. France. Application no. 1082/84. Strasbourg, 25 February 1993.

¹² JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 37.

¹³ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Nemo tenetur se ipsum accusare* principo turinys reformuotame baudžiamajame procese. *Teisė*, 2006, Nr. 60, p. 61.

¹⁴ VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. *Tarptautinių žodžių žodynas*. II - as pat. ir papild. leidimas. Vilnius, 2001, p. 402.

¹⁵ JURKA, Raimundas. *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius, 2009, p. 186.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime, kuriame yra teigiama, kad „imunitetas – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti“¹⁶.

Pažymėtina, kad draudimas versti duoti parodymus prieš save suponuoja dvejoją jo suvokimą, t. y. žvelgiant į asmenų ratą, kuriam tokia nuostata yra deklaruojama, galima teigti, kad imperatyvumo aspektas pasireiškia baudžiamąjį procesą vykdančių subjektų atžvilgiu, o kitų asmenų atžvilgiu analizuojama norma yra dispozityvaus pobūdžio.

Anksčiau aptarus draudimą versti duoti parodymus prieš save, matyti, kad kiekvienas asmuo turi teisę pats nuspręsti – duoti parodymus savo byloje ar atsisakyti tai padaryti. Tačiau šį draudimą įtvirtinus kaip liudijimo imunitetą, buvo realizuota tik dalis konstitucinės normos, t. y. imperatyvusis aspektas, o asmens teisės įgyvendinimo galimybė nebuvo numatyta. Priešingai, suvaržyta liudijimo imunitetu, nes baudžiamąjį procesą vykdančys subjektai formaliai neteko realios galimybės apklausti asmenį apie jo galimai padarytą priešingą teisei veiką net ir tuo atveju, kai pats asmuo to norėjo, t. y. baudžiamojo proceso įstatymas įtvirtino tik imperatyvų draudimą be jokių išimčių.

Parodymų, gautų pažeidžiant *nemo tenetur se ipsum accusare* principą, nebuvo galima vertinti teisme, kadangi jie Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto požiūriu laikytini iš esmės pažeidžiančiais įrodymų leistinumą savybę. Tai patvirtina ir to laikotarpio teismų praktika: „P. R. buvo sulaikytas administracine tvarka 2002 m. gegužės 31 d. 23.45 val. įvykio aplinkyboms išsiaiškinti. Bylos duomenys patvirtina, kad P. R. buvo sulaikytas įtariant padaręs kontrabandą, tik tuo metu dar nebuvo aiški gabenamų prekių vertė, nuo kurios priklauso, ar asmuo trauktinas administracinėn (ATPK 210 straipsnis) ar baudžiamojon atsakomybėn. 2002 m. birželio 1 d. jis buvo apklaustas kaip liudytojas, išpėjant dėl baudžiamosios atsakomybės pagal 1961 m. BK 293 straipsnį. P. R. buvo sulaikytas administracine tvarka, taigi preziumuojama, kad jis buvo traukiamas administracinėn atsakomybėn, todėl pagal ATPK 272 straipsnio 1 dalį turėjo teisę duoti paaiškinimus, o ne pareigą duoti parodymus apie savo padarytą veiką. Taigi iš P. R. galėjo būti paimtas paaiškinimas, tačiau jis negalėjo būti išpėtas nei pagal ATPK 187² straipsnį, nei pagal 1961 m. BK 293 straipsnį. Pagal 1961 m. BPK 78¹ straipsnio 2 dalį buvo draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Draudimas versti duoti parodymus prieš save eliminuoja galimybę apklausti kaip liudytojus asmenis, kurių atžvilgiu medžiagoje yra duomenų apie jų padarytą administracinį teisės pažeidimą ar nusikalstamą veiką, ir

¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 39 – 1105.

apklausos metu siekti gauti apie tai šio asmens parodymus. Tokiam asmeniui oficialiai nepranešama, kuo jis yra įtariamas ar kaltinamas, tokios apklausos metu iš jo atimama galimybė naudotis įtariamojo ar kaltinamojo teisėmis. Analogiškas draudimas numatytas 2002 m. BPK 80 straipsnio 1 punkte, kuriame nustatyta, kad kaip liudytojas negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Remiantis išdėstytais argumentais teisėjų kolegija konstatuoja, kad 2002 m. birželio 1 d. apklausiant kaip liudytoją P. R. buvo esmingai pažeistos 1961 m. BPK 78¹ straipsnio 2 dalies nuostatos, taigi šios apklausos metu duomenys gauti neteisėtu būdu – suvaržant įstatymų garantuotas P. R. teises, todėl tokių duomenų teismai savo sprendimuose negalėjo nurodyti ir analizuoti¹⁷.

Taigi ši byla parodo, kad konstitucinis *nemo tenetur se ipsum accusare* principas reiškia absoliutų draudimą vertinti asmens parodymus, gautus įstatymo nenumatytu būdu.

Iki įsigaliojant naujai Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcijai, kai kurie baudžiamojo proceso mokslo atstovai teigė, kad draudimo versti duoti parodymus prieš save „kaip garantijos, įgyvendinimo mechanizmas praktikoje nėra efektyvus bei mokslškai pagrįstas. Tai lemia šį draudimą reglamentuojančių teisės normų imperatyvus pobūdį, neleidžiantis apklausti liudytoją dėl jo paties padarytos nusikalstamos veikos net ir tuo atveju, jei šis aiškiai ir savo noru sutinka duoti parodymus.“¹⁸. Tačiau, manytina, tuo atveju, kai asmuo iš tiesų norėdavo duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, sutikti su pateiktu teiginiu nebūtų galima dėl to, kad Lietuvos Pagrindinis įstatymas, priešingai nei iki 2007 m. rugsėjo 1 d. galiojusi Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcija, nedraudžia kiekvienam asmeniui duoti parodymus, be to, iš Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatos galima aiškiai suprasti, kad kiekvienas asmuo turi teisę duoti tokius parodymus, kurių turinį sudaro informacija apie jo paties padarytas nusikalstamas veikas, o tai reiškia, kad Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punktas buvo prieštaringas Konstitucijos 31 straipsnio 3 daliai ta apimtimi, kuri suteikia asmeniui teisę pasisakyti dėl savo paties padarytų teisės pažeidimų. Remiantis Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata, kad negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai, akivaizdu, jog ankstesnė Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcija netekdavo galios, esant asmens apsisprendimui duoti parodymus prieš save.

Kiekvienas asmuo gali liudyti prieš save patį tik tuo atveju, kai jis to nori. Baudžiamąjį procesą vykdančys subjektai savo pareigas turi atlikti taip, kad jos nekeltų net menkiausių abejonių dėl asmens valios varžymo. Priešingu atveju ikiteisminio tyrimo veiksmų atlikimas būtų vertinamas

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo m. 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 163/2008.

¹⁸ JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 38.

kaip nesąžiningas elgesys su proceso subjektais, nes proceso teisingumo (sąžiningumo) principas „draudžia apgauti ištariamąjį ar kaltinamąjį, žadant už bendradarbiavimą su teisėsauga suteikti įstatyme nenumatytą lengvatą ir, priešingai, nesilaikyti duotų ir įstatyme numatytų pažadų, klaidinti ištariamąjį ar kaltinamąjį neteisingai išaiškinant jam teises ir pareigas“¹⁹.

Labai įdomus *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimo teisinis reglamentavimas yra Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV). JAV Konstitucijos V pataisa numato, kad „niekas negali būti verčiamas liudyti prieš save baudžiamojoje byloje“. Tačiau pabrėžtina, jog taip pat numatytos ir kelios šio imuniteto išlygos. Pirma, jis netaikomas pirštų atspaudų ir kūno pavyzdžių ėmimui. Antra, asmenims, piktnaudžiaujantiems šiuo imunitetu, numatyta atsakomybė už nepagarbą teismui. Trečia, tuo atveju, kai teismui yra būtina reikalingi parodymai, asmeniui yra privaloma liudyti, tačiau jo duoti parodymai negali būti vėliau panaudoti prieš jį. Šiuo atveju, matyti, jog paskutinioji išlyga, nors ir prieštarauja draudimo versti duoti parodymus prieš save principo esmei, kartu, neleisdama panaudoti parodymų prieš asmenį, užtikrina *nemo tenetur se ipsum accusare* principo įgyvendinimą. Taigi šios išlygos dėl konstitucinio draudimo yra paremtos tiek teisingumo, protingumo, tiek ir sąžiningumo principų kriterijais.

Taip pat įdomu pastebėti, kad ne tik Lietuvos, bet ir, pavyzdžiui, Šveicarijos baudžiamojo proceso teisės doktrina bei jurisprudencija draudžia vertinti „prievarta ar apgaule išgautus kaltinamojo prisipažinimus, imunitetą turinčio liudytojo parodymus, jei jam nebuvo išaiškinta teisė pasinaudoti turimu imunitetu ar buvo ignoruojamas šis imunitetas, taip pat tuos įrodymus, kurie gauti naudojant neleistinus metodus“²⁰. Neleistini metodai, anot Šveicarijos baudžiamojo proceso teisės doktrinos, ne tik sunkiausiai pažeidžia žmogaus teises, bet ir gali turėti neigiamos įtakos tiesos nustatymui. Apie tai, jog „įrodymai, kurie gauti tiesiogiai ar netiesiogiai neteisėtu būdu arba pažeidžiant pagrindines žmogaus teises“²¹ negali būti vertinami, kalba ir „Maljorkos taisyklių“ F dalies „Žodinis procesas“ 33 (2) punktas. Šio draudimo pažeidimas visų teismų, kurie vertina tokius įrodymus, sprendimus daro niekiniais.

Apibendrinant *nemo tenetur se ipsum accusare* principo, kaip vienos iš specialaus liudytojo instituto atsiradimą sąlygojusių priežasčių, analizę, galima būtų teigti, jog draudimas versti duoti parodymus prieš save kartu yra ir teisė, ir pareiga. Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcija²² šią konstitucinę normą išreiškia būtent šiais dviem aspektais, t. y. numatant

¹⁹ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcellis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 53.

²⁰ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Ištariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 597 – 598.

²¹ *Ibid.*, p. 601.

²² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37 – 1341.

imperatyvą, draudžiantį apklausti asmenį apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką bei įtvirtinant tam tikrą išlygą – liudijimo ypatumą. Liudijimo ypatumas, numatytas Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnio 3 dalyje, išreiškia asmens teisę duoti parodymus prieš save. Nustatant tokį teisinį reglamentavimą buvo žengtas žingsnis link proceso teisingumo (sąžiningumo) principo įgyvendinimo.

Be to, pastebėtina, jog Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnyje yra numatyti 3 atvejai, kada liudytojo parodymai gali būti gaunami pagal specialias taisykles. Vienas iš liudijimo ypatumų yra susijęs su Respublikos Prezidento apklausa jo sutikimu duodant parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, o kitas liudijimo ypatumas kaip, beje, ir draudimas versti duoti parodymus prieš save, yra kildinamas iš Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatos – įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus. Išskyrus pirmąjį liudijimo ypatumą, pastarasis yra susijęs su moralinio pobūdžio pareiga nereikalauti iš asmens to, kas prieštarautų prigimtinės teisės reikalavimams. Kiekvienas asmuo turi būti apsaugotas nuo baudžiamąjį persekiojimo tiek prieš sau artimą žmogų, tiek ir prieš save patį. Juk, kaip minėta anksčiau – asmuo yra pats sau artimiausias. Pažymėtina, jog visus liudijimo ypatumus jungia ir vienas bendras požymis – asmens valios išraiška – sutikimas duoti parodymus, kuriam visuomet turi būti kreipiamas ypatingas dėmesys.

Taip pat galima daryti ir išvadą, jog ankstesnės redakcijos Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punktą buvo įstatymo leidėjo netinkamai logine prasme suformuluoto konstitucinio draudimo išraiška. Tai galima paaiškinti lyginant Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies sakinio formuluotę *draudžiama versti* su Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punktu – *negali būti apklausiamas*. Pastarasis buvo kategoriškas imperatyvas, kuris neperteikė nė menkiausios galimybės elgtis priešingai, o draudimas versti gali būti interpretuojamas kaip turintis dispozityvumo aspektą, t. y. kas nedraudžiamas, tas yra galima, o galimybė šiuo atveju reiškia, jog asmuo turi teisę duoti parodymus prieš save, jeigu jis aiškiai savo noru sutinka tai daryti, todėl šiuo metu galiojančią Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto išlygą pagrįstai galima vertinti, kaip žingsnį į priekį, įgyvendinant asmens konstitucinę teisę pačiam nuspręsti dėl parodymų davimo dalyko.

1. 2. Asmenų, turinčių imunitetus nuo baudžiamosios jurisdikcijos, apklausos ypatumai

Atlikus vienos iš priežasčių, sąlygojusių specialaus liudytojo instituto atsiradimą Lietuvoje, analizę, galima pereiti ir prie antrosios, kuri yra susijusi su proceso vilkinimu, o būtent, kaip jau minėta, procesą vilkino asmenų, kurie pagal tarptautinės teisės normas turėjo imunitetą nuo

baudžiamosios jurisdikcijos bei asmenų, dėl kurių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn turėjo būti gautas kompetentingos institucijos leidimas, kai toks leidimas buvo būtinas pagal įstatymus (pvz.: Seimo narių, teisėjų ir t. t.), apklausa.

Konstitucija imunitetus nuo baudžiamosios atsakomybės suteikia Respublikos Prezidentui (Konstitucijos 86 straipsnio 1 dalis), Seimo nariams (Konstitucijos 62 straipsnio 2 dalis), Ministrui Pirmininkui ir ministrams (Konstitucijos 100 straipsnis), teisėjams (Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalis). Norint šiuos asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn, reikia pereiti tam tikrą įstatymuose nustatytą procedūrą. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos Seimo statutą (toliau – Seimo statutas) prašyti Seimo sutikimo patraukti Seimo narį baudžiamojon atsakomybėn gali Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras (Seimo statuto 23 straipsnio 1 dalis). Seimo posėdyje, išklausius jo pranešimą dėl Seimo nario patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, yra daroma ne trumpesnė negu vienos valandos, bet ne ilgesnė negu dviejų valandų pertrauka. Po pertraukos Seimas priima vieną iš dviejų sprendimų:²³

- 1) sudaryti tyrimo komisiją dėl sutikimo Seimo narį patraukti baudžiamojon atsakomybėn <...>;
- 2) pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus <...>.

Jeigu yra sudaroma komisija, nagrinėti klausimą dėl Seimo nario neliečiamybės atėmimo, tai į jos posėdį privalo būti pakviestas ir išklausytas Seimo narys, kurio baudžiamosios atsakomybės klausimas yra sprendžiamas arba kitas jo įgaliotas Seimo narys, taip pat prokuratūros atstovas. Kada tyrimo komisija parengia ir paskelbia savo pažymą bei rezoliucijos projektą, Seimo nario asmens neliečiamybės atėmimo klausimas yra įrašomas į artimiausio Seimo posėdžio darbotvarkę. Rezoliucijos projekte numčius patenkinti generalinio prokuroro teikimą, ji gali būti priimta, kai už projektą balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių (Seimo statuto 23 straipsnio 6 dalis). Tokia pati asmens neliečiamybės panaikinimo procedūra yra numatyta ir Ministrui Pirmininkui, ministrams bei teisėjams. Savaime suprantama, kad ji neužtikrina proceso greitumo principo.

Atsiradus specialaus liudytojo institutui, minėti asmenys gali būti apklausiami, esant tik jų sutikimui, t. y. nereikalaujant atlikti aptartos procedūros. Todėl galima daryti išvadą, kad po 2007 m. padarytų Lietuvos Respublikos BPK pakeitimų bei papildymų, supaprastėjo asmenų, turinčių specifinį statusą, dalyvavimo procese galimybės, išvengiant ganėtinai ilgų procedūrų ir tuo pačiu palengvėjo teisėsaugos institucijų darbas, vykdant ikiteisminį tyrimą.

²³ Lietuvos Respublikos Seimo statutas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 15 – 249.

2. Asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą, procesinis statusas

Ieškant atsakymo, kaip reikėtų spręsti visas anksčiau minėtas problemas, dėmesys buvo atkreiptas į Vokietijos bei Prancūzijos šalių baudžiamojo proceso įstatymuose sukauptą patirtį.

Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas (toliau – Prancūzijos BPK) greta liudytojo numato ir atstovaujамąjį liudytoją (pranc. *Témoін assistée*), t. y. liudytoją, turintį gynėją ir galintį naudotis pagrindinėmis baudžiamajon atsakomybėn traukiamo proceso subjekto tiriamojo²⁴ procesinėmis teisėmis. Atstovaujamojo liudytojo institutas – novela Prancūzijos baudžiamajame procese. Šioje šalyje ilgą laiką egzistavo problema dėl asmens, nurodyto prokuroro reikalavime arba civilinio ieškinio skunde, statuso, kadangi toks asmuo dar nėra baudžiamajon atsakomybėn traukiamas proceso subjektas ir negali tinkamai įgyvendinti teisės į gynybą, o baudžiamasis persekiojimas faktiškai yra pradėtas būtent šio asmens. Problema buvo išspręsta 2000 m. birželio 15 d. įstatymu, kuris papildė Prancūzijos BPK 113 - 1 – 113 - 8 straipsniais ir sustiprino nekaltumo prezumpciją. Kaip atstovaujамasis liudytojas gali būti apklausiamas²⁵:

- 1) asmuo, kurio pavardė nurodyta nukentėjusiojo asmens skunde arba kaltinime;
- 2) asmuo, kurį apkaltino liudytojas arba kurio atžvilgiu esama požymių, rodančių, kad jis galėjo padaryti veikas arba bendrininkauti darant veikas, dėl kurių tardymo teisėjas pradėjo tyrimą.

Atstovaujамajam liudytojui Prancūzijos BPK suteikia „teisę turėti advokatą, prašyti akistatos su kaltinimą pateikusių asmeniu, būti informuotam apie numatomą parengtinio tyrimo trukmę ir prašyti pateikti proceso reglamentą, prašyti pripažinti įtariamuoju, būti informuotam apie parengtinio tyrimo pabaigą, gauti pranešimą apie procesinius nutarimus, pateikti savo pastabas, jeigu pateiktas apeliacinis skundas dėl bylos nutraukimo“²⁶. Tokiam asmeniui negali būti skiriamos kardomosios priemonės ar laikinas suėmimas. Atstovaujамasis liudytojas Prancūzijoje užima tarpinę padėtį tarp paprasto liudytojo ir įtariamojo. Apskritai, jis šioje šalyje net nėra laikomas tikraja šalimi kaip civilinis ieškovas ar įtariamasis, o tardymo procese gali būti vertinamas kaip *quasi* (beveik) šalis. Įdomu pažymėti, jog viename 2005 m. kovo mėnesį išspausdintame Prancūzijos straipsnyje „Apie perdėtą reikalingumą gerinti atstovaujamojo liudytojo statusą“ buvo pasakyta, jog „atstovaujamojo liudytojo vaidmuo laikomas miglotu, kaip ir visas Prancūzijos

²⁴ Iki 1993 m. Prancūzijos BPK vartojo kaltinamojo sąvoką, tačiau Prancūzijoje vyraujančiai baudžiamojo proceso teisės doktrinai abejonių sukėlė tai, ar kaltės elementą savyje jungianti kaltinamojo sąvoka neprieštarauja asmens nekaltumo prezumpcijai, todėl asmuo, kuris yra traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, pradėtas vadinti tiriamuoju.

²⁵ PRADEL, Jean, CASORLA, Francis. *Code de procedure penale*. Paris: Dalloz, c2003, p. 252.

²⁶ Ibid., p. 260.

baudžiamasis procesas <...>. Atstovaujamas liudytojas egzistuoja tik dėl dviejų dalykų: Prancūzijos baudžiamojo proceso negebėjimo suvokti, kad įtartinas asmuo gali būti atstovaujamas advokato nepriklausomai nuo proceso stadijos, ir negebėjimo efektyviai išlaikyti tyrimo paslaptį. Dėl šių priežasčių atstovaujamojo liudytojo statusas atrodo patrauklesnis nei įtariamojo. Tik diskusijos apie įtariamojo sąvoką ir jo teises sugrąžintų prasmę tokioms virtualioms šalims, kokia šiaudien yra atstovaujamas liudytojas. Šiuo metu tik stengiamasi pastaruosius sumaišyti²⁷.

Aukščiau minėtų problemų, kaip vieną iš galimų sprendimo variantų, iš dalies panašų ir į ką tik aptartą, buvo pateikęs ir mokslininkas P. Ancelis. Jis siūlė pasinaudoti Latvijos arba Moldovos patirtimi. Šiose šalyse „liudytojas (nukentėjusysis) turi teisę neduoti parodymų prieš save ar artimus giminaičius, taip pat, kaip ir kiekvienas kitas proceso dalyvis, gali pasikviesti advokatą teikti teisinę pagalbą (Latvijos BPĮ 110 str., Moldovos BPK 90 – 91 str.)“²⁸. Liudytojo teisė atvykti į apklausą su advokatu yra įtvirtinta ir Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso 56 straipsnio 4 dalies 6 punkte.

Manytina, kad toks problemų sprendimo būdas Lietuvoje nebūtų pasiteisinęs taip, kaip specialaus liudytojo institutas, ir tai toliau bus bandoma pagrįsti šiame darbe, tačiau pirmiausia analizę norėtųsi pradėti nuo to, kas gi yra asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką arba dar kitaip – specialusis liudytojas.

Viena tiek teisinio reglamentavimo, tiek ir teorinio pobūdžio problema kyla dėl to, kad nei Lietuvos Respublikos BPK, nei jokiaje teisinėje literatūroje nėra pateiktas specialaus liudytojo apibrėžimas, kuris leistų suvokti šio subjekto procesinį statusą. Todėl siekiant apibrėžti specialųjį liudytoją, būtina nustatyti šio asmens vietą baudžiamojo proceso subjektų sistemoje bei apžvelgti jo teisių ir pareigų turinį, ar, kitaip tariant, teisinį subjektiškumą.

Pažymėtina, kad asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, Lietuvos baudžiamajame procese, kaip, beje, ir atstovaujamas liudytojas Prancūzijoje, užima sąlyginai tarpinę procesinę padėtį tarp liudytojo, neturinčio procesinio intereso, ir įtariamojo procesinės padėties. Be to, tokio asmens, apklausto kaip liudytojo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, procesinė padėtis, pasikeitus faktiniams bylos duomenims ir (ar) esant procesiniam pagrindams, gali pasikeisti į įtariamojo arba į liudytojo. Todėl tyrimą tikslinga pradėti nuo liudytojo bei įtariamojo esminių bruožų, taip pat teisių ir pareigų sisteminės analizės.

²⁷ De la nécessité accrue, pour le témoin assisté, de l'être bien. *Actualité juridique penale*. Nr. 3, 2005.

²⁸ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2007, p. 95.

2. 1. Santykio tarp liudytojo ir liudytojo, turinčio Lietuvos Respublikos BPK 82 str. 3 d. numatytus liudijimo ypatumus, nustatymas

XIX amžiuje žymus anglų filosofas bei teisininkas Džeremis Bentamas rašė – „liudytojai – tai humaniškojo teisingumo akys ir ausys, tai nuolatiniai Temidės pagalbininkai; reta byla įmanoma be jų“²⁹. Taigi liudytojo vaidmens baudžiamajame procese svarba neabejotina jau nuo seno. Tokio asmens parodymai buvo vertinami ne tik kaip vieni iš seniausių, bet ir labiausiai paplitusių įrodymų šaltinių. Liudytojas yra ne ką mažiau svarbus nei kiti baudžiamojo proceso subjektai ir šiandieniniame baudžiamajame procese. Jis, kaip ir kiekvienas kitas proceso dalyvis, turi savo paskirtį, teisės normos apibrėžia jo teisinį statusą.

Pagal Lietuvos Respublikos BPK 78 straipsnį „kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių“. Taip pat teisinėje literatūroje, remiantis šia įstatymo nuostata, pateikta tokia liudytojo sąvoka: „Liudytojas baudžiamajame procese yra asmuo, kuris matė ar kitaip suvokė (girdėjo, lietė, užuodė ir t. t.) su tiriamu įvykiu susijusius faktus, įvykius, reiškinius ir gali tai patvirtinti duodamas parodymus ikiteisminio tyrimo pareigūnams, prokurorui arba teismui“³⁰. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau tekste - ir LAT) vienoje iš savo nutarčių yra pažymėjęs, kad „kaip liudytojas gali būti šaukiamas asmuo ne tik tiesiogiai stebėjęs bylai reikšmingas aplinkybes, bet ir jas sužinojęs iš kitų asmenų pasakojimų ar dokumentų arba kitų šaltinių“³¹. Paprastai liudytojo duodami parodymai yra susiję su jam tikėtina žinomais kitų asmenų veiksmais. Parodymų dalyko nesudaro duomenys apie tikėtiną jo dalyvavimą darant nusikalstamas veikas. Taigi esminis skirtumas tarp liudytojo ir specialaus liudytojo yra tas, kad pastarojo duodami parodymai, jeigu tik jis sutinka tokius duoti, gali būti susiję su jo paties galimai padaryta nusikalstama veika ir tai netgi gali būti pagrindu įteikti jam pranešimą apie įtarimą, nors rengiant Rekomendacijas yra buvęs siūlymas, jog asmuo, kuris buvo apklaustas kaip specialusis liudytojas, neturėtų būti pripažintas įtariamuoju vien tik tiesiogiai remiantis jo paties parodymais apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, nesant kitų papildomų duomenų, leidžiančių tą asmenį įtarti padarius nusikalstamą veiką³². Šiam siūlymui galima būtų pritarti, nes pagal baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus „procesinis pranešimo apie įtarimą surašymo pagrindas yra duomenų apie tai, kad konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką,

²⁹ JURKA, Raimundas, RANDAKEVIČIENĖ, Irma, JUZUKONIS, Saulius. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius, 2009, p. 102.

³⁰ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 205.

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 744/2007.

³² Duomenys gauti iš Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros prokuroro V. Kukaičio. Žr.: Priedą Nr. 2.

pakankamumas³³, kuris neturėtų būti suprantamas kaip informacija, gauta iš vieno ir to pačio šaltinio. Pakankumą turėtų lemti iš skirtingų šaltinių gauti duomenys, kurie tarpusavyje nebūtų prieštaringi ir neužkirstų kelio tolesnei tyrimo eigai. Todėl norint specialaus liudytojo parodymų pagrindu pranešti apie įtarimą, būtina tokius parodymus patikrinti įstatymo numatytais būdais.

Kiekvienas baudžiamojo proceso subjektas, pradedant ikiteisminio tyrimo stadija, baigiant bylų procesu kasacinės instancijos teisme, turi savo paskirtį baudžiamajame procese. Teisinėje literatūroje yra teigiama, kad „liudytojo paskirtis baudžiamajame procese – suteikti visą jam žinomą informaciją baudžiamąjį procesą vykdančioms pareigūnoms, kad šie galėtų greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą“³⁴. Lyginant šią liudytojo paskirtį su Rekomendacijų 4 punkte nurodyta Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto paskirtimi – „asmens apklausos metu gauti tyrimui būtinų faktinių duomenų, kad nepažeidžiant asmens teisių būtų užtikrinta įrodomoji gautų duomenų vertė ir būtų galima priimti tolesnius proceso sprendimus“, matyti, kad iš esmės tiek liudytojo, tiek ir asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, paskirtis sutampa ir tai suponuoja išvadą, kad specialaus liudytojo paskirtis yra tokia pati, kaip ir liudytojo, t. y. papasakoti visa, kas jam žinoma apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti. Tačiau svarbu pažymėti, kad, nors ir sutampa šių proceso subjektų paskirtis baudžiamajame procese, skiriasi jų parodymų dalykas, t. y. „liudytojo parodymų dalyką apibrėžia liudytojo pateikiama informacija: 1) apie nusikalstamos veikos įvykį (laiką, vietą, padarymo būdą), 2) apie nusikalstamą veiką padariusius asmenis, 3) apie nusikalstama veika padarytą žalą, 4) visas kitas jam žinomas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti“³⁵, taip pat liudytojo žinomi duomenys apie įtariamojo (kaltinamojo) ir nukentėjusiojo asmenybę, apie jų tarpusavio santykius, apie paties liudytojo santykius su šiais proceso dalyviais³⁶, o specialaus liudytojo parodymų dalyką iš esmės sudaro tokių pačių aplinkybių pateikimas, tačiau siejant šią informaciją su paties asmens galimai padaryta nusikalstama veika. Taigi iš to seka, kad specialusis liudytojas nuo įprasto baudžiamojo proceso įstatyme įvardinto liudytojo skiriasi ir pagal parodymų dalyką.

Taip pat baudžiamajame procese kiekvienas proceso dalyvis (siaurąja prasme) turi savarankišką interesą, t. y. siekia baudžiamojo proceso metu tam tikro jiems palankaus rezultato. Antai, nukentėjusysis siekia, kad jo pažeistos teisės, jeigu tik yra įmanoma, būtų atkurtos ir pradinę padėtį, įtariamasis ar kaltinamasis siekia apginti save. Į šią proceso dalyvių grupę nepatenka

³³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 491 – 493.

³⁴ JURKA, Raimundas, RANDAKEVIČIENĖ, Irma, JUZUKONIS, Saulius. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius, 2009, p. 102 – 103.

³⁵ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 193.

³⁶ *Ibid.*, p. 193 – 194.

liudytojas. Dėl jo baudžiamajame procese vyrauja nuomonė, kad jis negali būti suinteresuotas bylos aplinkybėmis ar baigtimi. Kadangi liudytojas kaip proceso subjektas niekuo neišsiskiria savo paskirtimi kiekviename teisminiame procese, galima palyginti civilinių ir baudžiamųjų bylų kasacines nutartis, kuriose kalbama apie liudytojo tikslus procese. Kaip matyti, vienodos nuostatos laikomasi tiek baudžiamųjų: „liudytojo, kaip baudžiamojo proceso dalyvio, statusas paprastai yra neutralus, t. y. kaip liudytojas turi būti apklausiamas asmuo, tiesiogiai niekaip nesuinteresuotas bylos baigtimi“³⁷, tiek ir civilinių bylų praktikoje: „trečiasis asmuo turi materialinį teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, liudytojas tokio intereso negali turėti – liudytoju pripažįstamas bylos baigtimi teisiškai nesuinteresuotas asmuo“³⁸. Kyla klausimas, kaip yra su asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, suinteresuotumu? Jo statusas, skirtingai nei liudytojo, nėra neutralus. Jeigu liudytojas, kaip jau buvo minėta anksčiau, paprastai yra apklausiamas apie jam tikėtina žinomus kitų asmenų veiksmus, kitas nustatant tiesą byloje svarbias aplinkybes, tai kaip specialusis liudytojas apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Be to, labai svarbu nepamiršti, kad toks asmuo gali būti apklausiamas, kaip specialusis liudytojas, tik esant jo sutikimui. Teisinėje literatūroje yra teigiama, kad įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai turėdami teisę atsisakyti duoti parodymus prieš savo artimą ar sutikdami apklausos metu atsakyti tik į kai kuriuos pateiktus klausimus, parodo savo suinteresuotumą³⁹. Ši nuostata yra grindžiama siekiu apginti saugią šeimos būtį. Bet ar asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, nesiekia ginti savęs, savo orumo? Iš to galima daryti išvadą, kad toks asmuo, sutikdamas būti apklaustas kaip specialusis liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi tam tikrą suinteresuotumą, nes asmuo paprasčiausiai negali būti atsiejamas nuo jo asmeninio subjektyvaus požiūrio. Vadinasi, asmeninio tokių parodymų davėjo suinteresuotumo nereikėtų pamiršti ir jo parodymus vertinti labai atsargiai, atsižvelgiant ir į jų ryšį su kitais ikiteisminio tyrimo medžiagoje esančiais duomenimis. Kitaip sakant, lyginant specialaus liudytojo ir liudytojo parodymų patikimumą, yra matomas aiškus skirtumas logine prasme. Specialusis liudytojas turėdamas interesą byloje gali duoti neteisingus parodymus ir klaidinti visą procesą, juolab už specialaus liudytojo melagingus parodymus nėra numatyta teisinė atsakomybė.

Kitas labai svarbus momentas, kurį būtina paminėti, yra aplinkybių, lemiančių tiek liudytojo, tiek ir specialaus liudytojo atsiradimo baudžiamajame procese faktą, nustatymas ir palyginimas.

³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 19 d. kasacinė nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K – 225/2009.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje E. T. v. AB „Šiaulių bankas“ (bylos Nr. 3K – 3 – 370/2005).

³⁹ Žr.: JURKA, Raimundas. Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai. *Jurisprudencija*, 2009, Nr. 1(115), p. 359 – 376.

Liudytoju baudžiamajame procese asmuo gali tapti trimis atvejais⁴⁰. Pirmuoju – faktinį liudytojo statusą asmuo įgyja tada, kai baudžiamąjį procesą vykdančys pareigūnai turi duomenų apie tai, kad asmuo gali žinoti tam tikras aplinkybes, reikšmingas bylai ir nėra tiesiogiai susijęs su nusikalstamos veikos įvykiu, t. y. nėra nukentėjęs nuo veikos ar įtariamas (kaltinamas) ją padaręs. Tokiu atveju asmuo juridinį (procesinį) liudytojo statusą įgyja nuo šaukimo momento, t. y. kai jam yra pasirašytinai įteikiamas šaukimas ar jis tokį šaukimą gauna kitokiu būdu, pavyzdžiui telefonu (Lietuvos Respublikos BPK 182 straipsnio 2 dalis). Šaukimo gavimas reiškia, kad asmeniui, kviečiamam liudytoju, tampa aiškios jo pareigos ir atsakomybė, numatyta Lietuvos Respublikos BPK 83 straipsnyje. Antruoju atveju faktinį liudytojo statusą asmuo įgyja taip pat, kaip ir ką tik aptartuoju. Prie faktinio pagrindo taip pat galima priskirti ir Lietuvos Respublikos BPK 182 straipsnio 2 dalyje numatytus šaukimo būdus. Šiuo atveju juridinį asmens tapimo liudytoju pagrindą asmuo įgyja nuo tada, kai prieš apklausiant jį kaip liudytoją, jam yra išaiškinamos jo teisės, pareigos bei jis yra išpėjamas dėl atsakomybės (Lietuvos Respublikos BPK 183 straipsnio 1 dalis). Antrasis atvejis nuo pirmojo skiriasi tuo, kad „asmuo oficialiu proceso dalyviu tampa ne nuo jo oficialaus šaukimo momento, o oficialiai atliekamos jo apklausos“⁴¹. Trečiuoju asmens tapimo liudytoju atveju faktinis ir juridinis pagrindai sutampa, t. y. tada kai pats asmuo, žinodamas kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių, savarankiškai atvyksta pas ikiteisminį tyrimą vykdančius pareigūnus ir išreiškia savo valią duoti parodymus. Kitaip tariant, juridinį liudytojo statusą baudžiamajame procese asmuo įgyja tada, kai prieš apklausą jam yra išaiškinamos jo teisės bei pareigos ir jis yra išpėjamas dėl atsakomybės. Kalbant apie specialųjį liudytoją, pažymėtina, kad juo baudžiamajame procese asmuo gali tapti tuo atveju, kai susipažinęs su prokuroro priimtu nutarimu apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, ir jam išaiškintomis teisėmis, pareigomis bei atsakomybe, pasirašytinai išreiškia savo valią, t. y. sutinka būti apklausiamas kaip liudytojas, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Taigi kitas, skiriantis specialųjį liudytoją, nuo įprasto baudžiamajame procese liudytojo suvokimo, požymis yra valios išraiška. Specialaus liudytojo statuso atsiradimas procese siejamas su asmens teise, o liudytojo - su baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta pareiga, t. y. „liudytoju tampa nepriklausomai nuo žmogaus valios, jam atsidūrus situacijoje, kurioje vyksta nusikalstama veika ar kiti su ja susiję įvykiai“⁴².

Vertėtų paminėti, kad specialaus liudytojo ir liudytojo procesinių teisių turinys iš esmės sutampa, nes be specialiųjų teisių - reikalauti būti pripažintam įtariamuoju bei apklausos metu turėti

⁴⁰ JURKA, Raimundas, RANDAKEVIČIENĖ, Irma, JUZUKONIS, Saulius. *Baudžiamojo proceso dalyviai*. Vilnius, 2009, p. 103 – 105.

⁴¹ *Ibid.*, p. 105.

⁴² *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 205.

įgaliotąjį atstovą, specialusis liudytojas turi tokias pačias teises, kokias Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas numato ir liudytojui. Todėl iš pradžių trumpai apie jas:⁴³

1) *duoti parodymus savo gimtąja kalba ir naudotis vertėjo paslaugomis, jei apklausa vyksta jam nesuprantama kalba.* Lietuvoje baudžiamasis procesas vyksta valstybine kalba, kuri pagal Konstitucijos 14 straipsnį yra lietuvių kalba. Taigi šia kalba turi būti atliekama liudytojo apklausa. Asmeniui, nemokančiam lietuvių kalbos yra užtikrinama teisė duoti parodymus savo gimtąja kalba nemokamai naudojantis vertėjo paslaugomis. Jeigu pakviesti vertėją, mokantį liudytojo gimtąją kalbą nėra galimybės, turi būti užtikrinamas vertimas į kitą kalbą, kurią moka liudytojas. 2) *susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pataisas.* Liudytojo žodžiu duodami parodymai yra užrašomi jo apklausos protokole. Šiam asmeniui yra suteikta teisė pačiam perskaityti savo parodymų įrašus protokole arba šiuos įrašus jam gali perskaityti protokolą surašęs asmuo. Liudytojas, susipažinęs su protokolu turi teisę prašyti, kad jo parodymų įrašai būtų pakeisti ar patikslinti. Toks prašymas privalomai įrašomas į protokolą, kuriame yra tiksliai nurodomi liudytojo suformuluoti pakeitimai bei pataisos. 3) *prašyti, kad būtų daromi jo parodymų garso ir vaizdo įrašai.* Atsisakymas patenkinti tokį liudytojo prašymą turi būti įforminamas ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui priimant nutarimą arba teisėjui nutartį. Garso ir vaizdo įrašymas yra papildomi liudytojo parodymų fiksavimo būdai. Jie nepakeičia parodymų protokolavimo. Padaryti garso bei vaizdo įrašai turi būti pridedami prie liudytojo apklausos protokolo. Liudytojas, kuris susipažįsta su protokolu, turi teisę išklausti bei peržiūrėti garso ir vaizdo įrašus. Jeigu jis pareiškia pakeitimus ir pataisas, tai jie turi būti įrašomi į fonogramą ir vaizdo įrašo juostelę. 4) *pats surašyti parodymus.* Liudytojo apklausa visada vyksta žodžiu. Jam pačiam negalima surašyti to, ką jis žino apie bylos aplinkybes. Tik atlikus žodinę apklausą, liudytojui yra suteikiama teisė pačiam surašyti protokole savo parodymus. Tai yra liudytojo teisė, todėl versti jo pačiam surašyti parodymus, kai jis to nenori, negalima. 5) *įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones.* Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti taikomos, jei atliekant operatyvinius veiksmus ar ikiteisminį tyrimą arba nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl labai sunkių ar sunkių nusikaltimų, taip pat dėl apysunkių nusikaltimų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – Lietuvos Respublikos BK) 145 straipsnio 2 dalyje, 146 straipsnio 2 ir 3 dalyse, 151 straipsnio 2 dalyje, 162 straipsnyje, 178 straipsnio 2 dalyje, 180 straipsnio 1 dalyje, 181 straipsnio 1 dalyje, 187 straipsnio 2 dalyje, 189 straipsnio 2 dalyje, 198 straipsnio 2 dalyje, 213 straipsnio 1 dalyje, 214 ir 215 straipsniuose, 225 straipsnio 2 dalyje, 227 straipsnio 2 dalyje, 228 straipsnio 2 dalyje, 240 straipsnyje, 253 straipsnio 1 dalyje, 256 straipsnio 1

⁴³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 212 – 214.

dalyje, 300 straipsnio 2 dalyje, 301 straipsnio 2 dalyje, 302 straipsnio 2 dalyje, 307 straipsnio 1 ir 2 dalyse, arba pasibaigus operatyvinei veiklai ar baudžiamajam procesui buvo gauta patikrintų duomenų iš viešų ar konfidencialių šaltinių, kad asmenų gyvybei ar sveikatai gresia realus pavojus arba gali būti sunaikintas ar sugadintas asmenų turtas. Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės gali būti taikomos ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo ar teritorinės prokuratūros, Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros padalinio vadovo motyvuotu teikimu. Bendrą sprendimą dėl apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių taikymo ne vėliau kaip per 5 darbo dienas nuo motyvuoto teikimo gavimo dienos priima Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras ir Lietuvos policijos generalinis komisaras ar Kalėjimų departamento direktorius. Šių priemonių skyrimo ir naudojimo tvarką nustato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas⁴⁴. Be to, siekiant apsaugoti liudytoją nuo nusikalstamo poveikio, Lietuvos Respublikos BPK yra numatyta galimybė jam taikyti anonimiškumą. Pažymėtina, kad asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, anonimiškumas nėra taikomas. 6) *gauti turėtų išlaidų atlyginimą*. Atlyginimo tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos BPK VIII skyrius „Proceso išlaidos ir jų atlyginimas“ bei Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 25 d. nutarimas Nr. 524 „Dėl liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo baudžiamajame procese ir administracinių teisės pažeidimų teisenoje tvarkos patvirtinimo“⁴⁵.

Be šių teisių asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, prieš pradėdant apklausą, yra išaiškinama ir teisė apklausos metu turėti įgaliojimą atstovą.

Demokratinėje valstybėje kiekvienas žmogus turi teisę į valstybės apsaugą nuo kėsimosi į jo teises bei teisėtus interesus. Dar 1989 m. Europos Bendrijų Teisingumo Teismas byloje *Hoechst prieš Komisiją* pabrėžė, jog viena pagrindinių garantijų, kuria turi būti vadovujamasi bet kurioje teisinėje procedūroje yra teisės į teisinį atstovavimą įgyvendinimas⁴⁶. Valstybė, kuri rūpinasi žmogaus apsauga, turi garantuoti ir teisinės pagalbos jam teikimą. Teisės į teisinę pagalbą konstitucinius pagrindus apibrėžia Konstitucijos 21 straipsnio nuostata, jog „žmogaus asmuo neliečiamas, jo orumą gina įstatymas“ bei 22 straipsnyje įtvirtinta garantija, kad „įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį

⁴⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 63 – 2380.

⁴⁵ Dėl liudytojams, nukentėjusiesiems, ekspertams, specialistams ir vertėjams išmokėtinų sumų dydžio nustatymo ir apmokėjimo baudžiamajame procese ir administracinių teisės pažeidimų teisenoje tvarkos patvirtinimo, *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 40 – 1843.

⁴⁶ European Court reports. Case of Hoechst AG v. Commission of the European Communities, Judgement of the Court of the 21st of September, 1989.

gyvenimą, kėsini mosi į jo garbę ir orumą“. Ši teisė įgyvendinama ir asmens, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, atžvilgiu, suteikiant jam teisę apklausos metu turėti įgaliotąją atstovą. Įgaliotojo atstovo uždavinys yra ne tik teikti teisinę pagalbą šiam asmeniui, ginti jo teises bei teisėtus interesus, bet ir rūpintis bei patarti, kad jo atstovaujamasis veiksmingai ir visapusiškai pasinaudotų jam suteiktomis procesinėmis teisėmis. Įgaliotuoju atstovu gali būti advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar teisėjui leidus – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo. Toks asmuo be įgaliojimo, kuris turi būti išreikštas raštu, „privalo pateikti ir teisės krypties aukštojo mokslo baigimo diplomą“⁴⁷. Įgaliotajam atstovui leidžiama dalyvauti procese, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras dėl to priima nutarimą Lietuvos Respublikos BPK 55 straipsnio nustatyta tvarka. Su šiuo nutarimu turi būti supažindinamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, ir jo įgaliotasis atstovas. Skirtingai nei, pavyzdžiui, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo, atstovas, kuris gali dalyvauti procese ir vietoj atstovaujamojo, asmens, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, atstovas proceso veiksmuose dalyvauti vietoj jo negali. Atstovaujamasis asmuo bet kuriuo metu gali atsisakyti atstovo paslaugų arba pasirinkti kitą atstovą.

Pažymėtina, kad iš pradžių, sekant Prancūzijos baudžiamojo proceso patirtimi, yra buvęs siūlymas asmeniui, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, suteikti teisę turėti ne įgaliotąją atstovą, bet gynėją⁴⁸. Šiuo metu tokios pozicijos laikosi ir mokslininkė M. Gušauskienė. Anot jos, užtikrinti galimybę naudotis gynėjo paslaugomis reikėtų ir potencialiam įtariamajam⁴⁹ (taip ji įvardina specialųjį liudytoją), siekiant efektyvios asmenų teisių apsaugos. Visgi žinant, kad gynėju Lietuvos Respublikos BPK 17 straipsnio prasme yra laikomas asmuo, kuris įstatymų nustatyta tvarka teikia teisinę pagalbą įtariamajam, kaltinamajam, nuteistajam ar išteisintajam, gina jų teises ir teisėtus interesus bei žinant jo paskirtį baudžiamajame procese – „rūpintis traukiamo baudžiamojon atsakomybėn asmens gynyba“⁵⁰, manytina, kad teisės turėti gynėją suteikimas asmeniui, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, nebūtų buvęs tikslingas, nes nepasiekus pakankamai konkretizuoto pirminio įtarimo *in personam*, kaip ir nebūtų nuo ko gintis. Bet kuriuo atveju, baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnai užtikrindami specialaus liudytojo teisę apklausos metu turėti įgaliotąją atstovą *inter alia* turėtų vadovautis 2001 m. vasario 12 d. Konstitucinio Teismo nutarimu, kuriame jis pažymėjo, kad „iš konstitucinės teisės į gynybą, taip pat teisės turėti advokatą kyla ir

⁴⁷ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 93.

⁴⁸ Žr.: KILINSKAS, Vidus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. *Teisė*, 2005, Nr. 57.

⁴⁹ Autorių kolektyvas. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 222.

⁵⁰ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 12.

valstybės institucijų pareiga užtikrinti, kad galimybė įgyvendinti šias teises būtų reali⁵¹. Cituojant Europos Žmogaus Teisių Teismą, visos konvencinės teisės (įskaitant ir teisę turėti gynėją ar be kita ko ir įgaliojantį atstovą) turi būti suvokiamos „ne kaip iliuzinės ar teorinės, o kaip praktiškai įgyvendinamos ir veiksmingos teisės“⁵².

Asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, dar turi teisę reikalauti būti pripažintas įtariamuoju, tačiau ši teisė kelia tam tikrų diskusinių klausimų, kuriuos derėtų aptarti plačiau, todėl ji bus analizuojama atskirai antrojoje darbo dalyje.

Prieš pradėdant asmens kaip liudytojo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką apklausą, prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ne tik kad išaiškina, kokias šis asmuo turi procesines teises, bet ir nurodo, kokias jis turi pareigas bei atsakomybę.

Lietuvoje, kaip ir Prancūzijoje, kiekvienas šaukiamas kaip liudytojas asmuo privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą (Lietuvos Respublikos BPK 83 straipsnio 1 dalis). Tai yra taikoma ir specialiajam liudytojui. Be pateisinamos priežasties neatvykęs pas šiuos baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnus, specialusis liudytojas gali būti atvesdinamas. Svarbios asmens nedalyvavimo baudžiamajame procese priežastys yra išvardintos Lietuvos Respublikos BPK 37 straipsnyje, tai, pavyzdžiui, gali būti šeimos narių ar artimųjų giminaičių mirtis arba staiga susidariusi pavojinga jų gyvybei būklė, šaukimo negavimas arba pavėluotas gavimas ir pan. Dėl atvesdinimo ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras priima nutarimą, o ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas – nutartį.

Jeigu liudytojui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą arba be teisėto pagrindo atsisako ar vengia duoti parodymus, gali būti taikomos Lietuvos Respublikos BPK 163 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės – bauda iki 30 minimalių gyvenimo lygių (MGL), kurią turi teisę skirti prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, tai specialiajam liudytojui tai nėra taikoma. Aplinkybė, jog asmuo gali būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tik esant jo sutikimui, reiškia ir tai, jog tokiam asmeniui negali būti taikomos procesinės prievartos priemonės už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus, nes priešingu atveju, tai reikštų ne tik draudimo versti duoti parodymus prieš save, bet ir teisingo (sąžiningo) proceso principų pažeidimą. Manytina, jog asmeniui šaukiamam kaip specialiajam liudytojui, neatvykus be svarbios priežasties pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą, turėtų būti nustatyta tokia pati procesinė prievartos priemonė kaip ir liudytojui, t. y. bauda. Tai galima pagrįsti teiginiu, kad kiekvienas asmuo,

⁵¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės Žinios*, 2001, Nr. 14 – 445.

⁵² MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 442.

šaukiamas valstybės įgalioto subjekto, privalo atlikti pilietinę pareigą, taip pat ir pareigą nekliudyti valstybės tarnautojams vykdyti jiems pavestas pareigas, kitaip tariant, siekiant surinkti reišmingus tyrimui duomenis, būtina užtikrinti asmens dalyvavimą procese tam, kad asmuo išreikštų savo valią ir tokiu būdu baudžiamąjį procesą vykdantis pareigūnas galėtų priimti atitinkamus procesinius sprendimus dėl tolesnio tyrimo eigos, nes tokiu būdu yra užtikrinamas proceso greitumo bei ekonomiškumo principai, išvengiama tokių situacijų, kai nepagrįstai vykdomas baudžiamasis persekiojimas kitų asmenų atžvilgiu ir užtikrinamas teisėsaugos institucijų efektyvus darbas. Skirtingai nei atvedinimas, bauda yra tokia procesinė prievartos priemonė, kuri asmenį skatina savarankiškai atvykti pas jį šaukiantį pareigūną. Iš vienos pusės žiūrint į siūlymą taikyti šią procesinę prievartos priemonę asmeniui, šaukiamam specialiuoju liudytoju, gali kilti klausimas, ar tai nepažeistų Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies? Pažymėtina, kad visgi tai negali būti tapatinama su draudimu versti duoti parodymus prieš save, nes šaukiamas asmuo, atvykęs pas ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą, gali įgyvendinti savo teisę, išreikšdamas valią duoti ar neduoti parodymus prieš save.

Specialiajam liudytojui nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė už melagingų parodymų davimą, tačiau, manytina, kad ji jam turėtų būti taikoma. Kadangi šis klausimas yra diskutuotinas, plačiau apie jį bus kalbama antroje darbo dalyje.

Apibendrinant galima pasakyti, jog esminis liudytojo ir specialaus liudytojo skirtumas yra tas, kad pastarojo žinomos kokios nors reikšmės bylai išspręsti turinčios aplinkybės, gali būti susijusios su jo paties galimai padaryta nusikalstama veika, taip pat liudytojo parodymų davimas yra paremtas valstybės prievarta, o specialaus liudytojo – sąlygotas jo sutikimo.

2. 2. Santykio tarp įtariamojo ir liudytojo, turinčio Lietuvos Respublikos BPK 82 str. 3

d. numatytus liudijimo ypatumus, nustatymas

Kitas baudžiamąjo proceso subjektas, kuris sąlyginai artimas specialiajam liudytojui yra įtariamasis. Įtariamasis yra baudžiamąjo proceso dalyvis, prieš kurį yra nukreiptas ikiteisminis tyrimas, t. y. įtariamajam ne gresia būti persekiojamam, o jis jau yra persekiojamas. Įtariamuoju Lietuvos baudžiamąjo proceso įstatymo prasme yra laikomas „asmuo, kurį konkrečiame tyrimo etape nusikalstamą veiką tiesiogiai tiriantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas, šiam tyrimui vadovaujantis ar jį kontroliuojantis prokuroras įtaria (išimtiniais atvejais, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui piktnaudžiaujant turima galia, ir asmuo, kuris nei subjektyviai, nei objektyviai neįtariamasis) padarius (asmeniškai dalyvavus padarant) tiriamą nusikalstamą veiką ir dėl to šiame tyrimo etape nukreipia prieš jį baudžiamąjį procesą, t. y. imasi bent kokio tyrimo veiksmo,

kuriuo siekiama pagrįsti ar paneigti prieš jį iškilusį subjektyvų įtarimą⁵³. Lyginant šią sąvoką su Rekomendacijų 1 punkto nuostata, jog Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkte yra numatyta galimybė ikiteisminio tyrimo stadijoje asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jo sutikimu apklausti kaip liudytoją, matyti, kad įtariamasis ir specialusis liudytojas yra pirminio baudžiamojo proceso etapo, t. y. ikiteisminio tyrimo stadijos dalyviai.

Tam, kad asmuo būtų laikomas įtariamuoju, jis turi atitikti bent vieną iš trijų Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 dalyje nurodytų teisinių charakteristikų: 1) turi būti sulaikytas įtariant, kad padarė nusikalstamą veiką; 2) turi būti apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas; 3) turi būti šaukiamas į apklausą, kai yra surašytas Lietuvos Respublikos BPK 187 straipsnyje numatytas pranešimas apie įtarimą, o kai asmuo, kuris įtiriamas nusikalstamos veikos padarymu, slapstosi ar jo buvimo vieta nežinoma, įtariamuoju yra pripažįstamas prokuroro nutarimu ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartimi (Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 3 dalis). Tuo tarpu tam, kad asmuo būtų laikomas specialiuoju liudytoju, jis arba pats gali inicijuoti savo apklausą, pateikdamas rašytinį prašymą, arba jis gali būti šaukiamas pas ikiteisminį tyrimą vykdančią pareigūną. Tačiau, svarbiausia, yra tai, kad toks asmuo sutikimą dėl apklausos turi duoti laisva savo valia.

Nors šios darbo dalies tikslas ir nėra atvejų, nuo kada asmuo Lietuvos baudžiamajame procese yra laikomas įtariamuoju, analizė, visgi dėmesį norėtųsi atkreipti į Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 dalį, tvirtinančią, jog įtariamuoju laikomas ir asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas. Mokslininko R. Merkevičiaus manymu, Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 dalis išreiškia materialųjį apklausos suvokimą (materialioji apklausos samprata parodymais laiko tiek žodžiu, tiek raštu, tiek bet kuria kita forma išreikštą faktinės informacijos perteikimą specialius procesinius įgalinimus turintiems baudžiamojo proceso subjektams) ir savyje apjungia visas teises situacijas, kuomet apie veiką, kurios padarymu faktiškai įtiriamas, asmuo (ikiteisminiame tyrime dar nesantis formaliu baudžiamajon atsakomybėn traukiamu proceso subjektu – įtariamuoju) apklausiamas atliekant bet kurią kitą proceso (tyrimo) veiksmą⁵⁴. Pavyzdžiui, liudytojo apklausos metu jam yra užduodami klausimai apie jo vaidmenį konkrečios nusikalstamos veikos padarymo metu. Tokią asmens, apklausiamo apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas, sampratą patvirtino ir iki 2007 m. rugsėjo 1 d. galiojusi Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcija⁵⁵, draudusi liudytoju apklausti „asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo

⁵³ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 189.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 160.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37 – 1341.

paties padarytą nusikalstamą veiką“. 2007 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojus naujai Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto redakcijai, naujasis teisinis reglamentavimas, išskyrus formuluotę „asmuo, kuris prokuroro nutarimu yra apklausiamas apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, turi teisę reikalauti būti pripažintas įtariamuoju“ (Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnio 3 dalis), anot mokslininko R. Merkevičiaus, nepakeitė įtariamojo sampratos, numatytos Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 1 dalyje ir šio straipsnio 2 dalies formuluotėje įtariamuoju laikomas asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas. Remiantis šia Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 dalies formuluote „įtariamuoju tampama nuo to procesinio momento, kai su formaliu baudžiamojon atsakomybėn traukiamu proceso subjektu įtariamuoju nesančiu, tačiau (tikėtina) faktiškai įtariamam asmeniui baudžiamojos persekiojimo ar teisingumo institucijos pareigūnas arba bet kuris šio pareigūno pavedimu (su jo žinia) veikiantis privatus asmuo atlieka bet kokią proceso (tyrimo) veiksmą, kurio metu iš šio (tikėtina) faktiškai įtariamo asmens siekiama gauti informacijos apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamojos bylose įrodinėtinas aplinkybes“⁵⁶. Tokia mokslininko argumentacija suponuoja išvadą, jog asmenys, kurie iki 2007 m. rugsėjo 1 d. baudžiamojos persekiojimo institucijų pareigūnų buvo apklausinėjami liudytojais, nors turėjo būti apklausti įtariamaisiais, iš tiesų faktiškai, bet ne teisiškai būdavo įtariamieji.

Lietuvoje vyraujanti baudžiamojos proceso teisės doktrina asmenį pripažįsta įtariamuoju tik tais atvejais, kurie *expressis verbis* (aiškiai) yra vardijami baudžiamojos proceso įstatyme. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 ir 3 dalims iš esmės analogiškas teisinis formuluotes analogiškoje baudžiamojos proceso struktūroje kitų šalių baudžiamojos proceso teisės mokslininkai aiškina kiek kitaip. Pavyzdžiui, rusų baudžiamojos proceso teisės specialistė S. D. Šestakova daro išvadą, jog „vienintelis pagrindas atsirasti baudžiamojon atsakomybėn traukiamam proceso subjektui – baudžiamojos persekiojimo institucijos turimi įrodymai, leidžiantys manyti, kad konkretus asmuo galėjo dalyvauti padarant tiriamą nusikalstamą veiką“⁵⁷.

Antai mūsų kaimyninėje šalyje - Latvijoje „asmuo įtariamuoju tampa, kai vedančiajam procesą pareigūnui visuma įrodymų yra pagrindas manyti, jog tikriausiai konkretus asmuo padarė tiriamą nusikalstamą veiką ir yra priimtas rašytinis sprendimas pripažinti jį įtariamuoju“⁵⁸. Be to, šioje šalyje yra atskirai išskirtas asmuo, kurio atžvilgiu pradėtas baudžiamasis procesas ir sulaikytasis. Kitoje šalyje - Moldovoje „įtariamasis yra fizinis asmuo, jei yra jo padaryto nusikaltimo įrodymų prieš pareiškiant jam kaltinimą“⁵⁹.

⁵⁶ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 164.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 176.

⁵⁸ ANCELIS, Petras. *Baudžiamojos proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2007, p. 92.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 92.

Kiek kitaip yra Vokietijoje ir jos teisinę tradiciją perėmusiose šalyse, kuriose įtariamasis, kaip savarankiškas baudžiamojo proceso subjektas, neišskiriamas. Anot vokiečių mokslininko K. Rogall “Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Vokietijos BPK) yra vartojama kaltinamojo sąvoka, kurią pagal įstatymą leidžiama vartoti dviem prasmėmis: siaurąja - asmuo yra traktuojamas kaip kaltinamasis trumpą laiko terminą nuo to procesinio momento, kai prokuroras tolesnį ikiteisminį tyrimą nukreipia prieš šį asmenį, tol, kol prokuroras priima kaltinamąjį aktą ir perduoda jį teismui, ir plačiąja – visi asmenys, traukiami baudžiamajon atsakomybėn visomis baudžiamojo proceso procesinėmis stadijomis”⁶⁰. Tuo tarpu kito mokslininko P. Bringewat nuomone, nors įtariamojo sąvoka ir nėra išakmiai įvardyta Vokietijos BPK, jis yra savarankiškas proceso subjektas šalia kaltinamojo. Šis mokslininkas išskiria požymius, būdingus tik įtariamajam. Pagal Vokietijos BPK 55 straipsnį “liudytojas gali nesutikti atsakyti į klausimus, kurie jam pačiam arba jo artimiesiems (sužadėtiniui, sutuoktiniui, savo ir sutuoktinio tiesioginės linijos giminaičiams iki trečiojo laipsnio ir sutuoktinio šoninės linijos giminaičiams iki antrojo laipsnio) gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę”⁶¹. Tačiau jeigu apklausiant liudytoją, kyla įtarimas, kad jis galėjo dalyvauti padarant tiriamą nusikalstamą veiką, bet procese jis dar nėra kaltinamasis, tokiam asmeniui negali būti suteikiamas kitas procesinis vaidmuo, kaip tik įtariamojo.

Vadovaujantis Prancūzijos BPK 80 – 1 straipsniu, “baudžiamajon atsakomybėn traukiamu proceso subjektu *tiriamuoju* arba *į tyrimą įtrauktu asmeniu* paprastai tampama ikiteisminio tyrimo teisėjui atlikus vieną šių procesinių veiksmų: apklausiant apie tiriamą nusikalstamą veiką (Prancūzijos BPK 116 straipsnis), priėmus nutartį šį asmenį atvedinti ar suimti, arba išsiuntus ar perdavus teismo policijos funkcijas realizuojančiai įstaigai įteikti šiam asmeniui rašytinį pranešimą apie tai, kad jis yra įtariamasis padaręs pranešime įvardintą nusikalstamą veiką (tai reiškia, jog ne anksčiau nei po dešimties dienų ir ne vėliau nei po vieno mėnesio jis bus apklausiamas apie pranešime įvardytą nusikalstamą veiką bei sprendžiama, ar pradėti prieš jį oficialų tyrimą – Prancūzijos BPK 80 – 1 str. 2 ir 3 d., 80 – 2 str.)⁶². Pripažinti asmenį tiriamuoju pagal Prancūzijos BPK 80 – 1 straipsnio 1 dalį, ikiteisminio tyrimo teisėjas gali, o šio kodekso 105 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais privalo tik tada, kai ikiteisminio tyrimo teisėjo įsitikinimas, kad šis asmuo dalyvavo padarant tiriamą nusikalstamą veiką, yra pagrįstas svariais ir nuosekliais įkalčiais.

Taigi pateikus tiek Lietuvos, tiek ir užsienio šalių baudžiamojo proceso įstatymų nuostatas, numatančias pagrindus, kada asmuo tampa įtariamuoju (Vokietijoje – kaltinamuoju, Prancūzijoje – tiriamuoju) pasidaro aišku, kad Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymo prasme kiekvienas bent

⁶⁰ KILINSKAS, Vidas. Įtariamojo procesinis statusas. *Teisė*, 2003, Nr. 47, p. 65.

⁶¹ JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 36.

⁶² MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 210.

kiek įtariamasis asmuo negali būti laikomas įtariamuoju. Priešingu atveju Lietuvos Respublikos BPK prasme bent kiek įtariamą asmenį pripažinus įtariamuoju, jis ne tik įgytų papildomas procesinės gynybos galimybes, pavyzdžiui, nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją (Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 4 dalis), bet ir būtų priverstas paklusti tam tikrai procesinei prievartai, tarkim, būti sulaikytas (Lietuvos Respublikos BPK 140 straipsnio 1 dalis). Be to, remiantis Konstitucijos 31 straipsnio 3 ir 6 dalimis, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a, b ir c punktais, o taip pat Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 4 dalimi, 44 straipsnio 7 dalimi ir 50 straipsnio 1 dalimi, kiekvienas asmuo, kuris yra įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugnai pranešta apie jam pareikšto įtarimo pobūdį bei pagrindą, gali atsisakyti aktyviai dalyvauti savęs įkaltinimo procese, taip pat gintis padedamas savo paties pasirinkto gynėjo bei teisę reikalauti suteikti pakankamai laiko ir galimybių pasirengti savo gynybai. Šias procesines galimybes įtvirtinančios nuostatos numato pareigą teisėjui, prokurorui ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui išaiškinti minėtas teises įtariamajam ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti (Lietuvos Respublikos BPK 45 straipsnis). Todėl įpareigojus baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus pranešti bent kiek įtariamam asmeniui, kuo bei kodėl jis yra įtariamasis, išaiškinti jam teisę atsisakyti duoti parodymus ir bet kuriuo metu konsultuotis su gynėju (Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 4 dalis), anot mokslininko R. Merkevičiaus, “jau pirminėje stadijoje tikriausiai būtų paralyžiuotas pats nusikalstamų veikų tyrimas”⁶³.

Apibendrinant pasakytina, jog liudytoją, specialųjį liudytoją ir įtariamąjį sieja tai, kad šie asmenys gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. Skirtumas tarp jų yra tik tas, kad vienas iš jų tas aplinkybes gali žinoti dėl to, kad pats ir padarė tiriamą nusikalstamą veiką, o kitas dėl to, kad matė ar kitaip suvokė, tačiau pats niekaip neprisidėjo prie tiriamos nusikalstamos veikos padarymo. Pažymėtina, kad asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, negali būti suprantamas, kaip artimas įtariamajam, kas pastaruoju metu yra teigiama kai kurioje teisinėje literatūroje⁶⁴. Jis yra liudytojas su ypatumais.

Aptarus pačius svarbiausius asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, procesinį statusą apibūdinančius požymius ir atlikus probleminių aspektų analizę, susijusią su specialaus liudytojo instituto atsiradimu ir įgyvendinimu Lietuvos teisės sistemoje, galima pateikti specialaus liudytojo arba asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, apibrėžimą. Taigi pagal Lietuvos baudžiamojo proceso

⁶³ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 184.

⁶⁴ BUČIŪNAS, Gediminas, GRUODYTĖ, Edita. *Ikiteisminis tyrimas: procesiniai, kriminalistiniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 52.

įstatymą bei jį įgyvendinančias generalinio prokuroro rekomendacijas **specialusis liudytojas** – baudžiamąjo proceso, ikiteisminės tyrimo stadijos dalyvis, kuris procese atsiranda nuo to momento, kai laisva savo valia išreiškia sutikimą duoti parodymus ir/ar būti apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą (-as) veiką (-as) ir kurio paskirtis baudžiamajame procese - suteikti baudžiamąjį procesą vykdančioms subjektams informaciją, kuri padėtų įgyvendinti baudžiamąjo proceso paskirtį bei pašalintų abejones, kylančias dėl asmens galimo vienokio ar kitokio prisidėjimo prie nusikalstamų veikų padarymo.

Pažymėtina, kad specialaus liudytojo instituto reikalingumą Lietuvos baudžiamajame procese pagrindžia ir anketinės apklausos metu gauti duomenys⁶⁵.

⁶⁵ Žr.: Priedą Nr. 1.

II. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, APKLAUSOS TEISINIO REGULIAVIMO PROBLEMA

1. Procesinio momento, nuo kada asmuo turi būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, nustatymo problema

Siekiant nustatyti procesinį momentą, nuo kada asmuo turi būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, būtina išanalizuoti, kaip yra suprantamas įtarimas, todėl šioje darbo dalyje pagrindinis šaltinis, kuriuo bus remiamasi, yra teisės mokslininko R. Merkevičiaus monografija „Įtariamojo samprata“ bei kita jo mokslinė medžiaga, kadangi šis mokslininkas yra nustatęs, jog „Lietuvoje vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina ne tik nediskutuoja, bet net ir neanalizuoja nei įtarimo *per se*, nei šios sąvokos turinio elementų“⁶⁶.

Pirmojoje darbo dalyje jau buvo užsiminta, kad iki 2007 m. rugsėjo 1 d. praktikoje pasitaikydavo gana dažna situacija, kuomet duomenų, jog nusikalstamą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo yra, tačiau šių duomenų nėra pakankamai tam, kad šiam asmeniui būtų galima surašyti pranešimą apie įtarimą. Tuomet esminis klausimas būdavo toks: kokiomis taisyklėmis – liudytojo ar įtariamojo apklausos – vadovaujantis apklausti tokį asmenį?

Baudžiamojo proceso įstatymo normų, reglamentuojančių įtariamojo ir liudytojo apklausos taisykles, analizė leidžia daryti išvadą, jog asmeniui, apklausiamam apie nusikalstamą veiką, kurios padarymu jis yra įtariamas, turėdavo būti suteiktas įtariamojo procesinis statusas (Lietuvos Respublikos BPK 21 straipsnio 2 dalis), tačiau to laikotarpio teismų praktika byloja ką kita: „2002 m. liepos 30 d. G. A. R. buvo apklausiamas liudytoju. Jis buvo apklausiamas kaip UAB „M“, kurios du automobiliai buvo sulaikyti vežantys kontrabandinį cigarečių krovinį, direktorius. G. A. R. buvo apklausiamas apie krovinį vežusius vairuotojus, išduotus reisui dokumentus, vežamą krovinį, užsakovą ir kitas krovinio gabenimo aplinkybes. Taigi G. A. R. buvo apklausiamas apie savo paties ir apie jo vadovaujamos įmonės darbuotojų veiksmus. Kadangi kontrabandinio krovinio gabenimu buvo įtariami įmonės darbuotojai, buvo pakankamas pagrindas įtarti, kad ir įmonės vadovas vienaip ar kitaip su šia veika yra susijęs, todėl, nors G. A. R. buvo apklausiamas liudytoju, tačiau buvo pakankamas pagrindas jį apklausti įtariamuoju“⁶⁷.

Žvelgiant į šią situaciją iš žmogaus teisių pozicijos, matyti, jog iš asmens buvo ne tik atimta teisė atsisakyti duoti parodymus prieš save bei kitos įtariamojo teisės, bet ir buvo pažeistas teisingo

⁶⁶ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 272.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 281/2006.

(sąžiningo) bylos nagrinėjimo principas, kuris taikomas visam bylos tyrimui, įskaitant ir pirminę proceso stadiją.

Be to, to laikotarpio praktikoje dažnai pasitaikydavo ir situacijų, kuomet pradinėje ikiteisminio tyrimo stadijoje nebūdavo aišku, kuris asmuo dėl nusikalstamos veikos padarymo taps įtariamuoju, o kuris bus pripažintas nukentėjusiuoju

Apklaudami asmenis, kurių atžvilgiu nebūdavo užtektinai duomenų surašyti pranešimą apie įtarimą, vadovaudamiesi liudytojo apklausos taisyklėmis, baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai šiurkščiai pažeisdavo asmenų teises neduoti parodymų prieš save, tačiau apklausti jų įtariamaisiais jie taip pat negalėdavo.

Būtent šiai problemai spręsti buvo parengtas Lietuvos Respublikos BPK pakeitimo ir papildymo projektas⁶⁸, kuriame buvo siūlymas papildyti Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnį ir numatyti, kad, kai ikiteisminio tyrimo medžiagoje yra duomenų, kad asmuo gali būti padaręs nusikalstamą veiką, bet jų yra nepakankamai, kad asmuo būtų apklausiamas įtariamuoju, jam sutikus, jis gali būti apklausiamas kaip liudytojas. Šiam asmeniui pagal šį projektą turėjo būti išaiškinta teisė neduoti parodymų prieš save arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus bei suteiktos visos liudytojo teisės, pareigos ir atsakomybė⁶⁹. Taip pat buvo siūlymas papildyti Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnio 2 dalį numatant, kad tokio liudytojo, kaip ir įtariamąjo bei kaltinamojo, šeimos nariai ar artimieji giminaičiai, gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus. Be to, buvo svarstoma ir dėl teisės turėti advokatą ar advokato padėjėją minėtam asmeniui suteikimo.

Nors dabartinis Rekomendacijų variantas iš esmės skiriasi nuo ką tik aptartojo projekto, tačiau tiek vienas, tiek ir kitas, konkretaus procesinio momento, kada asmuo turi būti apklausiamas specialiuoju liudytoju, neapibrėžia. Iš to, kad „asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nėra pakankamai, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamąjo statusas“⁷⁰ galima teigti, jog tai yra vertinamojo pobūdžio nuostata, kurios netinkamas supratimas (aiškinimas) gali suponuoti netinkamą specialaus liudytojo instituto taikymą. Todėl esminė šio instituto problema yra jo ribų nustatymas.

R. Merkevičius monografijoje „Įtariamąjo samprata“ nagrinėdamas santykį tarp liudytojo, specialaus liudytojo ir įtariamąjo, yra pateikęs preliminarų apibrėžimą, kada asmuo negali būti

⁶⁸ ŠAPALAITĖ, Eglė. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 3(93), p. 85.

⁶⁹ *Ibid.*, p. 85.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I – 8 patvirtintos rekomendacijos „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“, *Valstybės žinios*, 2008, Nr. 6 – 234.

apklausiamas kitaip, kaip specialusis liudytojas. Anot jo, „jei ikiteisminio tyrimo pareigūnas subjektyviai tiki (šis jo tikėjimas gali būti netgi menkesnis nei abejonė) bei tuo tyrimo metu yra faktinių duomenų, pagrindžiančių galimybę [*aut. past.* – pabraukta], kad žmogus galėjo prisidėti prie nusikalstamos veikos padarymo, tačiau šių duomenų nepakanka tiesiogiai susieti jį su nusikalstama veika ar patvirtinti jo kaltę prisidėjus prie nusikalstamos veikos (t. y. nėra tiesioginių jo veikos ir kaltės įrodymų, o netiesioginiai įrodymai ar įkalčiai neleidžia formuluoti apibendrinančių išvadų dėl fakto įrodymo, arba, kitaip tariant, nepasiekiamas pakankamai konkretizuotas pirminis įtarimas *in personam*), toks asmuo – informacijos šaltinis negali būti apklausiamas kitaip, kaip specialusis liudytojas“⁷¹. Remiantis pateiktu mokslininko teiginiu, manytina, jog analizuojamu klausimu pagrindinis kriterijus, į kurį turėtų būti atsižvelgiama pirmiausia yra turimos faktinės informacijos kiekio bei turinio vertinimas. Subjektyvus prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno vidinis įsitikinimas taip pat yra svarbus, tačiau tik tada, kai pagrindžiamas objektyviomis ikiteisminio tyrimo metu nustatytais faktinėmis aplinkybėmis. Pažymėtina, jog Olandijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje pagrįstas įtarimas „nėra ir negali būti tapatus nei tyrėjo intuicijai, nei bet kokiam kitam subjektyviam baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų manymui (spėjimui), kol šis manymas nepagrindžiamas objektyviomis tyrimo metu nustatytais faktinėmis aplinkybėmis (Olandijos baudžiamojo proceso įstatymo 27 straipsnio 1 dalis)“⁷².

Tačiau, kas yra įtarimas ir kada jis yra pagrįstas? Nediskutuotina, jog tai yra vienas svarbiausių baudžiamajon atsakomybėn traukiamo asmens – įtariamojo sąvokos elementų, tačiau taip pat, manytina, ir tai, kad tinkamas įtarimo supratimas turi reikšmės, nustatant specialaus liudytojo instituto ribas.

Pabrėžtina, jog nei Lietuvos Respublikos BPK, nei daugelio kitų šalių, pavyzdžiui, Vokietijos, Prancūzijos, Austrijos, Šveicarijos, baudžiamojo proceso įstatymai neapibrėžia bendrosios įtarimo sąvokos. Atsisakymas tai padaryti yra argumentuojamas tuo, esą šiai sąvokai yra būdingas „netikrumo elementas: įtarimo neįmanoma nei suvokti, nei apibrėžti kitaip, kaip tik analizuojant ir vertinant subjektyvaus, konkrečių faktinių aplinkybių nulemtą turinio kategorijas – *tikimybę* (*vok. Wahrscheinlichkeit*) ir *galimybę* (*vok. Möglichkeit*)“⁷³. Todėl daugelyje kontinentinės teisės tradicijos šalių baudžiamojo proceso įstatymuose yra formuluojamos skirtingos įtarimų rūšys. Antai, Vokietijos ir Austrijos baudžiamojo proceso įstatymuose yra išskiriamas paprastas (pirminis), pakankamas ir labai didelis (rimtas) įtarimas.

⁷¹ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 162 – 163.

⁷² *Ibid.*, p. 251.

⁷³ *Ibid.*, p. 268.

Paprastas įtarimas pagal šių šalių aukščiausiųjų teismų praktiką yra būtinas pradedant ikiteisminį tyrimą ir konstatuotinas tada, kai „nustatytos faktinės aplinkybės patvirtina bent kokią (net labai mažą) galimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika“⁷⁴. Kalbant vokiečių mokslininko H - H Kühne⁷⁵ žodžiais, paprastas įtarimas, kurio reikia norint pradėti tyrimą, yra ne kas kita, kaip minimali tikimybė, jog buvo padaryta nusikalstama veika, numatyta baudžiamajame įstatyme. Šiame tyrimo etape gali dominuoti abejonės, ar tikrai nusikalstama veika buvo įvykdyta, tačiau vien tik paprastos, abstrakčios hipotezės dėl to nepakanka.

Pakankamas įtarimas, remiantis Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo teismo išaiškinimu, reiškia „faktus, kurie, atsižvelgiant į praktinę patirtį, nurodo į galimybę nuteisti kaltinamąjį teisme nepriekaištingo įrodinėjimo būdu. Šiuo atveju prokuratūrai nereikia aiškinti visų nusikalstamos veikos padarymo smulkmenų ir visiško kaltumo, o ištirti tik pakankamą įtarimą, kad asmuo padarė nusikalstamą veiką ir yra kaltas, rodantį tikimybę nuteisti kaltinamąjį. Šiuo tikslu turėtų būti įrodyti tik kai kurie kaltinamieji momentai, o kaltinamojo parodymų ir gautų tyrimo metu rezultatų prieštaravimus aiškina teismas“⁷⁶.

Labai didelis (rimtas) įtarimas – tai „konkrečiais faktiniais duomenimis grindžiama labai didelė tikimybė (vadovaujantis Vokietijos ar Austrijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoms įprastomis formuluotėmis – *nustatytam faktui labai artima tikimybė* – vok. *an Sicherheit grenzende Wahrscheinlichkeit*), kad įtariamas žmogus padarė tiriamą nusikalstamą veiką ir kad, perdavus jį įkaltinančią medžiagą teismui, jis greičiausiai bus nuteistas kaip atsakingas padaręs tiriamą nusikalstamą veiką“⁷⁷. Ši įtarimo sąvoka Vokietijoje yra siejama su procesinės prievartos priemonės – suėmimo taikymu. Remiantis Vokietijos BPK 112 paragrafu suėmimas gali būti paskirtas tik tada, jeigu kaltinamasis yra rimtai įtariamas padaręs nusikalstamą veiką ir yra pagrindas jį areštuoti⁷⁸. Kadangi suėmimas yra radikaliausia intervencija į Konstitucijos saugomą piliečių asmeninę laisvę, tam tikra teisėto ir pagrįsto jos taikymo garantija pasireiškia tuo, kad įtarimas turi būti rimtas. Rimto įtarimo tikimybės laipsnis turi būti didesnis negu pakankamo.

Aptarta įtarimų koncepcija, viena vertus, atspindi produktyvias idėjas, kurios neleidžia iš anksto apkaltinti asmens, padeda užtikrinti jo teisių ir laisvių gynybą, antra vertus, ji turi ir tam tikrų trūkumų. Praktikoje gali būti ne tik sunku nustatyti paprastą, pakankamą ir labai didelį įtarimą, bet ir juos atskirti. Tam tikro patikimo kriterijaus nėra. Tai pripažįsta ir mokslininkas H - H Kühne, kuris yra pastebėjęs, jog „pašalinti įsitikinimo, kad neįmanoma tiksliai nustatyti tikimybės laipsnio,

⁷⁴ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 269.

⁷⁵ KÜHNE, Hans - Heiner. *Strafprozeßlehre*. Köln am Rheine, 1982, S. 124, 129.

⁷⁶ *Juristenzeitung*, 1970, Nr. 18, S. 729.

⁷⁷ *Ibid.*, S. 729.

⁷⁸ *Strafprozeßordnung* [žiūrėta 2010 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/_112.html

negalima tik labai retais atvejais, kai įrodinėjimas remiasi tikslųjų mokslų ir matematiniais kiekybiniais duomenimis. Tikimybės nustatymas ištirpsta pažįstančiojo subjekto valios subjektyvume⁷⁹. Ir visgi, pasak jo, tikimybės laipsnio patikrinimas tiek, kiek tai įmanoma padaryti, turėtų garantuoti tai, kad nebus pradėtas nepagrįstas tyrimas. Tačiau tokia garantija nereiškia, kad nebus persekiojami nekalti asmenys. Autorius pagrįstai teigia, kad „su šiomis neišvengiamomis aukomis būtina susitaikyti varдан teisingumo baudžiamosiose bylose funkcionavimo“⁸⁰.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Vakarų Europos teisinei tradicijai atstovaujantys mokslininkai E. Lohner, H - H Kühne ir M. Fincke įtarimą suvokia dviem prasmėmis: pozityviaja ir negatyviaja. Paprastai kalbant, pozityviaja prasme įtarimas suprantamas kaip didesnio ar mažesnio laipsnio tikimybė, jog galėjo būti padaryta baudžiamajame įstatyme numatytos nusikalstamos veikos sudėti atitinkanti, neteisėta ir kalta veika. Tokia tikimybė, be kita ko, turi būti grindžiama konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis. Tuo tarpu M. Fincke tvirtina, jog „ikiteisminio tyrimo pradžia legitimuojantis *paprastas* ar *pirminis* įtarimas (bendriausiu požiūriu – įtarimas *in rem*) konstatuotinas jau tuomet, jei tyrėjui žinomos faktinės aplinkybės pagrindžia bent vieną baudžiamajame įstatyme apibrėžtos nusikalstamos veikos sudėties požymį“⁸¹. Anot jo, visiškai nėra būtina laukti tol, kol gauta faktine informacija bus galima pagrįsti veikos neteisėtumą ar tuo labiau konkretaus asmens kaltę dėl to.

Įtarimas negatyviaja prasme apjungia aplinkybes, kurios „šalina asmens kaltę ar veikos neteisėtumą bei procesinius pagrindus (procesines kliūtis), draudžiančias pradėti ar tęsti baudžiamąjį procesą“⁸².

Įtarimo formavimasis, pasak E. Lohner, pereina tris etapus. Pirmasis etapas yra vadinamas retrospektyvia diagnoze, t. y. „esama faktine informacija grindžiama tam tikro laipsnio tikimybė, jog praeityje buvęs įvykis kvalifikuotinas kaip baudžiamajame įstatyme apibrėžtos nusikalstamos veikos sudėti atitinkanti veika ar kad šią veiką padarė konkretus asmuo“⁸³. Antrasis įtarimo formavimosi etapas yra perspektyvi prognozė – „esama faktine informacija ir dėsninga (įprasta) tolesnio tyrimo eiga grindžiama tam tikro laipsnio tikimybė, kad konkretaus asmens atžvilgiu pradėtas nusikalstamos veikos tyrimas baigsis tuo, kad jam bus pritaikyta viena iš baudžiamųjų teisinių priemonių“⁸⁴. Galutinis įtarimo formavimosi etapas – teisinis kvalifikavimas. Nors

⁷⁹ KÜHNE, Hans - Heiner. Strafprozeßlehre. Köln am Rheine, 1982, S. 124, 129.

⁸⁰ Ibid., S. 124, 129.

⁸¹ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 273.

⁸² Ibid., p. 273.

⁸³ MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 112.

⁸⁴ MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikiteisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. *Teisė*, 2005, Nr. 57, p. 112.

mokslininkas M. Fincke nemano, kad jis yra sudėtinis įtarimo sąvokos elementas, kadangi pirminiame etape dar nėra būtina tiksliai kvalifikuoti nusikalstamą veiką.

Pagal vyraujančią Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktriną, įtarimui yra būtinos dvi struktūrinės dalys:“ 1) įtarimo formulavimas ar įtarimo formuluotė – faktinių aplinkybių, kurios sudaro žmogui inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėtį, aprašymas⁸⁵; 2) teisinis įkaltinamos veikos kvalifikavimas – „tai asmenų padarytos bent vienos socialiai žalingos veikos požymių ir baudžiamojoje teisėje numatytos bent vienos nusikalstamos veikos sudėties požymių optimalaus tapatumo nustatymas/atskleidimas ir konstatavimas baudžiamojo proceso teisės nustatyta tvarka“⁸⁶.

Taip pat įtarimui yra keliami reikalavimai⁸⁷:

1) Įtarimo teisėtumas, kuris reiškia, kad formuluojant, pateikiant, keičiant ar anuliuojant įtarimą reikia laikytis tiek baudžiamojo, tiek ir baudžiamojo proceso įstatymų reikalavimų. Jo formuluotėje turi būti aprašyti visi konkrečios nusikalstamos veikos sudėties požymiai, teisingai nurodyta baudžiamojo įstatymo norma. Įtarimą leidžiama pareikšti tik valstybinius įgalinimus turintiems pareigūnams, griežtai laikantis procesinės formos reikalavimų. Jo teisėtumas taip pat sąlygoja momentą, kada turi būti pareiškiamas įtarimas;

2) Įtarimo individualumas, kuris įpareigoja ne tik kiekvienam asmeniui reiškiamą įtarimą formuluoti atskirame procesiniame akte, bet ir neapsiriboti vien bendru nusikalstamos veikos pavadinimo įvardijimu, o įtarimo formuluotėje aiškiai nurodyti įtariamo asmens vaidmenį bei kaltės pobūdį ir laipsnį padarant inkriminuojamą nusikalstamą veiką, taip pat pateikti tikslią nuorodą į įtarimo formuluotėje aprašytą nusikalstamą veiką atitinkantį baudžiamojo įstatymo straipsnį, dalį, punktą etc.;

3) Įtarimo pagrįstumas, kuris yra tuo atveju, kai ikiteisminio tyrimo metu yra surenkama pakankamai faktinių duomenų, kurie atitinka lestinumo reikalavimus (Lietuvos Respublikos BPK 20 straipsnio 4 dalis) ir kuriuos įvertinęs teisės ir kriminalistikos žinių bei bendražmogiško patyrimo pagrindu, objektyvus ir nešališkas, ikiteisminio tyrimo baigtimi nesuinteresuotas vidutiniškai išprusęs, rūpestingas ir atidus žmogus padarytų išvadą, jog praeityje tikėtina buvo padaryta konkreti nusikalstama veika ir konkretus žmogus yra dėl to kaltas.

Pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 6 d.⁸⁸ bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos

⁸⁵ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 284.

⁸⁶ BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. *Teisė*, 2008, Nr. 69, p. 20.

⁸⁷ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 284 – 285.

⁸⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 156/1999.

1999 m. lapkričio 30 d.⁸⁹ nutartis, galima daryti išvadą, jog įkaltinti žmogų, remiantis tik tuo, kas egzistuoja, kaip galima prielaida, nepatvirtinta jokiais faktiniais duomenimis, negalima. Pagrįstas įtarimas bus tuo atveju, kai ikiteisminis tyrimas bus atliktas visapusiškai, pilnai, o būtent, tyrimo metu bus iširtos visos aplinkybės, įtarimo formuluotėje bus aprašyti visi inkriminuojamos nusikalstamos veikos sudėties požymiai bei bus surinkta pakankamai leistinių faktinių duomenų.

Vadinasi, įtariamojo atsiradimui Lietuvos baudžiamajame procese „būtinai pakankamai konkretizuotas pirminis įtarimas, reiškiantis, kad konkrečiomis faktinėmis aplinkybėmis, vertinant jas kriminalisto žvilgsniu, grindžiama prielaida, kad tiriamą nusikalstamą veiką padarė konkretus žmogus, mažų mažiausiai yra vienodame lygmenyje kaip ir abejonė, kad šis žmogus galėjo ir nepadaryti tiriamos nusikalstamos veikos, t. y. kai įtarimas *in personam* ir abejonė *in rem* arba *in personam* yra lygiareikšmiai, vienas kito nenusveria“⁹⁰. Iš to seka, kad jei „ikiteisminio tyrimo pareigūnas pats subjektyviai tiki (šis jo tikėjimas (įsitikinimas) turi būti bent jau vienodame lygmenyje kaip ir abejonė) bei tuo konkrečiu tyrimo metu yra faktinių duomenų, pagrindžiančių bent minimalią tikimybę [*aut. past.* – pabraukta], kad žmogus galėjo prisidėti prie nusikalstamos veikos padarymo, toks asmuo – informacijos šaltinis negali būti apklausiamas kitaip, kaip įtariamasis“⁹¹. Būtent per šį R. Merkevičiaus pateiktą apibrėžimą atsiskleidžia šioje darbo dalyje iškelto klausimo, kokios yra specialaus liudytojo instituto ribos, atsakymas, t. y. asmuo gali būti apklausiamas kaip „specialusis liudytojas, jeigu tyrimo metu esantys faktiniai duomenys nepagrindžia pakankamos minimalios tikimybės, kad žmogus galėjo prisidėti prie nusikalstamos veikos padarymo. Pažymėtina, jog ir Rekomendacijų projekto 8 punkte⁹² buvo numatyta, kad asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, tik jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė minėtas asmuo, tačiau šių duomenų nepakanka, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo procesinis statusas, t. y. bylos faktiniai duomenys nepagrindžia minimalios tikimybės, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė minėtas asmuo.

Galutinėje Rekomendacijų redakcijoje apie minimalią tikimybę nėra kalbama. Visgi Rekomendacijų 15 punkte, kuriame yra detalizuojama asmens teisė reikalauti būti pripažintam įtariamuoju, yra teigiama, jog „prokuroras suteikti asmeniui įtariamojo statusą ar nurodyti tai padaryti ikiteisminio tyrimo pareigūnui gali tik tuo atveju, jeigu bylos faktiniai duomenys

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. lapkričio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K – 726/1999.

⁹⁰ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 337.

⁹¹ *Ibid.*, p. 163.

⁹² Duomenys gauti iš Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros prokuroro V. Kukaičio. Žr.: Priedą Nr. 3.

pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė reikalavimą pateikęs asmuo“.

Kaip specialaus liudytojo ir įtariamojo atskyrimo kriterijumi paliktas duomenų nepakankamumas, gali kelti pagrįstą klausimą, o kas tada yra duomenų pakankamumas? Analizuojant Lietuvos Respublikos BPK normas matyti, kad jos apie jį kalba, tačiau nekonkretizuoja. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos BPK 121 straipsnio 2 dalis teigia, jog „kardomosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką“. Analizuodamas šią normą mokslininkas G. Goda pažymi, kad „duomenų pakankamumo kriterijus yra vertinamasis“⁹³. Beje, net ir Lietuvos Respublikos BPK 187 straipsnis, reglamentuojantis pranešimą apie įtarimą, nieko neužsimena apie duomenų pakankumą. Tik skaitant šio straipsnio komentarą, matyti, kad „procesinis pranešimo apie įtarimą surašymo pagrindas yra duomenų apie tai, kad konkretus asmuo padarė nusikalstamą veiką, pakankamumas“. Žymiai konkretesnis buvo mokslininkas M. Kazlauskas analizuodamas senojo Lietuvos Respublikos BPK 161 straipsnio nuostatą, leidžiančią patraukti asmenį kaltinamuoju tik tuo atveju, jei „pakanka įrodymų, duodančių pagrindą pareikšti kaltinimą nusikaltimo padarymu“⁹⁴. Jis ne tik atkreipė dėmesį į tai, kad „patraukimo kaltinamuoju procesinis pagrindas yra įrodymų pakankamumas“, bet ir nurodė, jog „įrodymų pareikšti kaltinimą <...> pakanka tada, jeigu jie apibūdina kiekvieną inkriminuojamo nusikaltimo sudėties elementą“, t. y. „surinktais įrodymais turi būti nustatytas nusikaltimo įvykis, jo kvalifikacija, asmens kaltumas dėl padaryto nusikaltimo“ ir t. t. Pasak jo, „pareikštas kaltinimas turi atitikti tikras nusikaltimo aplinkybes“, todėl „vadovaujantis vien spėliojimais bei įtarimais, jeigu nėra konkrečių ir patikrintų įrodymų, negalima patraukti asmens kaltinamuoju“⁹⁵.

Taigi, manytina, jog duomenų pakankamumas nėra ir negali būti konkrečiai apibrėžiamas. Kiekvienu konkrečiu atveju turėtų būti vertinama tyrimo metu esamų faktinių duomenų visuma, kokybė ir patikimumas.

Apibendrinant pasakytina, jog sprendžiant klausimą, kokių procesiniu statusu apklausti asmenį, pirmiausia reikia atsižvelgti į tai, kad kiekvieno žmogaus vaidmenį bei statusą valstybės organizuotame baudžiamajame procese privalo lemti ne subjektyvi prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno valia, o objektyvūs kriterijai – konkrečiame tyrimo etape esamų faktinių duomenų pagrindu numanomas asmens santykis su tiriamą nusikalstama veika. Todėl pagrįstą abejonų kelia specialiajam liudytojui suteikta teisė reikalauti būti pripažintam įtariamuoju. Juk asmeniui

⁹³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 303.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18 – 148.

⁹⁵ KAZLAUSKAS, Marcelis. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989, p. 150 – 151 ir 209.

įtariamojo procesinis statusas gali būti suteiktas tik tuo atveju, kada duomenų reikšti įtarimui pakanka. Rekomendacijų 15 punkte taip pat yra sakoma, kad prokuroras suteikti asmeniui įtariamojo statusą ar nurodyti tai padaryti ikiteisminio tyrimo pareigūnui gali tik tuo atveju, jeigu bylos faktiniai duomenys pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė reikalavimą pateikęs asmuo. Specialaus liudytojo apklausa tam ir yra atliekama, kad nėra pakankamai faktinių duomenų, jog asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas. Todėl, manytina, tokia teisė specialiajam liudytojui neturėtų būti suteikta. Prancūzijoje, kur atstovaujамasis liudytojas taip pat turi teisę prašyti pripažinti jį įtariamuoju, situacija yra visai kitokia. Kaip yra nurodoma Prancūzijos BPK, šia teise atstovaujамasis liudytojas turėtų naudotis tik tuomet, jeigu „jo manymu, baigus tyrimą byla neišvengiamai bus perduota teismui, tačiau galimybė pasinaudoti įtariamojo teisėmis (pavyzdžiui, prašyti nutraukti procesą) jam leistų išvengti tokios pasekmės. Iš to seka, kad praktikoje atstovaujамasis liudytojas, pateikęs prašymą pripažinti jį įtariamuoju, dažnai iš karto pateikia ir prašymą atlikti tyrimo veiksmus ar nutraukti procesą“⁹⁶. Taigi specialaus liudytojo teisė reikalauti būti pripažintam įtariamuoju yra tik deklaratyvus pobūdžio, nes jos įgyvendinimo realumas priklauso ne nuo specialaus liudytojo užgaidų, o nuo pareigūno apsisprendimo, kuris neabejotinai turi būti nulemtas tik pakankamu faktinių duomenų visumos, kokybės ir patikimumo pagrindu.

2. Atsakomybės už melagingų parodymų davimą netaikymo problema

Kartu su draudimo versti duoti parodymus prieš save principo įteisinimu iš baudžiamojo proceso buvo eliminuota įtariamojo pareiga duoti parodymus bei sakyti tik tiesą. Žinant, kad baudžiamasis procesas yra grindžiamas ne tik teisės normomis, bet ir teisiniais principais, kaip antai, teisingumo, sąžiningumo, reikalavimu kiekvienoje byloje nustatyti tiesą bei atkurti teisinę tvarką, saugumą, atrodytų, kad baudžiamojo proceso įstatymas negali to siekti priešingomis moralei ar teisingumui priemonėmis – melavimu. Antai, vokiečių baudžiamosios teisės specialistas Johannes Wessels pabrėžia, jog „šiandieninis baudžiamasis procesas įpareigoja baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį sakyti tiesą, tačiau tai yra pareiga, kurios įgyvendinimas nesustiprintas valstybine prievarta“⁹⁷. Tuo tarpu kitas vokiečių baudžiamosios ir baudžiamojo proceso teisės sričių mokslininkas Gerhard Fezer daro išvadą, jog „kaltinamojo melas yra teisėta jo dalyvavimo procese forma, todėl ne tik negali būti vertinamas negatyviai, bet ir sukuria tam tikras pozityvias pasekmes. Antai kaltinamojo gynėjas, matydamas, kad nėra kaltinamojo kaltės įrodymų,

⁹⁶ PRADEL, Jean, CASORLA, Francis. *Code de procedure penale*. Paris: Dalloz, c2003, p. 262.

⁹⁷ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 527.

turi teisę paskatinti ginamąjį pasirinkti būtent šią procesinę gynybos formą⁹⁸. Melagingų parodymų davimas šiandieniniame baudžiamajame procese įtariamajam neabejotinai yra nedraudžiama procesinė galimybė gintis, nors, įdomu pastebėti, mokslininko S. Kuklianskio supratimu, melagingų parodymų davimas, kaip viena iš įtariamojo gynybos priemonių, yra nepagrįstas humaniškumas. „Humaniškumas nusikaltėlio atžvilgiu nepaisant visos visuomenės interesų. <...> melagingi parodymai turi būti pripažinti niekiniais, o jų autoriai traukiami baudžiamojon atsakomybėn“⁹⁹. Sutiktina su mokslininko nuomone, jog visuomenės interesai yra reikšmingi, tačiau, manytina, kad atėmus iš asmens teisę minėtu būdu gintis, būtų pažeistas teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso principas.

Kalbant apie specialųjį liudytoją ir baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų davimo netaikymą jo atžvilgiu, pažymėtina, jog Rekomendacijų projekto 25 punkte buvo numatyta nuostata, jog specialusis liudytojas negali būti įpareigojamas duoti teisingus parodymus. Ši nuostata tarp darbo grupės narių sukėlė įvairių diskusijų. Vilniaus apygardos prokuratūros vyriausiojo prokuroro pavaduotojo I. Mikelionio nuomone¹⁰⁰, tokia nuostata prieštarautų Lietuvos Respublikos BPK 83 straipsnio 1 daliai, kuri, anot jo, yra taikoma visiems liudytojams, taip pat ir specialiajam liudytojui, o pagal Lietuvos Respublikos BPK 82 straipsnio 3 dalį specialiajam liudytojui yra netaikoma tik atsakomybė, numatyta Lietuvos Respublikos BPK 83 straipsnio 2 ir 4 dalyse. Specialaus liudytojo įpareigojimas duoti teisingus parodymus negali būti vertintinas kaip vertimas duoti parodymus prieš save, kadangi toks asmuo turi teisę, o ne pareigą duoti parodymus kaip specialusis liudytojas, jis gali atsisakyti duoti parodymus ir neatsako už melagingų parodymų davimą ar vengimą duoti parodymus. Tačiau asmeniui sutikus duoti parodymus apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jis privalo duoti teisingus parodymus. Šiuo atveju, I. Mikelionio nuomone, turėtų būti taikytina analogija, kai apklausiami įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai ar nepilnamečiai liudytojai. Remdamasis „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, kurioje išaiškinta, kaip turi būti teisme apklausiami nuteisti asmenys jų bendrininkų bylose, t. y.: „Nagrinėjant bendrininkų bylą, dėl tos pačios veikos jau nuteisti asmenys į posėdį kviečiami ir posėdyje apklausiami pagal liudytojo apklausos taisykles, tačiau tokie asmenys neišpėjami dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos BPK 163 straipsnį už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus, dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos BK 235 straipsnį už melagingus parodymus ir neprisiekia. Apklausiant tokius asmenis, jiems išaiškinama pilietinė priedermė ir

⁹⁸ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 527.

⁹⁹ KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikitiesminio tyrimo teoriniai pagrindai. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75 (67), p. 12.

¹⁰⁰ Duomenys gauti iš Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros prokuroro V. Kukaičio. Žr.: Priedą Nr. 4.

pareiga teisingai papasakoti visa kas jam žinoma byloje“ jis teigia, jog turi būti darytina analogija ir specialaus liudytojo atžvilgiu, apklausiant jį ikiteisminio tyrimo metu, įpareigojant specialųjį liudytoją duoti teisingus parodymus, tačiau neperspėjant jo dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ar vengimą duoti parodymus. Manytina, kad tokia analogija nebūtų galima, nes „pilietinė priedermė ir pareiga teisingai papasakoti visa kas jam žinoma byloje“ yra moralinio, tačiau ne teisinio pobūdžio ir jos įgyvendinimas, kalbant jau minėto vokiečių profesoriaus J. Wessels žodžiais, „nesustiprintas valstybine prievarta“.

Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo departamento vyriausiojo prokuroro A. Kliunkos manymu¹⁰¹, jeigu specialaus liudytojo parodymai tiesiogiai neliečia jo paties galimai padarytos nusikalstamos veikos, o liečia kitas reikšmingas bylai išspręsti aplinkybes, jis privalo duoti teisingus parodymus. Toks atsakomybės padalinimas yra diskutuotinas. Logiškai mąstant, praktiškai sunku įsivaizduoti, kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras galėtų atriboti, kurie asmens duodami parodymai liečia jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, o kurie tik kitas reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes.

Nors anketinės apklausos metu gauti duomenys ir rodo, kad didžioji dauguma apklaustųjų pritaria atsakomybės už melagingų parodymų davimą nebuvimui¹⁰², manytina, jog specialiajam liudytojui baudžiamoji atsakomybė už melagingų parodymų davimą vis dėlto turėtų būti numatyta ir tai jokių būdu neturėtų būti vertinama, kaip konstitucinio draudimo versti duoti parodymus prieš save principo pažeidimu. O tai pagrįsti galima šiais argumentais:

1) Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime yra nurodęs, jog „Konstitucijos 31 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Baudžiamuosiuose įstatymuose yra nustatytos normos, leidžiančios liudytojui šiuo pagrindu atsisakyti duoti parodymus. Tačiau jeigu šie asmenys, žinodami turį teisę atsisakyti duoti parodymus, sutiko juos duoti kaip liudytojai ar nukentėjusieji, bet vėliau tyčia davė melagingus parodymus, jie taip pat gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn“¹⁰³. Šią nuostatą galima pritaikyti ir kalbant apie specialųjį liudytoją, kuris, kaip ir įtariamojo bei kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai, turi teisę atsisakyti duoti parodymus.

Argumentuojant tuo, esą specialusis liudytojas nėra liudytojas, todėl jam ir atsakomybės už melagingus parodymus neturėtų būti, tarsi netiesiogiai teigiama, jog jis yra įtariamasis. Tačiau

¹⁰¹ Duomenys gauti iš Vilniaus miesto apylinkės prokuratūros prokuroro V. Kukaičio. Žr.: Priedą Nr. 5.

¹⁰² Žr.: Priedą Nr. 1.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118(1), 156(1) straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317(1) straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 80 – 2423.

teisiškai taip nėra ir negali būti. Jis nėra nei liudytojas, nei įtariamasis, jis tėra tarpinis subjektas, todėl ir, sprendžiant dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą, turi būti vadovaujama teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso principu.

2) specialiuoju liudytoju skirtingai nei liudytoju tampama priklausomai nuo asmens valios, t. y. asmuo gali sutikti arba nesutikti būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

3) remiantis *nemo tenetur se ipsum accusare* principo, tiesiogiai įtvirtinto Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje, prasme ir tikslu – „užtikrinti žmogui (nepriklausomai nuo jo procesinės padėties) realią ir veiksmingą galimybę pačiam laisvai – niekieno nekliudomai, neįtakojamai ir nekontroliuojamai – apsispręsti ir nuspręsti, ar ir, jei taip, tai – ką jis nori pasakyti valstybės pareigūnams <...>“¹⁰⁴, darytina išvada, jog specialiajam liudytojui atsakomybė už melagingų parodymų davimą privalėtų iškilti tik ta apimti, kuria jo parodymai būtų duoti laisva savo valia. Vadinasi, jis turėtų turėti teisę neatsakyti į kai kuriuos jam pateiktus klausimus. Tokį teiginį suponuoja vienas iš draudimo versti duoti parodymus prieš save principo koncepcijos aspektų, kuris, anot jau anksčiau minėtos baudžiamojo proceso mokslininkės V. D. Karpovičos, yra tas, kad „kiekvienas asmuo turi teisę pats savarankiškai nuspręsti liudyti prieš save ar atsisakyti tai daryti. Ši teisė jam užtikrina galimybę ne tik atsisakyti duoti parodymus, bet ir pasirinkti, į kuriuos pateiktus klausimus atsakyti, o į kuriuos ne“¹⁰⁵.

4) baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų davimą įtvirtinimas suteiktų prasmės ir teisinės reikšmės specialaus liudytojo apklausai bei iš dalies palengvintų baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų darbą, nes, pavyzdžiui, šiuo metu praktikoje, atliekant ikiteisminį tyrimą eismo įvykių bylose, iš asmenų yra imami paaiškinimai, vengiant juos apklausti specialiaisiais liudytojais ir kaip vieną to priežasčių, nurodant atsakomybės už melagingų parodymų davimą nebuvimą.

Apibendrinant šiuos argumentus galima daryti išvadą, kad asmuo, duodantis parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, privalo duoti teisingus parodymus ta apimtimi, kuria jis pats sutinka, o už pateiktus melagingus bei klaidinančius ikiteisminio tyrimo eigą, specialiajam liudytojui turėtų būti numatyta baudžiamoji atsakomybė pagal Lietuvos Respublikos BK 235 straipsnį.

¹⁰⁴ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 500.

¹⁰⁵ JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 1 (79), p. 37.

3. Asmenų, kurių atžvilgiu baudžiamasis procesas yra užbaigtas, apklausos problema

Baudžiamojo proceso įstatymas nereglamentuoja asmenų, kurie apklausiami ikiteisminio tyrimo metu dėl nusikalstamos veikos, už kurią jie jau yra nuteisti (išteisinti), apklausos ypatumų (pavyzdžiui, kai ikiteisminis tyrimas yra atskirtas į atskirą ir toliau tęsiamas dėl pasislėpusio arba nežinomo įtariamojo; tokio jau nuteisto (išteisinto) asmens parodymų gali prireikti atskirtame tyrime nustatinėjamos aplinkybėms patikslinti). Baudžiamojo proceso įstatyme taip pat nėra numatyta ir asmenų, kurių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje jau nutrauktas (įvairiais Lietuvos Respublikos BPK 212 straipsnyje numatytais pagrindais), apklausos ypatumų, kai ikiteisminis tyrimas kitų asmenų atžvilgiu toliau yra tebevykdomas. Apklausiant tokius asmenis baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams, gali išaiškėti ir tokios asmenų padarytos nusikalstamos veikos, apie kurias jie nieko nėra žinoję.

Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis teismas viename iš savo sprendimų pabrėžė, jog sprendžiant, koks – liudytojo ar kaltinamojo (pagal Vokietijos BPK 157 straipsnį kaltinamuoju yra laikomas baudžiamojon atsakomybėn traukiamas asmuo, nepriklausomai nuo to, kokioje proceso stadijoje jis yra) - procesinis statusas skirtinas nusikalstamos veikos bendrininkams vienas kito atžvilgiu, „esminę reikšmę turi ne kiekvieno jų faktinis santykis (ryšys) su tiriamą (inkriminuojama) nusikalstama veika (t. y. ne materialus turinys), o formalus (procesinis) kriterijus – kokį procesinį vaidmenį konkrečiame tyrimo (nagrinėjimo teisme) etape šiam asmeniui priskyre baudžiamojo persekiojimo ar teisingumo institucija“¹⁰⁶. Kitaip tariant, tik tada, jei tam tikros nusikalstamos veikos tyrimas iš karto pradamas prieš kelis asmenis, visus juos tame pačiame procese (vienoje baudžiamojoje byloje) pripažįstant formaliais proceso subjektais kaltinamaisiais, arba jeigu iš pradžių prieš vieną asmenį nukreiptame baudžiamajame procese toje pačioje proceso stadijoje imamas persekioti ir kitas, tikėtinas tiriamos nusikalstamos veikos bendrininkas, gali atsirasti bendrakaltinamojo procesinis statusas.

Anot Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo teismo, „bendrakaltinamojo procesiniam statusui būtinas formalus procesinis bendrumas, todėl vien tai, kad du ar daugiau asmenų kažkada, kažkokioje proceso stadijoje ar etape buvo persekiojami kartu, nesukuria bendrakaltinamųjų. Jais galima būti tik viename prieš du ar daugiau asmenų nukreiptame baudžiamajame procese (vienoje baudžiamojoje byloje) ir tik konkrečioje proceso stadijoje“¹⁰⁷. Kol tęsiasi bendras bendrakaltinamųjų persekiojimo procesas, tol tęsiasi ir jų procesinis statusas. Vadinasi, „tiek tuo atveju, kai prieš konkrečius asmenis nukreipti bendri procesai yra išskiriami į du ar daugiau atskirų

¹⁰⁶ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 564.

¹⁰⁷ *Ibid.*, p. 564.

procesų, tiek tuo atveju, kai dėl įvairiausio pobūdžio priežasčių tą pačią nusikalstamą veiką padarę asmenys nebėra persekiojami vienoje ir toje pačioje proceso stadijoje (pvz., vienas įtariamasis pasislėpė ir surastas buvo tik po to, kai kitų tos pačios nusikalstamos veikos bendrininkų byla jau buvo perduota teismui), vienos ir tos pačios nusikalstamos veikos bendrininkai (materialia, turinio ar baudžiamąja teisine prasme) prieš kitus bendrininkus nukreiptuose procesuose negali būti laikomi baudžiamojon atsakomybėn traukiamais proceso subjektais kaltinamaisiais, o privalo būti apklausiami kaip liudytojai. Žinoma, išsaugant tokiam liudytojui teisę atsisakyti duoti save patį įkaltinančius parodymus¹⁰⁸. Tuo tarpu Lietuvoje, turint specialaus liudytojo institutą, asmenys, kurie jau yra nuteisti (išteisinti) ar kurių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas baudžiamajoje byloje yra nutrauktas, o kitų asmenų atžvilgiu tyrimas tebevyksta, ikiteisminio tyrimo metu galėtų būti apklausiami kaip specialieji liudytojai.

Lietuvos baudžiamajo proceso įstatyme nėra reglamentuota ne tik ikiteisminio tyrimo, bet ir teismo bylos nagrinėjimo metu apklausiamų asmenų (kaip bendrininkų), kurie dėl tos pačios nusikalstamos veikos jau yra nuteisti ir atlieka bausmę, apklausos ypatumų. Teismo bylos nagrinėjimo metu teismai vadovaujasi dar 1998 m. birželio 29 d. Lietuvos Aukščiausio Teismo suformuluota konsultacija „Dėl kai kurių BK ir BPK normų taikymo“ ir minėtus asmenis apklausia kaip liudytojus, neįspėdami jų dėl melagingų parodymų davimo. Visgi ne visi teismai laikosi šios konsultacijos ir tai atsispindi Lietuvos Aukščiausio Teismo praktikoje: „Pirmosios instancijos teismo padarytą baudžiamajo proceso normų pažeidimą kasatorius išvelgia liudytojo E. J. apklausos aplinkybėse, jį prisaikdinant, įspėjant dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą. Išties toks pažeidimas, kaip rodo byloje esantys dokumentai, yra padarytas. BPK 78 straipsnyje apibrėžta liudytojo sąvoka, 79 straipsnyje nurodyta, kokie asmenys negali būti liudytojais, 80 straipsnyje nustatytos aplinkybės, dėl kurių asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai. Pagal šio straipsnio 1 dalies 1 punktą asmuo negali būti apklausiamas kaip liudytojas dėl savo paties padarytos veikos, jis turi būti apklausiamas kaip kaltinamasis ir jam netaikoma atsakomybė, numatyta BPK 83 straipsnio 2 ir 4 dalyse. Liudytojo apklausa teismo nagrinėjimo metu reglamentuota BPK 277– 282 straipsniuose. Nei viename iš šių straipsnių nėra reglamentuota specifinį statusą turinčio nuteistojo apklausos procedūra. Nagrinėjant bendrininkų bylą, dėl tos pačios veikos jau nuteisti asmenys į teismo posėdį kviečiami ir apklausiami jame pagal liudytojo apklausos taisykles, tačiau neįspėjami dėl atsakomybės pagal BPK 163 straipsnį už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus, dėl atsakomybės pagal BK 235 straipsnį už melagingus ir neprisiekia. Pirmosios instancijos teismas, posėdyje apklausdamas vieną iš jau nuteistų už šią veiką kitu

¹⁰⁸ MERKEVIČIUS, Remigijus. *Įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 564 – 565.

nuosprendžiu bendrininkų kaip liudytoją, jį prisaikdinęs ir išpėjęs dėl atsakomybės pagal BPK 163 straipsnį ir BK 235 straipsnį, pažeidė BPK 80 straipsnio 1 dalies nuostatas <...>¹⁰⁹.

Dėmesį norėtusi atkreipti ir į Rekomendacijų 19 punktą, kuriame yra teigiama: „jei būtinybė apklausti specialųjį liudytoją, kuris nebuvo apklaustas kaip liudytojas bendra tvarka ar jam nebuvo suteiktas įtariamojo statusas, iškyła bylos nagrinėjimo teisme metu, prokuroras esant atitinkamiems procesiniams pagrindams gali prašyti teismo apklausti tokį asmenį kaip liudytoją bendra tvarka“. Realiai teisminėje stadijoje yra tik liudytojai. Specialaus liudytojo teisme nėra, jis yra tik ikiteisminio tyrimo stadijoje, tačiau problemų šiuo atveju gali sudaryti tokios situacijos, kuomet abejonės dėl asmens dalyvavimo nusikalstamoje veikoje yra labai stiprios, t. y. duomenų yra, bet jų nepakanka suteikti asmeniui įtariamojo statusą, o teismo nagrinėjimo metu apklausti tokį asmenį yra būtinybė. Tokiu atveju, apklausus asmenį kaip liudytoją (Rekomendacijų 19 punktas) ir išpėjęs jį dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą, gali būti pažeistas Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas draudimo versti duoti parodymus prieš save principas. Todėl, manytina, esant tokioms situacijoms, kuomet net apklausus asmenį kaip specialųjį liudytoją, abejonės dėl jo dalyvavimo nusikalstamoje veikoje vis viena lieka labai stiprios, o būtinybė jį apklausti teismo nagrinėjimo metu yra, bylą nagrinėjantis teismas turėtų apklausti tokį asmenį pagal tas pačias taisykles, kaip ir ikiteisminio tyrimo metu, t. y. tokio asmens apklausa galima, tik jam sutikus. Tuomet, kai šis asmuo duoda sutikimą būti apklaustas apie jo galimai padarytą priešingą teisei veiką, jis turėtų būti prisaikdinamas, numatant jam atsakomybę už melagingų parodymų davimą ta apimtimi, kuria jis sutinka duoti parodymus, o tai reiškia, kad asmuo galėtų neatsakyti į kai kuriuos jam pateiktus klausimus. Toks specialaus liudytojo instituto taikymas už ikiteisminio tyrimo stadijos ribų reikštų tinkamą principo *nemo tenetur se ipsum accusare* įgyvendinimą visame baudžiamajame procese.

Apibendrinant galima daryti išvadą, jog tiek ikiteisminio tyrimo, tiek ir teismo bylos nagrinėjimo metu apklausiant asmenis, turinčius specifinį statusą, t. y. asmenis, kurie apklausiami ikiteisminio tyrimo metu dėl nusikalstamos veikos, už kurią jie jau yra nuteisti (išteisinti) ir asmenų, kurių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas baudžiamajame byloje jau nutrauktas - turi būti vadovaujasi teisingo (sąžiningo) proceso principu.

¹⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. kasacinė nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K – 74/2008.

4. Nepilnamečių asmenų, sutinkančių duoti parodymus, apie jų galimai padarytas nusikalstamas veikas, apklausos problemos

Vienas iš probleminių aspektų, susijusių su specialaus liudytojo apklausa, yra galimybės apklausti nepilnametį asmenį apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką pagrįstumas. Šio probleminio aspekto išsprendimui derėtų atsakyti į klausimus, ar apskritai nepilnamečio asmens kaip specialaus liudytojo apklausa yra teisėtas ikiteisminio tyrimo veiksmas žmogaus teisių požiūriu ir jei galima būtų pagrįsti šį proceso veiksmą teisėtu, tai kokie turėtų būti nepilnamečio apklausos apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką ypatumai?

Lietuvos Respublikos BK 13 straipsnyje yra teigiama, kad pagal baudžiamuosius įstatymus atsako asmenys, kuriems prieš padarant nusikalstamą veiką yra suėję šešiolika metų, o už kai kuriuos nusikaltimus baudžiamoji atsakomybė kyla nuo keturiolikos metų. Vadinasi, tiek bendroji 16 metų, tiek ir specialioji 14 metų amžiaus, nuo kurio kyla baudžiamoji atsakomybė, ribos suponuoja tai, kad baudžiamajame procese nėra retas atvejis, kuomet tam tikrą procesinį statusą tenka suteikti nepilnamečiui asmeniui. Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymas nustato specialias nepilnamečio asmens apklausos taisykles nesvarbu kokiu procesiniu statusu jis bebūtų apklausiamas: Lietuvos Respublikos BPK 188 straipsnio 5 dalis nustato nepilnamečio įtariamojo apklausos ypatumą, o Kodekso 186 straipsnis numato ypatingą nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos tvarką, taip pat yra priimtos ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos¹¹⁰ (toliau šioje darbo skiltyje - Rekomendacijos) dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos, kurioje detalizuojama įstatyme nustatyta apklausos tvarka. Visų šių paminėtų baudžiamojo proceso įstatymo ir Rekomendacijų paskirtis, siekiant baudžiamojo proceso tikslų, yra apsaugoti nepilnamečius asmenis nuo neigiamo poveikio, kurį jis gali patirti, vydamas baudžiamąjį persekiojimą ar atliekant proceso veiksmus teisiamojo posėdžio metu. Žalingo poveikio grėsmė kyla „dėl nepilnamečių, o ypač mažamečių vaikų, socialinės ir psichologinės brandos ypatybių <...> nepilnamečio psichika ir charakteris dar nėra susiformavę, jis kaip minėta, neturi gyvenimiško patyrimo ir žinių, todėl su juo sunkiau pradėti psichologiškai kontaktuoti“¹¹¹. Nepilnametis yra labai pažeidžiamas asmuo todėl, atliekant atitinkamus procesinius tyrimo veiksmus su juo, svarbu užtikrinti, kad nebūtų daroma neigiama įtaka jo socialiniam vystymuisi. Deja, kalbant apie specialųjį liudytoją, nepilnametis minėtos teisinės apsaugos neturi, kadangi nei Lietuvos Respublikos BK, nei specialaus liudytojo apklausą reglamentuojančios generalinio

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 19 d. įsakymu Nr. I -126 patvirtintos rekomendacijos „Dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos patvirtinimo“, *Valstybės Žinios*, 2009, Nr. 112 – 4806.

¹¹¹ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 491 – 493.

prokuroro rekomendacijos, neiškiria asmenų iki 18 metų amžiaus parodymų apie savo galimai padarytas nusikalstamas veikas specifikos.

Šiuo atveju problema kyla dėl to, ar nepilnametis asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas? Atsakymą į šį klausimą galima atrasti per du aspektus: liudijimo dalyką - parodymų davimą apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką ir valios išraišką - sutikimą duoti liudijimo dalyką sudarančius parodymus.

Kadangi tokios apklausos pagrindas yra asmens sutikimas duoti parodymus, kurių dalyką sudaro faktiniai duomenys apie to pačio asmens veiksmus ar neveikimą, kuriais jis galimai padarė baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką, tai kaip derėtų vertinti nepilnamečio asmens sutikimą duoti tokius parodymus? Ar tokio asmens valios išraiška yra pakankamas teisinis pagrindas pripažinti sutikimą galiojančiu teisės aktų požiūriu? Pavyzdžiui, remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.5 straipsniu, asmuo gali įgyvendinti savo civilines teises bei susikurti pareigas tik sulaukęs pilnametystės, t. y. 18 metų amžiaus, o pagal Kodekso 2.8 straipsnį asmenys nuo 14 iki 18 metų sandorius sudaro, turėdami tėvų ar rūpintojų sutikimą. Iš to seka, kad asmens teisinis subjektiškumas siejamas su asmens amžiumi. Tačiau, kaip šiuo atveju derėtų vertinti nepilnamečio asmens sutikimą baudžiamajame procese. Nors ši sritis nėra civilinių teisių santykių dalis, vertėtų apmąstyti, ar nepilnametis asmuo gali savarankiškai įgyvendinti teisę duoti sutikimą dėl jo apklausos specialiuoju liudytoju. Atsižvelgiant į Rekomendacijų nuostatą, jog baudžiamojo proceso įstatymas nenumato amžiaus, nuo kurio asmuo gali būti šaukiamas kaip liudytojas, bei į baudžiamojo proceso paskirtį, manytina, kad nepilnamečio asmens sutikimas duoti parodymus apie save yra nepažeidžianti jo teisių valios išraiška, tačiau svarbi sąlyga, patvirtinanti tokį vaiko sutikimą, yra būtinas jo tėvų ar kitų teisėtų rūpintojų pritarimas.

Kitas aspektas, dėl kurio galima būtų abejoti nepilnamečio asmens apklausos specialiuoju liudytoju, yra liudijimo dalykas, t. y. parodymų davimas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Ar moralės požiūriu yra galima iš nepilnamečio asmens išgauti parodymus apie jo galimai neteisėtus veiksmus? Yra visuma prielaidų, kurios pagal šiuo metu nustatytą teisinį reglamentavimą, apklausiant nepilnametį asmenį specialaus liudytojo statusu, pažeistų jo teises, kurių pagrindu yra nustatyta specifinė nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo bei įtariamojo apklausa. Pagal Lietuvos Respublikos BK 186 straipsnio 1 bei 5 dalis, 188 straipsnio 5 dalį yra numatyta, jog nepilnametis asmuo apklausiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo, esant įstatyme numatytų asmenų prašymams, taip pat į liudytojo ir nukentėjusiojo nepilnamečių asmenų apklausą privalo būti, o į nepilnamečio įtariamojo apklausą gali būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padeda apklausti nepilnametį, atsižvelgiant į jo socialinę ir psichologinę brandą. Be to, Kodekso 51 straipsnio 1 dalies 1 punkte yra numatyta,

jog įtariamojo nepilnamečystė yra pagrindas būtinam gynėjo dalyvavimui, todėl nepilnamečio įtariamojo apklausos turi vykti dalyvaujant gynėjui, o Kodekso 186 straipsnio 5 dalyje yra įtvirtinta galimybė jaunesnio kaip 18 metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje dalyvauti jo atstovui. Tačiau visų šių aplinkybių nenumato specialaus liudytojo institutą reglamentuojančios normos, o tai lemia teisės spragų problemą, dėl kurios būtų pažeistas proceso teisingumo (sąžiningumo) principo reikalavimas nepilnamečių asmenų atžvilgiu juos apklausiant įprasta tvarka. Šis principas yra vienas plačiausių baudžiamojo proceso principų, kuris „apima visus kitus baudžiamojo proceso principus, jeigu jų pažeidimai susiję su žmogaus teisių ir laisvių apsauga“¹¹², o tai reiškia, kad iš esmės apklausiant nepilnamečių asmenį specialiuoju liudytoju, nesuteikiant jam tokių teisinių garantijų, kurios numatytos nepilnamečių nukentėjusiojo ir liudytojo bei įtariamojo apklausoms, būtų pažeistos vaiko teisės, tuo pačiu nesilaikyta minėto proceso teisingumo (sąžiningumo) principo reikalavimo. Todėl siekiant pašalinti atsiradusią teisės spragą, reikia remtis teisės arba įstatymų analogija, kuri yra viena iš baudžiamojo proceso principų funkcijų. Nors šiuo atveju baudžiamojo proceso moksle „baudžiamojo proceso principų taikymas užpildant teisės spragas, sprendžiant dėl analogijos taikymo yra diskutuotinas, tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis Konstitucinio Teismo jurisprudencija dėl teismų precedentų, formuoja tokią praktiką: „<...> Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 8 d. nutarime yra išaiškinęs, kad „teisės spragų (neišskiriant nė legislatyvinės omisijos) pašalinimas yra atitinkamo (kompetentingo) teisėkūros subjekto kompetencijos dalykas. Tačiau žemesnės galios teisės aktuose esančias teisės spragas yra įmanoma tam tikru mastu užpildyti ir taikant teisę (inter alia) naudojant analogiją, taikant bendruosius teisės principus, taip pat aukštesnės galios teisės aktus, pirmiausia Konstituciją), taigi taip pat ir aiškinant teisę <...>“¹¹³. Taip pat svarbu pabrėžti, kad „Konstitucinio Teismo priimti nutarimai turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams“¹¹⁴. Todėl iš to sektų išvada, jog norint apklausti nepilnamečių asmenį apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, reikia vadovautis minėtu teisiniu reglamentavimu, kuris yra nustatytas baudžiamojo proceso įstatymo, apklausiant jaunesnius nei 18 metų asmenis. Be to, atsižvelgiant į liudijimo dalyko specifiką, įstatymų leidėjui būtų galima pasiūlyti nepilnamečio asmens apklausą specialiuoju liudytoju sureglamentuoti taip:

1) jaunesnius kaip 18 metų asmenis specialiuoju liudytoju gali apklausti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas;

¹¹² Jurka R., Ažubalytė R., Panomariovas A. *Baudžiamojo proceso principai*. Vilnius, 2009, p. 76.

¹¹³ Ibid., p. 12.

¹¹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6 – 120.

- 2) būtinas nepilnamečio asmens sutikimas;
- 3) šį sutikimą turi patvirtinti vaiko tėvai ar kiti teisėti jo atstovai;
- 4) apklausos metu nepilnametis asmuo turi turėti įgaliojimą atstovą;
- 5) į jaunesnių kaip 18 metų asmenų apklausą privalo būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas.

Šių sąlygų visuma turėtų pašalinti visas abejones dėl nepilnamečio asmens teisių suvaržymo tiek įstatymų požiūriu, tiek ir geros moralės aspektu.

5. Asmenų, kurie negali būti apklausiami kaip liudytojai apie jų galimai padarytas nusikalstamas veikas, problema

Lietuvos Respublikos BPK 79 straipsnis įvardina asmenis, kurie negali būti liudytojais. Liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus. Taip yra todėl, kad tokie asmenys negali dėl objektyvių priežasčių, kurios kliudo teisingai suvokti reikšmingas bylai aplinkybes, duoti teisingus parodymus. Nors medikams ir konstatavus asmens fizinius ar psichinius sveikatos sutrikimus, įvertinti ir priimti sprendimą, ar konkretus asmuo negali būti laikomas liudytoju konkrečioje byloje, turi baudžiamąjį procesą atliekantys pareigūnai¹¹⁵. Šiuo atveju kyla problema, nes šis reglamentavimas nėra įtvirtintas generalinio prokuroro rekomendacijose dėl specialaus liudytojo apklausos. Tačiau galima teigti, kad asmenų su minėtais sveikatos sutrikimais apklausa apie jų pačių galimai padarytą nusikalstamą veiką yra negalima, tačiau tik iš dalies. Pirmiausia dėl to, kad psichinių trūkumų turintis asmuo dėl intelektinių savybių negali suvokti aplink jį vykstančių reiškinų, taip pat tokio asmens sutikimas gali būti vertinamas kaip niekinis, nes šis asmuo pagrįstai tikėtina, jog nesuvokia savo veiksmų esmės, todėl jokia būdu negalima tikėtis, kad psichinių sutrikimų turintis asmuo duos tokius parodymus, kuriuos galima būtų pripažinti teisingais. Tačiau asmenys, turintys fizinių sveikatos sutrikimų (trūkumų) iš esmės gali suvokti savo veiksmų esmę, kitaip tariant jie puikiai žino tam tikras aplinkybes, susijusias su jų pačių veikimu ar neveikimu, todėl jie gali būti apklausiami kaip specialūs liudytojai. Vadinasi, fiziniai trūkumai nekliudo šiuo atveju duoti teisingus parodymus dėl asmens tam tikrų aplinkybių, susijusių su pačiu asmeniu, suvokimo. Šią poziciją galima pailustruoti, pavyzdžiui, kurčias žmogus matė, kaip kiti asmenys įvykdo sunkų nusikaltimą - nužudo žmogų, tačiau šis žmogus nepraneša apie tai policijai, o apie

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius, 2003, p. 208.

faktą, jog kurčiasis žmogus matė įvykį yra žinoma, tačiau nėra pakankamai duomenų asmeniui su fizine negalia surašyti pranešimą apie įtarimą, bet savaime aišku, kad tokį asmenį apklausti jo sutikimu apie jo padarytą nusikalstamą veiką nėra kliūčių. Be to, norėtusi pažymėti tai, jog turėtų būti numatytas būtinas įgaliotojo atstovo dalyvavimas, apklausiant asmenis su fizine negalia, nes tokiems asmenims turi būti laiduojama teisinė apsauga, siekiant išvengti galimo baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų nesąžiningų veiksmų atlikimo minėtų asmenų atžvilgiu. Taigi specialaus liudytojo parodymo dalyko ypatumas leidžia daryti išvadą, kad su fiziniais trūkumais asmenys gali būti apklausiami, esant jų sutikimui, apie jų pačių veikas, o visais kitais atvejais specialaus liudytojo institutui turi būti taikoma Lietuvos Respublikos BPK 79 straipsnio nuostata pagal analogiją. Todėl iš to galima daryti išvadą, taip pat ir pateikti pasiūlymą įstatymų leidėjui dėl asmenų su fiziniais trūkumais apklausos dėl jų galimai padarytų nusikalstamų veikų: nesant pakankamam pagrindui pranešti apie įtarimą asmeniui su fiziniais trūkumais, tuo atveju, kai jis sutinka duoti parodymus apie savo galimai padarytą nusikalstamą veiką, tokį asmenį galima šaukti į apklausą kaip specialųjį liudytoją, tačiau su viena papildoma sąlyga - apklausoje privalomai turi dalyvauti įgaliotasis atstovas ir tai užtikrinti turi valstybė.

III. ASMENS, DUODANČIO PARODYMUS APIE SAVO PATIES GALIMAI PADARYTĄ NUSIKALSTAMĄ VEIKĄ, APKLAUSOS PRAKTINIO TAIKYMO YPATUMAI

Kadangi iš specialaus liudytojo instituto kylančios problemos iš esmės yra teorinės bei teisinio reglamentavimo, todėl šioje trečiojoje magistro darbo dalyje yra pateikiama praktinių situacijų analizė, parodant, kiek efektyviai ikiteisminiame tyrime pasireiškia specialaus liudytojo instituto taikymas, o kaip bus matyti, kad jokių problemų praktikoje dėl to iš esmės nekyla. Tą patį teigia ir dauguma baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų¹¹⁶.

Šiame darbe jau ne kartą buvo minėta, jog asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nėra pakankamai, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas. Taigi norint aiškiau suvokti šios nuostatos bei apskritai specialaus liudytojo instituto kaip novelos Lietuvos baudžiamajame procese esmę, tikslinga būtų apžvelgti, kaip teisinėje praktikoje, tiesa, ne tokioje ir gausioje, yra taikomas šis institutas.

Pirmiausia dėl asmens kaip liudytojo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką apklausos prokuroras privalo priimti nutarimą. Prokuroro nutarimas yra procesinė garantija, kad Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punktas ir 82 straipsnio 3 dalis bus taikomi tinkamai ir pagrįstai. Prieš priimdamas nutarimą apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, ikiteisminį tyrimą organizuojantis ir jam vadovaujantis prokuroras privalo susipažinti su visa ikiteisminio tyrimo medžiaga ir įsitikinti, kad tiriamoje baudžiamojoje byloje nėra pakankamai faktinių duomenų, kad asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas, ir gali būti taikoma draudimo apklausti tokį asmenį kaip liudytoją išimtis.

Pavyzdžiui, 2009 m. rugsėjo 18 d. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Kelių policijos valdybos Nusikalstamų veikų eismo saugumui tyrimo skyriuje buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal Lietuvos Respublikos BK 281 straipsnio 2 dalį dėl kelių eismo įvykio. 2009 m. rugsėjo 21 d. prokuroras susipažinęs su ikiteisminio tyrimo medžiaga priėmė nutarimą apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Šio nutarimo pagrindą bei motyvus sudarė tai, kad: *„ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad 2009 m. rugsėjo 14 d. Vilniaus mieste apie 16 val. 10 min. automobilis Toyota Land Cruiser sukdamas iš Gedimino prospekto į A. Goštauto gatvę sankryžoje trenkėsi į šviesoforą – jį nuvertė ir iš įvykio vietos pasišalino. Taip pat buvo nustatyta, kad šį automobilį galimai vairavo K. R.“*¹¹⁷.

¹¹⁶ Žr.: Priedas Nr. 1.

¹¹⁷ Vilniaus miesto ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 10 - 1 - 01772 - 09. b. l. 148.

Baudžiamojon atsakomybėn pagal Lietuvos Respublikos BK 281 straipsnio 2 dalį yra traukiamas asmuo, kuris vairavo kelių transporto priemonę būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių, psichotropinių ar kitų psichiką veikiančių medžiagų ir pažeidė kelių eismo saugumo ar transporto priemonės eksploatavimo taisykles, jeigu dėl to įvyko eismo įvykis, dėl kurio buvo nesunkiai sutrikdyta kito žmogaus sveikata arba nukentėjusiam asmeniui padaryta didelės turtinės žalos.

Šioje konkrečioje situacijoje aplinkybė, jog transporto priemonės vairuotojas buvo apsvaigęs nuo alkoholio, egzistavo tik kaip galimybė, neparemta jokiais konkrečiais faktais, todėl ir buvo priimtas prokuroro nutarimas apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

Kaip jau anksčiau buvo minėta šiame darbe, sutikti ar nesutikti būti apklaustam specialiuoju liudytoju yra asmens teisė, bet jokia būdu ne pareiga. Analizuojamoje situacijoje asmuo sutiko būti apklaustas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tačiau duoti parodymus dėl 2009 m. rugsėjo 14 d. eismo įvykio atsisakė.

Pagal ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis nustatė, kad „K. R. 2009 m. rugsėjo 14 d. šventė savo gimtadienį ir pietų metu, kavinėje buvo vaišinamasi alkoholiniais gėrimais. Apie 16 val. 10 min. vairuodamas automobilį Toyota Land Cruiser sukdamas iš Gedimino prospekto į A. Goštauto gatvę sankryžoje trenkėsi į šviesoforą – jį nuvertė ir iš įvykio vietos pasišalino. UAB „U“ patyrė 4198,88 Lt. turtinę žalą.

Lietuvos Respublikos BK 281 straipsnio 8 dalyje nurodyta, kad asmuo laikomas apsvaigęs nuo alkoholio, kai jo kraujyje yra 0,4 promilės ir daugiau alkoholio.

Lietuvos Respublikos BK 190 straipsnyje nurodyta, kad turtas yra didelės vertės, kai jo vertė viršija 250 MGL (32 500 Lt.) dydžio sumą. Pažymėtina, kad nors esminės reikšmės tai ir nebūtų turėję, tačiau sprendžiant klausimą, ar padaryta turtinė žala yra didelė, reikėjo remtis 2009 m. kovo 24 d. Teismų praktikos „Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimo (Lietuvos Respublikos BK 281 straipsnis)“ baudžiamosiose bylose apžvalga, kurioje yra nurodyta, kad didelės turtinės žalos požymis yra vertinamasis.

Ikiteisminio tyrimo metu, nesurinkta duomenų, kad 2009 m. rugsėjo 14 d. K. R. kraujyje, eismo įvykio metu apie 16 val. 10 min., būtų 0,4 promilės ir daugiau alkoholio. Nors tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų apie tai, kad K. R. pažeidė kelių eismo saugumo taisyklių reikalavimus ir dėl to įvyko eismo įvykis, dėl kurio buvo sugadintas nukentėjusiajam UAB „U“ priklausantis turtas ir padaryta 4198,88 Lt. turtinė žala, tačiau šios žalos dydis nėra ir negali būti vertinamas kaip didelės turtinės žalos padarymas.

Vertinat visa tai, ikiteisminis tyrimas K. R. atžvilgiu nutrauktinas, nesant pastarojo veiksmuose nusikaltimo numatyto Lietuvos Respublikos BK 281 str. 2 d. požymių¹¹⁸. Šioje vietoje dėmesį norėtusi atkreipti į tai, kad formuluotė „ikiteisminis tyrimas K. R. atžvilgiu nutrauktinas“ prieštarauja Lietuvos Respublikos BPK koncepcijai dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo bei procesinei logikai. Ikiteisminis tyrimas negali būti nutrauktas jokio liudytojo atžvilgiu, tiek ir specialaus, nes jis jo atžvilgiu procesine prasme niekada nebuvo pradėtas. Lietuvoje ikiteisminis tyrimas pradedamas dėl padarytos nusikalstamos veikos (*in rem*), o ne prieš asmenį (*in personam*). Specialusis liudytojas procesine prasme nėra ir negali būti įtariamasis. Todėl, manytina, formuluojama turėjo būti, pavyzdžiui, taip – ikiteisminis tyrimas nutrauktinas, nes nepadaryta veika, turinti nusikaltimo, numatyto Lietuvos Respublikos BK 281 str. 2 d. požymių.

Tačiau ikiteisminio tyrimo medžiagoje buvo pakankamai duomenų, leidžiančių pagrįstai teigti, kad „K. R. pažeidė kelių eismo taisyklių 9, 134, 231.1., 231.2., 234 punktų reikalavimus: jis 2009 rugsėjo 14 d., apie 16. 10 val. vairuodamas SEB lizingas priklausanti automobilį Toyota Land Cruiser važiuodamas Vilniuje, Gedimino prospektu, ir sankryžoje sukdamas iš Gedimino prospekto į A. Goštauto gatvę buvo neatsargus, nesiėmė visų privalomų priemonių išvengti nuostolių, sukeldamas pavojų kitų asmenų turtui, atsiradus kliūčiai nesulėtino greičio, laiku nestabdė transporto priemonės, trenkėsi į šviesoforo apsauginę tvorelę ir šviesoforą – juos nuvertė, padarydamas UAB „U“ 4198,88 Lt. turtinę žalą. Įvykus eismo įvykiui nesustojo, neįjungė avarinės šviesos signalizacijos, apie eismo įvykį nepranešė policijai, neužtikrinęs eismo įvykio pėdsakų saugojimo iš įvykio vietos pasišalino.

Įvertinant tyrimo metu surinktus faktinius duomenis konstatuotina, kad K. R. veiksmuose yra administracinio teisės pažeidimo, numatyto Lietuvos Respublikos ATPK 127 str. 2 d., 130 str. požymiai, todėl jo atžvilgiu iškeltina administracinio teisės pažeidimo byla¹¹⁹.

Vilniaus miesto 2 – os apylinkės teismas K. R. pripažino kaltu padarius administracinius teisės pažeidimus, numatytus Lietuvos Respublikos ATPK 127 str. 2 d. ir 130 str. 1 d., ir paskyrė jam 3700 Lt. baudą su teisės vairuoti transporto priemonės atėmimu ketveriems metams ir trims mėnesiams¹²⁰.

Jeigu ką tik aptartoje nutraukto ikiteisminio tyrimo medžiagoje pagrindas apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką buvo faktinių duomenų, jog transporto priemonės vairuotojas buvo apsvaigęs nuo alkoholio, neturėjimas, tai kitoje kelių eismo įvykio, kurio metu žuvo pėsčiasis, byloje pagrindas apklausti asmenį kaip liudytoją apie savo paties

¹¹⁸ Vilniaus miesto ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 10 - 1 - 01772 - 09. b. l. 236.

¹¹⁹ Ibid., b. l. 236.

¹²⁰ Vilniaus miesto 2 - os apylinkės teismo nutarimas administracinėje byloje Nr. A2. 6. - 5127 - 503/2009.

galimai padarytą nusikalstamą veiką buvo tas, jog nebuvo aišku ar tikrai už įvykusį eismo įvykį kaltas vairuotojas. Apie tai šiek tiek plačiau.

Vilniaus rajono policijos komisariate buvo atliekamas ikiteisminis tyrimas pagal Lietuvos Respublikos BK 281 straipsnio 5 dalį dėl kelių eismo įvykio, kurio metu žuvo žmogus. Atsižvelgiant į tai, kad *„ikiteisminio tyrimo medžiagoje nėra pakankamai faktinių duomenų, pagrindžiančių, jog šią nusikalstamą veiką galėjo padaryti L. K., ikiteisminio tyrimo metu nėra pagrindo pareikšti jam pranešimą apie įtarimą“*¹²¹, todėl 2009 m. gruodžio 09 d. prokuroras priėmė nutarimą apklausti L. K. kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką. Apklaustas kaip specialusis liudytojas L. K. parodė, kad *„2009 m. lapkričio 27 d. apie 19 val. 30 min. jis vairavo draugei priklausančią automobilį BMW 525. Važiavo keliu Vilnius – Minskas nuo Vilniaus pusės. Jo vairuojamo automobilio greitis buvo apie 90 km/h. Matomumas buvo normalus, oro sąlygos – giedra, tamsus paros metas, važiuojamoji kelio dalis – sausas asfaltas. Pravažiavus apie 17 km nuo Vilniaus miesto pusės, jis važiavo įjungęs artimųjų šviesų žibintus, kadangi tolumoje iš priekio matė priešpriešiais atvažiuojantį automobilį. Staiga iš dešinės pusės į jo važiuojamąją kelio dalį neaišku iš kur iššoko tamsiai apsirengęs žmogus. Kadangi atstumas buvo labai mažas, jis nieko nespėjo padaryti. Kai įvyko susidūrimas, jis suprato, kad partrenkė žmogų. Tada sustojo dešiniajame kelkraštyje, pribėgo prie gulinčio žmogaus. Jis dar buvo gyvas. Pasilenkus prie žmogaus jautė nuo jo sklindantį stiprų alkoholio kvapą“*¹²².

Atsižvelgus į šiuos L. K., taip pat kitų asmenų duotus parodymus, įvertinus specialisto išvadas, kelių eismo įvykio vietos apžiūros protokolą, buvo padaryta išvada, jog eismo įvykis, kurio metu žuvo pėsčiasis S. V., įvyko dėl jo paties kaltės, t. y. ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, jog *„S. V. būdamas neblaivus (2,76 promilės etilo alkoholio), pažeisdamas KET 86 p. ir 89 p. <...> tamsiu paros metu, neturėdamas žibinto ar šviesą atspindinčio atšvaito, neįvertinęs atstumo iki artėjančio automobilio BMW 525, staiga išėjo į važiuojamąją kelio dalį, ko pasekoje šis jį partrenkė, o nuo patirtų sužalojimų S. V. mirė įvykio vietoje. Vadovaujantis specialisto išvada ir L. K. parodymais, L. K. neturėjo techninės galimybės išvengti pėsčiojo partrenkimo, nes judant 90 km/h greičiu stabdymo kelias yra didesnis nei buvusiomis sąlygomis nustatytas pėsčiojo, apsirengusio tamsiais drabužiais matomumas. Todėl eismo įvykis įvyko dėl S. V. kaltės. Tokiu atveju ikiteisminis tyrimas nutrauktinas, nes nepadaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymių“*¹²³.

¹²¹ Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 02207 - 09. b. l. 64.

¹²² Ibid., b. l. 81 - 83.

¹²³ Ibid., b. l. 81 - 83.

Specialaus liudytojo institutas yra labai veiksmingas ir tuo atveju, kai, tarkim, yra gaunamas nukentėjusiojo asmens protokolas – pareiškimas, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika, tačiau, kas ją galimai padarė, jis nurodyti negali, nes potencialių įtariamųjų gali būti ne vienas. Pavyzdžiui, 2009 m. gruodžio 29 d. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus rajono policijos komisariate buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal nusikalstamos veikos, numatytos Lietuvos Respublikos BK 178 straipsnio 1 dalyje, požymius dėl to, kad 2009 m. gruodžio 29 d. laikotarpyje nuo 00.00 iki 03.00 val. Vilniaus rajono Rudaminos seniūnijoje, Rudaminos kaime, Mechanizatorių gatvėje <...> koridoriuje nuo spintelės dingo mobilus ryšio telefonas Nokia 6303 Classic ir tuo nukentėjusiajam buvo padaryta 492 Lt. turtinė žala¹²⁴.

Apklaustas kaip liudytojas E. P. nurodė, kad 2009 m. gruodžio 28 d. kartu su draugais šventė savo gimtadienį. Apie 00.00 val. mobilus ryšio telefoną pasidėjo koridoriuje ant spintelės. Apie 03.00 val. pastebėjo, kad mobilus ryšio telefonas yra dingęs. Tik papildomos apklausos metu E. P. nurodė, kad jo gimtadienyje dalyvavęs V, kurio pavardės jis nežinojęs, iš ryto parašė žinutę jo merginai D. D., kad mobilus ryšio telefonas yra pas jį. Paklaustas apie tai, kaip mobilus ryšio telefonas atsidūrė pas jį, V atsakyti negalėjo.

2010 m. sausio 3 d. buvo priimtas prokuroro nutarimas apklausti V. B. kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, kadangi ikiteisminio tyrimo metu pagrindo pareikšti pranešimą apie įtarimą V. B. nebuvo.

Apklausus V. B. kaip specialųjį liudytoją paaiškėjo, kad 2009 m. gruodžio 28 d. jis kartu su draugais šventė gimtadienį. Gimtadienio metu gėrė daug alkoholio, tačiau kiek tiksliai išgėrė atsakyti negalėjo. V. B. pasidarius bloga, jis išėjo namo, tačiau dar prieš jam išeinant matė, kad koridoriuje ant spintelės guli mobilus ryšio telefonas, tačiau kieno tai telefonas nežinojo ir kad būtų jį ėmęs neatsimena.

V. B. veiksmuose nenustačius subjektyviųjų vagystės sudėties požymių, t. y. tyrimo metu negavus duomenų, kad „jis telefono paėmimo metu žinojo, kad paima svetimą turtą ir kad nori jį pagrobti“¹²⁵, 2010 m. vasario 3 d. buvo priimtas nutarimas nutraukti ikiteisminį tyrimą, nes nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių.

Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų praktikoje gali pasitaikyti ir tokių atvejų, kuomet asmuo ne taip suprasdamas situaciją, neteisingai apkaltina kitą asmenį.

Pavyzdžiui, 2009 m. gruodžio 23 d. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus rajono policijos komisariate buvo atliekamas ikiteisminis tyrimas pagal nusikalstamos veikos požymius, numatytus Lietuvos Respublikos BK 294 straipsnio 2 dalyje, dėl to, kad 2009 m.

¹²⁴ Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2398 - 09. b. l. 27 - 28.

¹²⁵ Ibid., b. l. 27 - 28.

gruodžio 09 d. apie 12 val. į R. S. kiemą, esantį Vilniaus rajono, Nemėžio seniūnijoje, Didžiasalio kaime, Ežero gatvėje <...> atvažiavo J. L. ir R. S. nepažįstamas vyras, kurie panaudodami psichinę prievartą neteisėtai reikalavo sumokėti 30 000 Lt. už prieš 2 metus pastatytą medinį pastatą, už kurį R. S. jau buvo sumokėjęs¹²⁶.

Kadangi ikiteisminio tyrimo medžiagoje nebuvo pakankamai faktinių duomenų, pagrindžiančių, jog nusikalstamą veiką, numatytą Lietuvos Respublikos BK 294 straipsnio 2 dalyje, galėjo padaryti J. L., (juk versijų dėl galimos nusikalstamos veikos padarymo galėjo būti labai įvairių, pavyzdžiui, R. S. iš tikro grasino tik nepažįstamas vyras arba R. S. iš viso nebuvo grasinama), todėl 2010 m. sausio 13 d. buvo priimtas prokuroro nutarimas apklausti J. L. kaip liudytoją apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

Būtent tokių apklausų metu dažniausiai ir paaiškėja, kad aplinkybės, kurias nurodo nukentėjusysis, skiriasi nuo iš tiesų buvusių. Taip buvo ir analizuojamoje situacijoje (pateikiama tik esminė ikiteisminio tyrimo medžiaga, susijusi su specialaus liudytojo instituto taikymu):

Iš J. L. kaip specialaus liudytojo apklausos paaiškėjo, kad jis turi individualią įmonę ir užsiima statybos darbais, medienos gaminiais. 2005 m. gruodžio mėnesį pas J. L. kreipėsi R. S. su prašymu pastatyti medinį pastatą. Tuo metu J. L. ir R. S. jokių dokumentų nepildė. 2006 m. R. S. sumokėjo 20 000 Lt. avansą J. L. ir jie sudarė sutartį, kurioje medinio pastato kaina buvo nurodyta 90 000 Lt. 2006 m. R. S. sumokėjo J. L. 30 000 Lt. Iki 2006 m. vasaros pabaigos R. S. teritorijoje J. L. jokio medinio pastato nepastatė ir net nepradėjo. R. S. reikalavo, kad J. L. pasirašytų pastarojo sudarytą sutartį. Šioje sutartyje dėl uždelsto termino J. L. pritaikė kitą medinio pastato kainą ir sutarė, jog R. S. sumokės 60 000 Lt. Kadangi J. L. jau buvo sumokėta 50 000 Lt. R. S. turėjo sumokėti 10 000 Lt., kai pastatas jau bus pastatytas, todėl 2006 m. liepos 10 d. J. L. su R. S. pasirašė gyvenamojo namo statybos rangos sutartį. Sutartyje nurodyta, kad likusius 10 000 Lt. R. S. turės sumokėti, kai bus pastatytas pastatas 3 dienų laikotarpyje. J. L. firma sutartyje įsipareigojo pradėti statybas 2007 m. sausio 20 d., o pabaigti iki 2007 m. balandžio 30 d. Taip ir buvo – J. L. pradėjo statyti nurodytu terminu tik savo įmonės patalpose. Visą pastatą baigė statyti 2007 m. pabaigoje. Taip pat 2007 m. gruodžio mėnesį J. L. iš R. S. pasiskolino 10 000 Lt. ir jie sutarė, kad kai bus pastatytas namas, R. S. jau nebus skolingas, o tiesiog J. L. pats negrąžins pasiskolintų 10 000 Lt. Pagal sutartį R. S. pilnai atsiskaitė. 2007 metais, kai buvo pradėta namo statyba R. S. sklype, J. L. pastebėjo, jog yra didesnė pastato kvadratūra, nei numatyta plane ir susidaro papildomos medžiagos ir darbai. R. S. norėjo papildomų pertvarų, tad viskam reikėjo papildomų medžiagų ir papildomų darbų nei buvo tartasi iki to laiko. R. S. su viskuo sutiko ir pasakė, kad reikia daryti

¹²⁶ Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2360 - 09. b. l. 27.

viską, kas reikia, o papildomą medieną bei darbus apmokės, kai bus pabaigta statyba ir viskas bus apskaičiuota, tačiau R. S. ir J. L. nesusitarė dėl kainos, kurią R. S. turės sumokėti. Kai 2007 m. pabaigoje buvo baigtas statyti R. S. pastatas, J. L. paskaičiavo visas išlaidas, kurias sudarė 66 803 Lt. Kai pateikė R. S. minėtą sumą, šis atsisakė J. L. sumokėti, kadangi negalvojo, jog susidarys tokia suma. J. L. apskaičiavo, kad tiek R. S. turi sumokėti už papildomą medieną, papildomus darbus bei papildomas medžiagas. R. S. pasakė, kad šiuo metu neturi pinigų ir negalvojo, kad bus tokia suma, jog galvojo, kad galėjo papildomai susidaryti 10 000 Lt. ar 20 000 Lt., bet ne tiek. J. L. laukė R. S. skolos, tačiau per 2 m. R. S. nieko J. L. negrąžino. Tuo tarpu J. L. iš pažįstamo vardu V pasiskolino 20 000 Lt., kuriuos V po kurio laiko paprašė grąžinti, tačiau J. L. pats neturėjo ir papasakojo V, kad turi daug skolininkų, iš kurių vienas R. S. Jie susitarė, kad nuvažiuos pas R. S., kad V įsitikintų, jog R. S. yra skolingas J. L. 2009 m. gruodžio 9 d. J. L. su V nuvažiavo pas R. S. Jiems atvažiavus, R. S. įsėdo į jų automobilį ir jie pradėjo kalbėti dėl skolos. Niekas R. S. negrasino ir nebaugino, tik kalbėjo apie skolą. R. S. pasakė, kad pagalvos ir perskambins. Po kiek laiko R. S. paskambino ir pasakė, kad jeigu J. L. dar kartą atvažiuos reikalauti skolos R. S. paskambins į policiją. Iš R. S. J. L. reikalauja tik savų pinigų, kuriuos statydamas medinį pastatą panaudojo medžiagoms ir kitiems darbams. R. S. su J. L. žodžiu buvo sutarę, kad J. L. viską tvarko ko reikia papildomai tam pastatui pastatyti, o vėliau R. S. sumokės, tačiau kai pastatas buvo pastatytas ir J. L. pateikė paskaičiavimus R. S. atsisakė mokėti.

Atlikus J. L. ir R. S. akistatą iš tiesų paaiškėjo, kad J. L. negrasino R. S., o tik pasakė, kad R. S. turi grąžinti pinigus, kuriuos yra skolingas, ką R. S. suprato kaip jam daromą spaudimą. Tai, jog J. L. jokios psichinės prievartos R. S. atžvilgiu nevartojo patvirtino ir V. K. duoti parodymai. Todėl ikiteisminis tyrimas dėl savavaldžiavimo buvo nutrauktas, nes nebuvo padaryta veika, turinti nusikaltimo, numatyto Lietuvos Respublikos BK 294 straipsnio 2 dalyje požymių. Ši situacija puikiai atspindi praktinę specialaus liudytojo apklausos ir akistatos taikymo suderinamumą. Nors akistata yra viena iš apklausos rūšių, tačiau ja siekiama „išsiaiškinti, kuris iš asmenų duoda teisingus ar teisingesnius parodymus, tokiu būdu, esant galimybei, paskatinti duoti teisingus parodymus ir kitą asmenį ir taip gauti naujų reikšmingų duomenų“¹²⁷. Vadinasi, praktikoje vystosi tendencija atlikti specialaus liudytojo apklausos metu gautų parodymų patikrinimo veiksmus. Iš to sektų išvada, jog tam tikrais atvejais iš tiesų būtų tikslinga patikrinti asmenų, duodančių parodymus apie jų pačių galimai padarytas nusikalstamas veikas, parodymų tikrumą, atliekant baudžiamojo proceso kodekse numatytus tyrimo veiksmus, kadangi, kaip jau buvo minėta, specialusis liudytojas turi tam tikrą interesą byloje, o tai sumenkina jo parodymų vertę. Be atsakomybės už melagingų

¹²⁷ GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUČONIS, Pranas. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005, p. 322.

parodymų davimą specialiajam liudytojui taikant apklausos metu gautų parodymų patikrinimo veiksmus, galima teigti, kad gautos informacijos patikimumas ir įrodomoji vertė būtų pakankamai aukšta, taip pat tokiu būdu galėtų būti užtikrinamas asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, interesas procese, t. y. pašalinamos abejonės dėl jo tam tikro ryšio su nusikalstama veika.

Praktinių situacijų, kuomet asmenys yra apklausiami kaip liudytojai apie savo paties galimai padarytas nusikalstamas veikas, sąrašas ties minėtais atvejais nesibaigia. Kaip rodo atlikta ikiteisminio tyrimo medžiagų analizė, specialaus liudytojo institutas tyrėjų tarpe yra taikomas dažnai. Nors Rekomendacijų 2 punkte ir yra nurodyta, jog tai turi būti daroma tik itin retais atvejais. Iš atliktos anketinės apklausos gautų duomenų taip pat matyti, jog baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų praktikoje specialaus liudytojo instituto taikymas pasireiškia žymiai dažniau¹²⁸.

Praktikoje pasitaiko ir tokių situacijų, kuomet asmens kaip liudytojo apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką apklausos metu paaiškėja, kad apklausiamas asmuo ir padarė nusikalstamą veiką, tačiau ikiteisminį tyrimą vis vien tenka nutraukti, nes paaiškėja, kad tai yra privataus kaltinimo byla.

Pavyzdžiui, Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus rajono policijos komisariato Viešosios tvarkos skyriaus Prevencijos poskyrio Maišiagalos policijos nuovadoje buvo atliekamas ikiteisminis tyrimas pagal Lietuvos Respublikos BK 138 straipsnio 1 dalį dėl to, kad „2009 m. gruodžio 13 d. Vilniaus rajone, Zujūnų seniūnijoje, Čekoniškių <...> bute, pas svečius, be jokios priežasties Ž. J. sumušė apsvaigęs nuo alkoholio buvęs draugas J. S., suduodamas jai apie 4 smūgius į veidą, nosį ir smilkinį. Atsižvelgiant, kad šioje ikiteisminio tyrimo medžiagoje nėra pakankamai faktinių duomenų, pagrindžiančių, jog nusikalstamą veiką galėjo padaryti J. S., ikiteisminio tyrimo metu nėra pagrindo pareikšti jam pranešimą apie įtarimą“¹²⁹.

Apklausus minėtą asmenį kaip specialųjį liudytoją iš tiesų paaiškėjo, kad J. S. sudavė Ž. J. 6 smūgius į veido sritį, tačiau gauta specialisto išvada parodė, kad Ž. J. buvo padarytas ne nesunkus sveikatos sutrikdymas (Lietuvos Respublikos BK 138 straipsnio 1 dalis), o nežymus sveikatos sutrikdymas (Lietuvos Respublikos BK 140 straipsnio 1 dalis), todėl ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, išaiškinant nukentėjusiajai teisę kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka.

Išanalizavus ikiteisminio tyrimo medžiagas pastebėtina ir tai, kad prokurorų nutarimuose pagrindai bei motyvai apklausti asmenis kaip liudytojus apie savo paties galimai padarytas nusikalstamas veikas dažniausiai yra formuluojami ganėtinai lakoniškai, tik nurodant, jog „nėra

¹²⁸ Žr.: Priedas Nr. 1.

¹²⁹ Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 02314 - 09. b. l. 20.

pakankamai faktinių duomenų“, jų nedetalizuojant. Išsamiausias rastas prokuroro nutarimas apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją skambėjo taip: „2009 m. gruodžio 08 d. Vilniaus apskrities vyriausiojo policijos komisariato Vilniaus rajono policijos komisariate pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal Lietuvos Respublikos BK 284 straipsnio 1 dalį, gavus R. B. pareiškimą, kad J. D. 2009 m. gruodžio 08 d. apie 23 val. Vilniaus rajone, Juodšilių seniūnijoje, Juodšilių kaime, sodo bendrijoje „P“, Vakarų gatvėje <...> sudaužė R. B. namo lango stiklą, įsibrovė į namo vidų, sugriebė šiame name buvusį svečių A. K. už pečių bandydamas šiam smogti, liepė išeiti iš R. B. namų, užstojusiai savo svečių R. B. du kartus kumščiu smogė į pilvą ir 2 kartus į krūtinę, tyčia sudaužė R. B. mobilaus ryšio telefonus, fakso aparatą, kad ji negalėtų iškviešti policijos, nuleido Ford Focus <...>, kuriuo A. K. atvažiavo, 2 padangų orą. Nors ikiteisminio tyrimo pradėjimo metu nusikalstama veika kvalifikuota pagal Lietuvos Respublikos BK 284 straipsnio 1 dalį, tačiau byloje nėra pakankamai duomenų, apie J. D. galimai padarytos nusikalstamos veikos motyvą ir tikslą, santykius su nukentėjusiaja, kas turi esminės reikšmės nusikalstamos veikos kvalifikavimui reiškiant įtarimą. Dėl šių priežasčių byloje tikslinga apklausti J. D. apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, po to spręsti dėl tolimesnio nusikalstamos veikos kvalifikavimo“¹³⁰.

Nors šioje konkrečioje situacijoje ikiteisminio tyrimo metu ir buvo nustatyta, kad 2009 m. gruodžio 08 d. apie 23 val. J. D. buvo įsibrovęs į R. B. namus, kur tyčia ar dėl neatsargumo sugadino R. B. priklausantį turtą, taip pat dėl pavyduliavimo pradūrė automobilio Ford Focus padangas, sulaužė veidrodėlio laikiklį, tačiau, kadangi konfliktas įvyko privačiame name, o padangos buvo pradurtos dėl asmeninės priežasties pavyduliavimo, nes R. B. anksčiau gyveno su J. D. ir buvo pradėjusi su juo vesti bendrą ūkį, todėl nebuvo padarytas viešosios tvarkos pažeidimas, t. y. nusikaltimas, numatytas Lietuvos Respublikos BK 284 straipsnio 1 dalyje, o dėl J. D. įsibrovimo į R. B. gyvenamąjį namą ir galimai padaryto neteisėto asmens būsto neliečiamybės pažeidimo (Lietuvos Respublikos BK 165 straipsnis), dėl fizinio skausmo sukėlimo ir nežymaus sveikatos sutrikdymo (Lietuvos Respublikos BK 140 straipsnio 1 dalis), dėl svetimo turto sugadinimo tyčia (Lietuvos Respublikos BK 187 straipsnio 1 dalis) nukentėjusiesiems buvo išaiškinta teisė kreiptis į teismą privataus kaltinimo tvarka.

Rekomendacijų 10 punkte yra teigiama, kad prokuroro nutarimas apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją priimamas „tiek prieš tai gavus rašytinį asmens prašymą ar sutikimą būti apklaustam Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkte numatyta tvarka, tiek prokurorui pačiam nustačius ar gavus ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūno atitinkamą informaciją, kad yra procesiniai pagrindai, numatyti Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkte, apklausti asmenį

¹³⁰ Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2276 - 09. b. l. 77.

kaip liudytoją apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką“, tačiau susipažinus su praktinėmis ikiteisminio tyrimo medžiagomis pastebėtina, jog apie esančius procesinius pagrindus, apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją, prokurorui dažniausiai yra pranešama ikiteisminio tyrimo pareigūnų iniciatyva.

Taigi kaip matyti iš atliktos praktinės medžiagos analizės, yra daugybė nusikalstamos veikos (akivaizdžios ar tik galimos) ir asmens, galimai ją padariusio, santykio variantų, todėl Rekomendacijų 22 punkte nurodytų bylų kategorijų sąrašas savaime suprantama yra nebaigtinis, o tik rekomendacinio pobūdžio. Remiantis juo aptariamais normomis rekomenduojama taikyti bylose, kuriose ikiteisminis tyrimas atliekamas siekiant nustatyti, ar nusikalstama veika iš tikrųjų buvo padaryta, taip pat kai tiriamos nusikalstamos veikos aplinkybės nėra pakankamai aiškios, pavyzdžiui, galimi kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimai, įmonių, įstaigų, organizacijų vadovų ar kitų įgaliotų asmenų galimai padaryti norminių aktų pažeidimai, galimi piktnaudžiavimo, tarnybos pareigų neatlikimo atvejai, galimi darbų saugos reikalavimų pažeidimai, galimai aplaidaus gydymo sukelti padariniai; taip pat bylose, kai neaiškūs (nenustatyti) atsakingi asmenys. Vadovaujantis aptariamomis normomis taip pat gali būti apklausiami asmenys, kuriems patraukti baudžiamojon atsakomybėn būtinas kompetentingos institucijos leidimas; valstybės pareigūnai ir tarnautojai, dėl kurių veiksmų pradėti ikiteisminį tyrimą įstatymuose yra numatyta apribojimų ir pan. (Rekomendacijų 22 punktas).

Bet koku atveju prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos proceso metu turi siekti, kad per trumpiausią laiką būtų išaiškintas specialaus liudytojo santykis su tiriamą nusikalstama veika.

Pažymėtina, jog Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kol kas dėl Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkto ir 82 straipsnio 3 dalies taikymo nėra pasisakęs. Nors viena iš 2009 m. balandžio 14 d. nutarties¹³¹ motyvuojamųjų dalių ir yra skirta „*baudžiamojo įstatymo – BK 235 straipsnio 1 dalies ir BPK 80 straipsnio 1 punkto, 82 straipsnio 3 dalies taikymui*“, tačiau jos nebūtų galima pavadinti, kaip turinčios esminės reikšmės, taikant minėtas normas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos nebuvimas yra suprantamas ir pateisinamas, kadangi specialaus liudytojo institutas Lietuvoje yra dar visai neseniai, be to, ne tiek jau daug bylų yra perduodama į teismą. Ikiteisminiai tyrimai dažniausiai yra nutraukiami.

Apibendrinant pasakytina, jog specialaus liudytojo institutas įgyvendina teisingo (sąžiningo) baudžiamojo proceso principą ir tai atsispindi baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų praktikoje, kurioje jis yra labai reikalingas ir veiksmingas, siekiant apsaugoti asmenis nuo nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 183/2009.

IŠVADOS

1. Asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, turėtų būti numatyta atsakomybė už melagingų parodymų davimą. Ir tai jokių būdu neturėtų būti vertinama kaip konstitucinio draudimo versti duoti parodymus prieš save principo pažeidimu. Duoti parodymus yra asmens teisė, bet jokių būdu ne pareiga. Specialiuoju liudytoju skirtingai nei liudytoju tampama priklausomai nuo asmens valios, t. y. asmuo gali sutikti arba nesutikti būti apklausiamas kaip liudytojas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tačiau asmeniui vis dėlto sutikus, jo duodami parodymai turėtų būti teisingi, tačiau tik ta apimtimi, kuria jie būtų duodami laisva savo valia. Toks asmuo turėtų turėti teisę neatsakyti į kai kuriuos jam pateiktus klausimus. Atsakomybės už melagingų parodymų davimą įteisinimas minėto asmens atžvilgiu, suteiktų ir tam tikros prasmės bei teisinės reikšmės jo duodamiems parodymams.

2. Asmeniui įtariamojo procesinis statusas gali būti suteiktas tik tuo atveju, kada duomenų reikšti įtarimui pakanka. Specialaus liudytojo apklausa tam ir yra atliekama, kad nėra pakankamai faktinių duomenų, kad asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas. Asmens tapimas įtariamuoju neabejotinai turi būti nulemtas tik pakankamu faktinių duomenų visumos, kokybės ir patikimumo pagrindu, todėl teisės reikalauti būti pripažintam įtariamuoju specialiajam liudytojui neturėtų būti.

3. Asmenys, kurie jau yra nuteisti (išteisinti) ar kurių atžvilgiu ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje yra nutrauktas, o kitų asmenų atžvilgiu tyrimas tebevyksta, ikiteisminio tyrimo metu turėtų būti apklausiami kaip specialūs liudytojai. Esant tokioms situacijoms, kuomet net apklausus asmenį kaip specialų liudytoją, abejonės dėl jo dalyvavimo nusikalstamoje veikoje vis viena lieka labai stiprios, o būtinybė jį apklausti teismo nagrinėjimo metu yra, būtų nagrinėjantis teismas tokį asmenį turėtų apklausti pagal tas pačias taisykles, kaip ir ikiteisminio tyrimo metu, t. y. tokio asmens apklausa galima, tik jam sutikus.

4. Nepilnamečio asmens apklausa specialiuoju liudytoju galėtų būti sureglamentuota taip:

1) jaunesnius kaip 18 metų asmenis specialiuoju liudytoju apklausti galėtų tik ikiteisminio tyrimo teisėjas; 2) turėtų būti būtinas nepilnamečio asmens sutikimas; 3) šį sutikimą turėtų patvirtinti vaiko tėvai ar kiti teisėti jo atstovai; 4) apklausos metu nepilnametis asmuo turėtų turėti įgaliojimą atstovą; 5) į jaunesnių kaip 18 metų asmenų apklausą privalėtų būti kviečiamas valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas.

5. Tam tikrais atvejais tikslinga būtų patikrinti asmenų, duodančių parodymus apie jų pačių galimai padarytas nusikalstamas veikas, parodymų tikrumą, atliekant baudžiamojo proceso kodekse numatytus tyrimo veiksmus, kadangi, specialusis liudytojas turi tam tikrą interesą byloje, o tai

sumenkina jo parodymų vertę. Be atsakomybės už melagingų parodymų davimą specialiajam liudytojui, taikant apklausos metu gautų parodymų patikrinimo veiksmus, galima teigti, kad gautos informacijos patikimumas ir įrodomoji vertė būtų pakankamai aukšta, taip pat tokiu būdu būtų užtikrinamas asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, interesas procese, t. y. pašalinamos abejonės dėl jo tam tikro ryšio su nusikalstama veika.

6. Nesant pakankamam pagrindui surašyti pranešimą apie įtarimą asmeniui su fiziniais trūkumais, tuo atveju, kai jis sutinka duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, tokį asmenį galima šaukti į apklausą kaip specialųjį liudytoją, tačiau su viena papildoma sąlyga - apklausoje privalomai turi dalyvauti įgaliotasis atstovas ir tai užtikrinti turi valstybė.

7. Remiantis atlikta magistro darbo analize, galima būtų pateikti tokią specialaus liudytojo sąvoką:

specialusis liudytojas – baudžiamojo proceso, ikiteisminės tyrimo stadijos dalyvis, kuris procese atsiranda nuo to momento, kai laisva savo valia išreiškia sutikimą duoti parodymus ir/ar būti apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą (-as) veiką (-as) ir kurio paskirtis baudžiamajame procese - suteikti baudžiamąjį procesą vykdantiems subjektams informaciją, kuri padėtų įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį bei pašalintų abejones, kylančias dėl asmens galimo vienokio ar kitokio prisidėjimo prie nusikalstamų veikų padarymo.

SANTRAUKA

Magistro darbe analizuojama asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, statuso problematika.

2007 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse įsigaliojo pataisa, numatanti galimybę ikiteisminio tyrimo stadijoje asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (dar kitaip - specialųjį liudytoją), jo sutikimu apklausti kaip liudytoją. Iki to laiko Lietuvos baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų praktikoje pasitaikydavo atvejų, kada duomenų, jog nusikalstamą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo yra, tačiau šių duomenų nėra pakankamai tam, kad šiam asmeniui būtų galima surašyti pranešimą apie įtarimą. Be to, procesą vilkino asmenų, kurie pagal tarptautinės teisės normas turėjo imunitetą nuo baudžiamosios jurisdikcijos bei asmenų, dėl kurių patraukimo baudžiamojon atsakomybėn turėjo būti gautas kompetentingos institucijos leidimas, kai toks leidimas buvo būtinas pagal įstatymus (pvz.: Seimo narių, teisėjų ir t. t.), apklausa.

Magistro darbą sudaro teorinė ir praktinė dalys. Teorinėje dalyje didelis dėmesys skiriamas specialaus liudytojo sampratai, tačiau ypatingą dėmesį skiriant teorinių ir teisinio reguliavimo problemų analizei. Atskirą magistro darbo dalį taip pat sudaro ir specialaus liudytojo statuso probleminių klausimų analizė. Praktinėje dalyje parodoma, kaip šio instituto taikymas pasireiškia baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų praktikoje, kas iki šio laiko Lietuvos teisinėje literatūroje, kalbant apie specialųjį liudytoją, dar nebuvo daroma.

SUMMARY

The Master's Thesis analyzes the problems of the status of person who testifies about the criminal act possibly made by the person himself/herself.

The amendment of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania came into force on the 1st of September 2007. The amendment provides the possibility to interrogate as a witness (after obtaining his/her consent) the person (also called a special witness) who can possibly testify about his/her own criminal act. Theretofore, there were some cases in practice of the officials of Lithuanian institutions of prosecution that the institutions had data that particular person could have made a criminal act but data were not sufficient in order to make notice on suspicion. Furthermore, the procedure delay was caused by interrogation of persons having immunity against criminal jurisdiction under the standards of international law: Permission of competent institution should have been obtained for prosecution of such persons, when such permission was obligatory under the laws (for example members of Seimas, court judges, etc.).

The Master's Thesis consists of two parts: theoretical and practical. The theoretical part pays the considerable attention on the conception of special witness and analyzes the theoretical problems and the problems legal regulation. Analysis of the issues of status of the special witness is provided in a separate part of the Master Thesis. The practical part of the Thesis reveals how application of this institution is implemented in practice of the prosecution institutions as this has not been done in Lithuanian law literature (in what concerns a special witness) by now.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 2000, Nr. 96 - 016.
 2. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77 - 3288.
 3. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 31 - 953.
 4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89 - 2741.
 5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37 - 1341.
 6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) // Valstybės žinios, 1993, Nr. 6 - 120.
 7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 39 - 1105.
 8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118(1), 156(1) straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317(1) straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2000, Nr. 80 - 2423.
 9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 26 straipsnio 3 ir 4 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 14 - 445.
- Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 15 - 249.
10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymu Nr. I – 8 patvirtintos rekomendacijos “Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka”// Valstybės žinios, 2008, Nr. 6 - 234.
 - Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2009 m. rugsėjo 16 d. įsakymu Nr. I - 126 patvirtintos rekomendacijos “Dėl nepilnamečio liudytojo ir nukentėjusiojo apklausos” // Valstybės žinios, 2009, Nr. 112 - 4806.
 11. Aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 316, 317, 318, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 358, 367, 368, 370, 372,

373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios bei kodekso papildymo naujais 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais įstatymo projekto ir jo įsigaliojimo bei įgyvendinimo projekto“ // 2007, Nr. XP - 2219.

Kitų valstybių įstatymai

12. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas // Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/9016/preview>.
13. Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas // Prieiga per internetą: <http://www.interlaw.ru/law/docs/12025178-009.htm>.

Specialioji literatūra

14. ANCELIS, Petras. Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas. Vilnius, 2007.
15. AUTORIŲ KOLEKTYVAS. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai. Vilnius, 2009.
16. BIELIŪNAS, Egidijus. Nusikalstamų veikų kvalifikavimo erdvė ir definicijos. Teisė, 2008, Nr. 69.
17. De la nécessité accrue, pour le témoin assisté, de l'être bien. Actualité juridique penale. Nr. 3, 2005.
18. GODA, Gintaras, KAZLAUSKAS, Marcelis, KUCONIS, Pranas. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005.
19. GUTAUSKAS, Aurelijus. Asmenų, susijusių su organizuotomis nusikalstamomis grupuotėmis, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ypatumai. Jurisprudencija, 2004, Nr. 60 (52).
20. KAZLAUSKAS, Marcelis. Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1989.
21. KILINSKAS, Vidas. Įtariamojo procesinis statusas. Teisė, 2003, Nr. 47.
22. KILINSKAS, Vidas. Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekama įtariamojo apklausa. Teisė, 2005, Nr. 57.
23. KUKLIANSKIS, Samuelis. Ikiteisminio tyrimo teoriniai pagrindai. Jurisprudencija, 2005, Nr. 75 (67).
24. KÜHNE, Hans - Heiner. Strafprozeßlehre. Köln am Rheine, 1982, S. 124, 129.
25. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius, 2003.

26. MERKEVIČIUS, Remigijus. Ikitėisminio tyrimo teisėjo teisė kontroliuoti žmogaus pripažinimą įtariamuoju. Teisė, 2005, Nr. 57.
27. MERKEVIČIUS, Remigijus. Nemo tenetur se ipsum accusare principo turinys reformuotame baudžiamajame procese. Teisė, 2006, Nr. 60.
28. MERKEVIČIUS, Remigijus. Įtariamojo samprata. Vilnius, 2008.
29. Northern Territory Law Reform Committee. Report on Privilege Against Self – Incrimination. No. 23, October, 2001.
30. Juristenzeitung, 1970, Nr. 18, S. 729.
31. JURKA, Raimundas. Draudimas versti duoti parodymus prieš save kaip asmens konstitucinių teisių baudžiamajame procese garantas. Jurisprudencija, 2006, Nr. 1 (79).
32. JURKA, Raimundas. Diskusiniai liudytojo intereso egzistavimo baudžiamajame procese aspektai. Jurisprudencija, 2009, Nr. 1(115).
33. JURKA, Raimundas. Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese. Vilnius, 2009.
34. JURKA, Raimundas, AŽUBALYTĖ, Rima, PANOMARIOVAS, Artūras. Baudžiamojo proceso principai. Vilnius, 2009.
35. JURKA, Raimundas, RANDAKEVIČIENĖ, Irma, JUZUKONIS, Saulius. Baudžiamojo proceso dalyviai. Vilnius, 2009.
36. PRADEL, Jean. Lyginamoji baudžiamoji teisė. Vilnius, 2001.
37. PRADEL, Jean, CASORLA, Francis. Code de procedure penale. Paris: Dalloz, c2003.
38. PRAPIESTIS, Jonas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis. Vilnius, 2000.
39. ŠAPALAITĖ, Eglė. Liudytojo apklausos reglamentavimo baudžiamojo proceso kodekse ir taikymo praktikoje santykio problemos. Jurisprudencija, 2007, Nr. 3(93).
40. VAITKEVIČIŪTĖ, Valerija. Tarptautinių žodžių žodynas. II - as pat. ir papild. leidimas. Vilnius, 2001.

Praktinė medžiaga

41. Funke v. France Judgment of 25 February 1993 (Application no. 10828/84).
42. Hoechst AG v. Commission of the European Communities, Judgement of the Court of the 21st of September, 1989.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 6 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K - 156/1999.

44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. lapkričio 30 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 726/ 1999.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 26 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 514/2000.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 281/2006.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 510/2007.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 744/2007.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 74/2008.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo m. 27 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 163/2008.
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 14 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 183/2009.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 19 d. kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K – 225/2009.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje E. T. v. AB „Šiaulių bankas“ (bylos Nr. 3K – 3 – 370/2005).
54. 1998 m. birželio 29 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo konsultacija „Dėl kai kurių BK ir BPK normų taikymo.
55. Vilniaus miesto 2 - os apylinkės teismo nutarimas administracinėje byloje Nr. A2. 6. - 5127 - 503/2009.
56. Vilniaus miesto ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 10 - 1 - 01772 - 09.
57. Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 02207 - 09.
58. Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2398 - 09.
59. Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2360 - 09.
60. Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 02314 - 09.
61. Vilniaus rajono ikiteisminio tyrimo medžiaga Nr. 57 - 1 - 2276 - 09.

PRIEDAI

1 priedas

Anketa iš viso buvo išsiųsta 140 baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų. Iš viso į ją atsakė – 24.

Pirmo klausimo pirmą variantą pažymėjo - 18, antrą variantą - 6 apklaustieji;

Antro klausimo antrą variantą pažymėjo - 6, trečią variantą - 16, penktą variantą - 2 apklaustieji;

Trečio klausimo pirmą variantą pažymėjo - 14, antrą variantą - 2, trečią variantą - 4, penktą variantą - 4 apklaustieji;

Ketvirto klausimo pirmą variantą pažymėjo - 18, trečią variantą - 4, ketvirtą variantą - 2 apklaustieji;

Penkto klausimo pirmą variantą pažymėjo - 2, trečią variantą - 20, ketvirtą variantą - 2 apklaustieji;

Šešto klausimo pirmą variantą pažymėjo - 2, antrą variantą - 2, trečią variantą - 20 apklaustųjų.

ANKETA

Esu VU Teisės fakulteto baigiamojo kurso studentė, rašanti magistrinį darbą tema „asmens, duodančio parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, statuso problematika“ (BPK 80 str. 1 p. ir 82 str. 3 d.). Tuo tikslu atlieku apklausą. Anketa yra **anoniminė**. Visi apklausos metu gauti duomenys bus panaudoti tik magistriniame darbe. Būsiu labai dėkinga, jeigu atsakysite į žemiau pateiktus anketos klausimus, pažymėdami Jums tinkamus atsakymų variantus ir atsiųsite užpildytą anketą į el. pašta – **rasa.krikstaponyte@gmail.com**.

Anketą pildo:

- a) prokuroras
- b) ikiteisminio tyrimo pareigūnas

I. 2007 09 01 įsigaliojo Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) pataisa, numatanti galimybę ikiteisminio tyrimo stadijoje asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (toliau – „specialusis liudytojas“), jo sutikimu apklausti kaip liudytoją. Jūsų manymu, ar ši BPK pataisa buvo reikalinga Lietuvos baudžiamajam procesui?

- 1. reikalinga
- 2. nereikalinga
- 3. neturiu nuomonės

Jeigu galite trumpai pagrįskite savo nuomonę

II. Ar Jums dažnai tenka apklausti asmenį „specialiuoju liudytoju“?

- 1. labai dažnai
- 2. dažnai

3. kartais
4. itin retai
5. niekada

III. Kaip Jūs vertinate tai, kad „specialiajam liudytojui“ nėra taikoma atsakomybė pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą?

1. teigiamai
2. iš dalies teigiamai
3. neigiamai
4. iš dalies neigiamai
5. ir teigiamai ir neigiamai

IV. Jūsų nuomone, ar dabartinis „specialaus liudytojo“ apklausos reglamentavimas yra geras?

1. Taip, reglamentavimas yra geras
2. Ne, reglamentavimas nėra geras
3. Reglamentavimas yra geras tik iš dalies
4. Neturiu nuomonės

V. Jūsų manymu, ar neturėtų „specialusis liudytojas“ būti apklaustas pas ikiteisminio tyrimo teisėją:

1. Pagal BPK 189 straipsnį, reglamentuojantį ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą įtariamojo apklausą
2. Pagal BPK 184 straipsnį, reglamentuojantį ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą liudytojo apklausą (nepaisaikdinant „specialaus liudytojo“)
3. Dabartinis „specialaus liudytojo“ apklausos reglamentavimas yra geras ir nereikia nieko keisti
4. Neturiu nuomonės

VI. Jūsų nuomone, „specialiajam liudytojui“ suteiktas procesines teises:

1. reikėtų išplėsti
2. reikėtų susiaurinti
3. „specialiajam liudytojui“ suteiktos procesinės teisės yra pakankamai geros ir nereikia nieko keisti

4. neturiu nuomonės

VII. Kokios būtų Jūsų pastabos bei pasiūlymai, kalbant apie dabartinį „specialaus liudytojo“ procesinį reglamentavimą?

Nuoširdžiai dėkoju už Jūsų atsakymus!

PRIEDAS NR. 2

5

Esanti Rekomendacijų projekto 17 punkto redakcija sudaryta sąlygas itin šiurkščiai pažeisti nekaltumo prezumpcijos ir asmens teisės į gynybą principus.

Asmuo kaip specialus liudytojas

- Asmuo kaip specialus liudytojas apklausiamas apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką prokuroro nutarimu ir asmens sutikimu (apie asmens prašymą BPK nenurodyta), t.y. tam tikra prasme asmuo gali būti skatinamas prokuroro kaip liudytojas duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (galimai tai neteisingos ir antikonstitucinės BPK nuostatos), ir pagal siūlomą rekomendacijų projekto 17 p. redakciją vien tik jo paties kaip liudytojo parodymų pagrindu galėtų būti pripažintamas įtariamuoju ar jo paties parodymai kaip papildomi duomenys galėtų nulemti jo pripažinimą įtariamuoju, nors asmuo ir neprisipažintų padaręs nusikalstamą veiką, ar tiesiogiai, ar faktiškai prisipažintų, tačiau nereikalautų jį pripažinti įtariamuoju.

Ojei - veicliabala

Manau, kad tokiam asmeniui įtariamojo statusas gali būti suteiktas tik esant kitų papildomų duomenų, o vien tik jo paties kaip spec. liudytojo parodymai tiesiogiai prieš jį pati negali būti panaudojami. Nebent asmuo, apklausiamas kaip spec. liudytojas, prisipažintų padaręs nusikalstamą veiką ir reikalautų jį pripažinti įtariamuoju. Asmenims, tiek įtariamiesiems, tiek specialiesiems liudytojams, užtikrinant pilną nekaltumo prezumpcijos principo įgyvendinimą ir užtikrinant jų teisę gynybą, turėtų būti aiškinama ne tik jų teisė duoti parodymus ar net siūloma juos duoti apie savo pačių nusikalstamą veiką, bet ir teisė neduoti parodymų. *TAIP IR YPA!*

Todėl rekomendacijose galėtų būti nepriimtinas priešingas siūlomo projekte 17 punkto nuostatai teiginys, arba jis redaguotinas kaip siūloma šiose pastabose, arba ši nuostata pašalintina.

Siūlytina 17 p. redaguoti taip:

nuosakinti!

„Asmuo, kuris buvo apklaustas kaip specialus liudytojas, negali būti pripažintas įtariamuoju tiesiogiai remiantis vien tik jo paties parodymais apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, nesant kitų papildomų duomenų, leidžiančių tą asmenį įtarti padarius nusikalstamą veiką, išskyrus tuos atvejus, kai jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir reikalauja būti pripažintas įtariamuoju.“

Redaguotinos ir 18 punkto 1 d. nuostatos, kuriuose nepagrįstai naudojamas jungtukas „ar“ tarp faktinių duomenų ir procesinių pagrindų, be to, specialus liudytojas negali būti apklaustas kaip liudytojas bendra tvarka ar jam suteikiamas įtariamojo statusas. Tokiu atveju jis jau ne specialus liudytojas.

Siūlytina 18 p. 1 d. redaguoti taip:

„Asmuo, kuris buvo apklaustas kaip specialus liudytojas, pasikeitus faktiniams pagrindams ir esant atitinkamiems procesiniams pagrindams gali būti apklaustas kaip liudytojas bendra tvarka ar pripažintas įtariamuoju.“

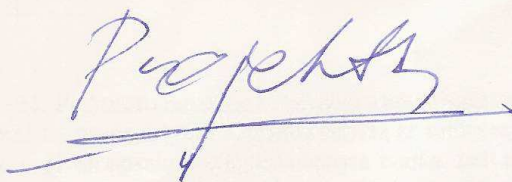
Sujungus 17 p. ir 18 p. 1 d. ir juos pagedavus, naują bendras punktą galėtų būti toks

„Pasikeitus faktiniams bylos duomenims ir esant atitinkamiems procesiniams pagrindams, asmuo, kuris buvo apklaustas kaip specialus liudytojas, gali būti apklaustas kaip liudytojas bendra tvarka ar jis gali būti pripažintas įtariamuoju. Jei šiuos proceso veiksmus ikiteisminio tyrimo pareigūnas atlieka savo iniciatyva, apie tai praneša prokurorui.

Asmuo, kuris buvo apklaustas kaip specialus liudytojas, negali būti pripažintas įtariamuoju vien tik tiesiogiai remiantis jo paties parodymais apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, nesant kitų papildomų duomenų, leidžiančių tą asmenį įtarti padarius nusikalstamą veiką.“

✱

PRIEDAS NR. 3

PATVIRTINTA
Lietuvos Respublikos generalinio
prokuroro 2007 m. d.
įsakymu Nr.

REKOMENDACIJOS DĖL LIUDYTOJO APKLAUSOS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO 80 STRAIPSNIO 1 PUNKTE, 82 STRAIPSNIO 3 DALYJE NUSTATYTA TVARKA

I. BENDROSIOS NUOSTATOS

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) (Žin., 2007, Nr. 81-3312) 80 straipsnio 1 punkte numatyta galimybė ikiteisminio tyrimo stadijoje asmenį, kuris gali duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jo sutikimu apklausti kaip liudytoją. Šios BPK normos pagrindu atsiranda sąlyginai naujos rūšies liudytojo, kuris neturi atskiro procesinio pavadinimo, institutas. Šiose rekomendacijose toks liudytojas vadinamas specialiuoju liudytoju.

2. Teisės norma, numatyta BPK 80 straipsnio 1 punkte, yra procesinio draudimo apklausti kaip liudytoją asmenį apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką išimtis ir turi būti taikoma itin retais atvejais.

3. Aptariama teisės norma skirta tiksliai realizuoti BPK 1 straipsnyje numatytą baudžiamojo proceso paskirtį, t. y. apsaugoti asmenis nuo nepagrįsto baudžiamojo persekiojimo, taip pat užtikrinti priimamų proceso sprendimų pagrįstumą, siekiant tinkamai pritaikyti įstatymą, kad greitai ir išsamiai būtų atskleistos nusikalstamos veikos.

4. Šios normos paskirtis – asmens apklausos metu gauti tyrimui būtinus faktinius duomenis, kad nepažeidžiant asmens teisių būtų užtikrinta įrodomoji gautų duomenų vertė ir būtų galima priimti tolesnius proceso sprendimus.

5. Šių faktinių duomenų šaltinis – asmuo, kurio procesinė padėtis yra sąlyginai tarpinė tarp neturintčio procesinio intereso liudytojo ir traukiamo baudžiamajon atsakomybėn įtariamojo procesinės padėties.

6. Šio proceso dalyvio padėtis nuo įtariamojo skiriasi tuo, kad byloje yra duomenų apie tai, jog galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nėra pakankamai, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas.

7. Prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos proceso metu turi siekti, kad per trumpiausią laiką būtų išaiškintas specialiojo liudytojo santykis su tiriamą nusikalstama veika.

II. NORMŲ TAIKymo PAGRINDAI IR TVARKA

išduoti 8. Asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, tik jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galimai buvo padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galimai padarė minėtas asmuo, tačiau šių duomenų nepakanka, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas, t. y. bylos faktiniai duomenys nepagrindžia minimalios tikimybės, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė minėtas asmuo.

9. Jeigu byloje faktinių duomenų yra pakankamai, t. y. jie pagrindžia minimalią tikimybę, kad buvo padaryta nusikalstama veika ir ją padarė konkretus asmuo (įskaitant atvejus, kai toks asmuo nėra apklaustas), normos, numatytos BPK 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje, negali būti taikomos. Tokiu atveju galioja draudimas tokį asmenį apklausti kaip liudytoją ir jam turi būti suteiktas įtariamojo statusas.

10. Procesinė garantija, kad šios normos būtų taikomos tinkamai ir pagrįstai, yra prokuroro nutarimas. Prokuroras, prieš priimdamas nutarimą apklausti asmenį kaip specialųjį liudytoją, privalo įsitikinti, kad tiriamoje baudžiamojoje byloje nėra pakankamai faktinių duomenų, kad asmeniui, galimai padariusiam nusikalstamą veiką, būtų suteiktas įtariamojo statusas ir jam gali būti taikoma draudimo apklausti asmenį kaip liudytoją išimtis.

PRIEDAS NR. 4

*Perleptim' certitudus
→ (Kymaus uostelieles)*

gavus papildomų įrodymų, jo statusas pakeičiamas į įtariamojo statusą. Laikytina, kad visą šį laiką, nuo apklausos turint specialaus liudytojo statusą, tokio asmens atžvilgiu buvo atliekamas tyrimas. Tiek specialusis liudytojas, tiek įtariamasis turi teisę, kad „jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką“ (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str.). Pernelyg ilgas „specialaus liudytojo“ statusas gali būti vertinamas kaip konvencijos 6 str. pažeidimas. Todėl manyčiau, jog Rekomendacijose turėtų būti numatyta, kad „išaiškinus specialaus liudytojo santykį su nusikalstama veika ir neįteikęs jam prašymo apie įtarimą, jis turėtų būti kaip galima greičiau apklausiamas kaip liudytojas arba jam turi būti pranešta ir išaiškinta, jog jis nėra įtariamasis nusikalstamos veikos padarymu“ *(Taip ir nėra)*

Rekomendacijų projekto 25 p. užfiksuota, jog specialusis liudytojas „negali būti įpareigojamas duoti teisingus parodymus“. Su šia nuostata negalima sutikti. Ši nuostata prieštarauja BPK 83 str. 1 d., kuri yra taikoma visiems liudytojams, taip pat ir specialiajam liudytojui, o pagal BPK 82 str. 3 d. specialiajam liudytojui yra netaikoma tik atsakomybė, numatyta BPK 83 str. 2 ir 4 dalyse. Specialaus liudytojo įpareigojimas duoti teisingus parodymus negali būti vertinamas kaip vertimas duoti parodymus prieš save, kadangi toks asmuo turi teisę, o ne pareigą duoti parodymus kaip specialusis liudytojas, jis gali atsisakyti duoti parodymus ir neatsako už melagingų parodymų davimą ar vengimą duoti parodymus. Tačiau asmeniui sutikus duoti parodymus apie jo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, jis privalo duoti teisingus parodymus. Šiuo atveju taikytina analogija, kai apklausiami įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai ar nepilnamečiai liudytojai. Pažymėtina, jog „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalgoje“ (Teismų praktika, Nr. 27, 351 psl.) išaiškinta, kaip turi būti teisme apklausiami nuteisti asmenys jų bendrininkų bylose: „Nagrinėjant bendrininkų bylą, dėl tos pačios veikos jau nuteisti asmenys į posėdį kviečiami ir posėdyje apklausiami pagal liudytojo apklausos taisykles, tačiau tokie asmenys neįspėjami dėl atsakomybės pagal BPK 163 straipsnį už atsisakymą arba vengimą duoti parodymus, dėl atsakomybės pagal BK 235 straipsnį už melagingus parodymus ir nepriešiklia. Apklausiant tokius asmenis, jiems išaiškinama pilietinė priedermė ir pareiga teisingai papasakoti visa kas jam žinoma byloje“. Darytina analogija ir specialaus liudytojo atžvilgiu, apklausiant jį ikiteisminio tyrimo metu, įpareigojant specialųjį liudytoją duoti teisingus parodymus, tačiau neperspėjant jo dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą ar vengimą duoti parodymus.

NE

ANALOGIJA NEPILNAMEČIAMS

ANALOGIJA SU BENDRININKŲ BYLŲ

LIUDYTOJO OPIE VISIŠKAI ŽINOMA BYLOJE

pareiga liudytojo

bet ne teisme

Vilniaus apygardos
vyriausiojo prokuroro pavaduotojas-
ONKT skyriaus vyriausiasis prokuroras

Irmantas Mikėlionis

Įvertinti dėl pusestumo

(H.L.)

PRIEDAS NR. 5.

6

Prieš šį sujungtą punktą galėtų būti atkeltas 7 punktas.

4). Dėl 18 punkto 2 dalies

Galimi du 18 p. 2 d. redakcijos variantai:

1 variantas. Galima pašalinti neaiškia 18 punkto 2 dalį. Procesinis įtariamojo statusas asmeniui suteikiamas tiesiog atliekant veiksmus, numatytus BPK 21, 140, 187, 188, 189 straipsniuose, o liudytojo statusas suteikiamas asmeniui tiesiog apklausiant kaip liudytoją BPK 183 str. nustatyta tvarka. Jei asmuo, prieš apklausiant jį kaip liudytoją, turėjo įtariamojo statusą, prieš tokį asmenį apklausiant kaip liudytoją ikiteisminis tyrimas jo atžvilgiu nutraukiamas. Jei asmuo buvo specialusis liudytojas, jis vėliau arba apklausiamas kaip liudytojas bendra tvarka, jei yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių, arba BPK nustatyta tvarka jam suteikiamas įtariamojo statusas, jei tam yra duomenų. Tai paaiškina 18 p. 1 dalis, 19 p. Koks nors atskiras proceso sprendimas (nutarimas) specialiojo liudytojo atžvilgiu dėl jo statuso pasikeitimo tokiomis atvejais iš tikrųjų nepriimamas ir to galimai nereikėtų minėti, kad nekiltų neaiškumų ir painiavos.

2 variantas. Dar iš šio 18 punkto 2 dalies galima suprasti, kad asmuo tokia specialiojo liudytojo statuse gali išlikti labai ilgą laiką net iki baudžiamosios atsakomybės senaties termino suėjimo, jam nesuteikiant nei įtariamojo statuso, tam nepakankant duomenų, nei jo apklausiant kaip liudytojo bendra tvarka, kai prielaidos dėl jo galimo prisidėjimo prie nusikaltimo neatmestos ar jis nežino tyrimui reikšmingų aplinkybių kaip liudytojas, kas prieštarauja 7 punkto nuostatai, kad jo santykis su nusikalstama veika turi būti išsiaiškinamas per kuo trumpiausią laiką.

Todėl siūlytina 18 p. 2 d. dėstyti taip (galimai ir kaip naują punktą):

„Išaiškinus specialiojo liudytojo santykį su nusikalstama veika, jei nėra gauta faktinių duomenų ir nėra procesinio pagrindo jo pripažinti įtariamuoju, jis turėtų būti kaip galima greičiau apklausiamas kaip liudytojas bendra tvarka (jei yra duomenų, kad jis žino reikšmingų bylai išspręsti turinčių aplinkybių), arba BPK 212 straipsnio 1 punkte numatytais atvejais (ikiteisminio tyrimo metu paaiškėjus, kad yra BPK 3 straipsnyje numatytų aplinkybių), jo atžvilgiu ikiteisminis tyrimas turėtų būti nutrauktas BPK 214 straipsnio 1 ir 3 dalyse nustatyta tvarka - prokuroro nutarimu, dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo tvarka pranešant įtariamajam, jo atstovui, gynėjui, nukentėjusiajam ir civiliniam ieškovui bei jų atstovams - išsiunčiant nutarimo nuorašus“.

Nors dar yra svarstytinas ir klausimas, ar ikiteisminis tyrimas specialiojo liudytojo atžvilgiu nenutrauktinas ir tuo atveju, kai jis vėliau apklausiamas liudytoju bendra tvarka?

5). Dėl 22 punkto

Dėl teiginio, kad „specialusis liudytojas negali būti įpareigojamas duoti teisingus parodymus“. Ši nuostata prieštarauja galiojančiai nepakeistai BPK 83 str. 1 dalies nuostatai, kad liudytojas privalo duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Specialusis liudytojas neatsako už melagingų parodymų davimą, jei apklausiamas apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką (BPK 82 str. 3 dalis). Tačiau, jei jo parodymai tiesiogiai neliečia jo paties galimai padarytos nusikalstamos veikos, o liečia kitas reikšmingas bylai išspręsti aplinkybes, jis privalo duoti teisingus parodymus. Specialiojo liudytojo įpareigojimas duoti teisingus parodymus negali būti vertinamas kaip vertimas duoti parodymus prieš save, kadangi toks asmuo turi teisę, o ne pareigą duoti parodymus kaip liudytojas, jis gali atsisakyti duoti parodymus ir neatsako už melagingų parodymų davimą ar vengimą duoti parodymus. Tačiau asmeniui sutikus duoti parodymus kaip liudytojui, jis turi būti skatinamas duoti teisingus parodymus. Šiuo atveju taikytina analogija, kai apklausiamai įtariamojo ir kaltinamojo šeimos nariai ar artimieji giminaičiai, nepilnamečiai liudytojai. Pažymėtina, kad „ Baudžiamojo